

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Zarándokhely bodzával

A Veszprém megyei Iszkázon, Nagy László és Ágh István szülőfalujában kereken tíz évvel ezelőtt jártam először. (A riói olimpia előtt egy hónappal, sportrajongó olvasóink kedvéért egyértelműsítsük: Nagy Lászlót emlegetve ezúttal nem a veszprémi kézilabdacsapat kulcsjátékosára gondolunk, hanem természetesen a Kossuth-díjas költőre.) Előadónak hívtak egy konferenciára, amelyen Nagy László műfordításait, illetve idegen nyelvű recepcióját tekintettük át. Nekem az a feladat jutott – ki tudja, miért, ha-ha –, hogy a legendás költő lengyel vonatkozásairól beszéljek. Igyekeztem alaposan felkészülni, és magam is meglepődtem, hogy e témából tizennégy oldalas tanulmány kerekedett, köszönhetően a sok érdekes szálnak. A kétnapos tanácskozás remekül sikerült, ám legnagyobb gyümölcse számomra az volt, hogy beleszerettem Iszkáza, ebbe a Somló lábánál található falucskába. És persze az irodalmi emlékházként működő szülőhelybe, a két Kossuth-díjas költőt ajándékozó portába, Nagy László varázsos versvilágába. Na jó, bevallom, a tágas kert végében található bodzabokrokba is, amelyekről gyönyörű tányér virágokat szüreteltem – hűtőszekrényemben jelenleg is kilenc palack házi bodzaszőrp sorakozik.

Vannak helyek, ajjaj, minő lapos közhely, nagyszerű helyek, ahová érdemes évente visszalátogatni. Egy irodalmi emlékhely esetében bátran használhatjuk az *elzarándokolni* kifejezést is. Szerencsére Iszkázt illetően ennek nincs akadály, hiszen a Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány és a Magyar Írószövetség közös szervezésében minden május legvégén megrendezik a Nagy László Emléktúrát. Idén is így volt ez. Szombaton reggel egy autóbusznyi irodalmár indult el Iszkázra – idén talán a megszokottnál kevesebben voltunk, néhány idősebb oszlopos társ hiányzott, mert egészségi állapotuk hanyatlik, jól jönne az utánpótlás...

A program a jól bevált, biztos pillérekre épült. Most is jólesett Bíró Gergely vezetésével felgyalogolni a 14. században épült somlói vár romjaihoz. (Az út kétoldalán medvehagyma brummogott). A szülőház kertjében ezúttal is Szentmártoni János remekelt szakácsként a hatalmas bogrács mellett: erdélyi csorbalevest rittyentett a társaságnak. A zenét a Misztrál együttes szolgáltatta, egyórás koncertjükön főként a Nyugat költőinek verseit adták elő, immár nem csak úgy, a szabad ég alatt, hanem a tavaly óta újdonságként emelt kerti pavilonban. Az Irodalmi Magazin Nagy László számát pedig Jánosi Zoltán irodalomtörténész ajánlotta a jelenlévők figyelmébe – én pedig ugyanolyan jó szívvel ajánlom Önöknek.

Zsille Gábor

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Döbrentei Kornél**
(Fotó: Szécsi Ilona)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Zsille Gábor: *Zarándokhely bodzával* 1

SZEMHATÁR

Lukács Sándor: <i>Az udvar; Woland naplójából</i>	3
Makkai Ádám: <i>Nyolcvanadik születésnapomra</i>	4
Szőcs Géza: <i>Transz</i>	6
Végh Attila: <i>Dunai Lolita</i>	7
Marno János: <i>A cselekmény – Isten ha egyszer lábra kap</i>	11
Balázs Géza: <i>Trója létezik!</i>	13
Kerék Imre: <i>Orbis pictus</i>	24
Hóvári János: <i>Király Ferenc, a muravidéki mester</i>	25
Hegedüs Imre János: <i>Kortársunk, Árkossy István</i>	27
Szabó Palócz Attila: <i>történetek a kocányos útról; karcolatok</i>	30
Kötter Tamás: <i>Írás a falon</i>	31
Nemes Attila: <i>1956 és a fiatal alkotók</i> <i>Beszélgetés a Magyar Művészeti Akadémia '56-os pályázatának</i> <i>nyerteseivel irodalom kategóriában.</i>	37
Böszörményi Zoltán: <i>Közöny; Sors</i>	40
Deák-Sárosi László: <i>Ideológia és teketória, művészet és emberség</i> <i>Maár Gyula és Töröcsik Mari közös filmjeiről</i>	41
Ellen Niit: <i>Arcvonalok</i>	45
<i>Az éveknek szárnyuk van, kedvesem; Bölcs erdők</i>	46
Jávorszky Béla: <i>Elröpült a madár (Ellen Niit emlékére)</i>	47
Marczinka Csaba: <i>Számvetés; A May-point?</i>	49
Janáky Marianna: <i>Nyarak</i>	50
Döbrentei Kornél: <i>Órangyalom fohászos megkövetése</i>	53

NYITOTT MŰHELY

Urbán Péter: <i>A tigris türelme</i> <i>Beszélgetés Döbrentei Kornél Balassi Bálint-emlékkarddal</i> <i>és Alternatív Kossuth-díjjal kitüntetett költővel.</i>	55
--	----

KÖNYVSZEMLE

Diószegi Szabó Pál: <i>„Lejutni vágyom innen”</i> <i>Dobozi Eszter: Ahogy ő néz, ahogy ő lát</i>	61
Simon Adri: <i>„Kik bírják az egeket”</i> <i>Takács György: Angyalok csenditének</i>	63
Udvardy Zoltán: <i>Apáink és az alternatív paradigma</i> <i>Cs. Nagy Ibolya: Farkas Árpád</i>	64
Fodor Andrea: <i>Ezeréves utazás</i> <i>Szigethy Gábor: Időtörés</i>	65
Szokolay Domokos: <i>Több mint kifosztás</i> <i>Botos János: A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Király Ferenc szobrászművész munkáiról készült felvételekkel illusztráltuk.

LUKÁCS SÁNDOR

Az udvar

Jókai Annának

nyarak sugaras medreiben
 víz-asszony pergeti gyöngyeit hajunkra
 ahogy írod „A tigrisfej az őz testébe olvad.
 A formációk nem moccannak, az éter kéksége
 biztonsággal tartja őket.” de bárhogy is,
 egyszer kisiklunk észrevétlenül
 a kékség szüntelen öleléséből –
 általunk teremtett távlatok
 őszbe hervadó sétányain
 a morzsák helyett elszórt vérpelyheken
 mégiscsak hazatalálunk –
 keresztülvágva elvadult kerteken
 az eget tartó tűzfalak között
 megleljük ismét az u d v a r t
 bokrok csonkjaiban a szétgurult patkószegeket
 várva hogy tenyerünkben kifényesedjenek újra
 a megtöppedt gesztenyék –
 és mintha átaludtunk volna mindent
 egy régi sláger lassú ütemére
 felhúzott vekker-szívünk ott ketyeg már
 elárvult polcainkon –

Woland naplójából

Mester: Kicsoda vagy tehát?

Woland: Az erő része, mely örökké rosszra tör és örökké jót művel.

Nem, Azazello, nem tudnak ezek semmit.
 Élnek Isten barmaként, és csak felgyűrt ingujjuk
 jelzi tettvágyukat. Széltolja hitüket a pénz,
 s ha köztük vagyok, szivarfüstömből szellemem
 szabadul néha szűk látókörükbe –
 Hiába képzeli senkinek Berlioz Kantot,
 érvelésemre megmozdul benne valami.
 Még hátba verhetik egymást Hontalan Ivánnal,
 mielőtt az olajos sínekre lépne.

Most, hogy kitakarózott a város, és belátsz
 a mosdatlan otthonokba, feltáru előtted életük.
 A szódáslovak sörényébe kapaszkodó szél szemetet
 hord a Szadovaja utca kapualjaiból. Ennél mélyebbre
 csak a Mester agyában süllyedt az idő. Pilátus hiába
 vár, a holdfény ösvényén Ha-Nocri nem tűnik szeme elé.
 De tudd meg, Azazello,
 néha bennem is rejtezik kímélet.
 Ha lyukas is a zoknim, aranyrögökön járok,
 és Margarita illatát hordozom magam körül –

MAKKAI ÁDÁM

Nyolcvanadik születésnapomra

*...Világhír? Frászt, parányi tény,
hogy nyolcvanéves lettem én;
iszony
viszony*

*mi köztem s szerkesztőm között
az internetre költözött...
Szitok
titok,*

*nevetség-szégyen: mit remélsz?
Hogy jobb lesz, mikor már nem élsz?
Üres
füles:*

*nem látod, mennyi kézirat
fullad az Ádám név alatt?
Nem szép
e gép?*

*Megőriz minden leütést,
kérdőjelet vagy betű-rést:
ragály
dagály-*

*-ként nőnek hulladék szavak.
végét se látja, csak a vak...
Zenét?
Fenét!*

*Szóval, skálázni kezdtem én,
„jobb ez mint rágós költemény”
cé-dúrt,
szétdúlt*

*á-mollt (ezek a könnyűek
persze még mindig szörnyűek),
akard
s vakard.*

...És akkor jött a hangoló,
tanácsa bölcs volt, mérvadó:
„Húrok?
Futok!”

Elbújtam zongorám mögé –
esély? Jobb, mint egy rajzszőgé:
„Ujjak,
fújjak?”

Hüvelyktől le a gyűrűsig
Parkinson mérge gyűrűzik:
„nem kell
e csel” –

mert nincs oly bűvös-zongora,
mitől enyhülne mostoha
sorrow
s korom.

Iga (1998, terakotta, 93 x 110 x 25 cm, fotó: Zóka Gyula)

SZÖCS GÉZA

Transz

*Te már nem te vagy
Igenis én már nem én vagyok nemnemnem nem én nemén*

*Gyűlölöd azt aki voltál
Gyűlölöm azt aki voltam*

*Megölöd
Megölöm*

*Más akarok lenni
Más
Más
Más*

*Sajnos nem az voltam
aki most vagyok
akivé most leszek
akivémostakaroklenni
aki már majdnem vagyok
MERT ÉN MOSTANTÓL MÁS LESZEK*

*Éljen a más a más a más
a más identitás*

*Halál arra aki voltam
Halál apámra anyámra
Halál a rokonaimra*

*Halál
Halál*

VÉGH ATTILA
Dunai Lolita

A végső elhagyatás idején, amikor már semmi nincs külön semmitől, a mindenséget áthullámzó, végtelen azonosság partjára vetve, amikor már csak az van hátra, amit mindenki rettegve vár, énekszót hoz a szél. A horizonton sötét folt imbolyog, emberalak lesz belőle, fiatal lány közeledik. A kép értelmét nevezhetnénk reménynek is, de azzal már most, a történet elején kihullnánk Kristóf világából. Nem is beszélve arról, hogy Kristóf szerint a remény az emberiség két főbűne közül az egyik. (A másik a kényelem, a szellem végelgyengülésének hordágya.) A remény csak arra jó, hogy a szomorú valóság hazug képekkel takarózzon, holott az élet minél szomorúbb, annál szebb. Ő élete főművét korommal festené az angyalok szívébe. Nem reméli, hogy sikerül.

A lenge ruhájú gyereklány a semmiből jön: a Duna vizéből emelkedik ki. Hullámok taraján lépked, mint egy szellem; ahogy közeledik, a visegrádi vár égi sziluettje megreszket, vörösen elfüstöl, kozmikus űr önti el a tájat. Érthetetlen, mit énekel a lány, a dal talán egy rég kihalt nyelven íródott. Tizenöt-tizenhat éves lehet, és gyönyörű. Piros, víztől csöpögő ruhácskája most egészen áttetsző. Már egészen közel van, Kristóf mégsem ismeri föl: az arca lépésről lépésre változik. Nevek viharzanak át: Anna, Ayuka, Mariann, Andrea... A lány már itt van, karnyújtásnyira. Hát persze, ez...

Mielőtt megnevezné magában, akit fölismert, a jelenés elfoszlik. De kezdődik előlről megint. A horizonton ugyanaz a sötét folt imbolyog, emberalak lesz belőle... Ám az alak most kettéválik, Kristóf két férfit lát közeledni. Lehajtott fejjel jönnek: egy még el nem készült festmény főalakjai. Az egyik szőrcsuhában, összekulcsolt kézzel, érthetetlen szavakat mormolva, mint egy eszelős. A másik kinőtt pulóverben, kócosan, mint egy félnótás. A szent és a zseni. Közelebb érve összenéznek. Fölismerik egymást, bólintanak, de mennek tovább saját útjukon, lehajtott fejjel. *A lehajtott fejjű ember magasabb a többiekénél. A szent a szeretet zsenije, a zseni a szellem szentje. Végtelen távolságuk a legnagyobb közelség. A szent a lélekben*

él, szellemileg ő a gyöngébb. Szeret, végül belehal. A zseni a szellemben él, lelkileg ő a gyöngébb. Remekműveket alkot, végül belehal.

Nem jó, ez megint csak üres okoskodás. Ebből se lesz festmény. Kristóf kinyitja a szemét. A szomszéd kutya elhallgat, csak a tűz pattog. Kerti műtermében, az állvány előtt kuporog a festő lehajtott fejjel, arcát kezébe temetve: ez is egy kép lehetne. Mindenből kép lehetne, semmiből nem lesz. Pedig most is, ahogy magába mélyed, úgy látja magát, mint egy festményt. *Melankólia lehetne a címe.* Folyton látja magát, és folyton csak magát látja. Nincs egy perc, amely úgy múlna el, hogy – ha tudattalanul is, de – ne nézné, ne érezné, ne vizsgálná önmagát, a helyzetét, és ami még szörnyűbb: helyzete jelentését, értékét. Vajon megáll-e ez a perc az élet ítélőszéke előtt, vagy fölösleges volt ez is? És a következő? Hoz-e valami fontosat? Ellobbanása érlel-e gyümölcsöt, amiért érdemes az életet végigszenvedni? E láng melegében összelebbanhat-e sors és szabadság úgy, hogy Kristóf végre megpillantsa a lelkében gyökerező Nagy Művet, a világmindenség fájdalomának és az élet szomorú érthetlenségének tájképét, a minden este összerokadó és minden reggel újjászülető csodát felmutató festményt, amely belül már készen van annyira, hogy csak le kell másolni?

Nem látja. Évek óta nem látja. Ha őszinte akar lenni magához: még soha nem látta. Az égetett umbra mellé kinyom egy kis Van Dyck barnát a tubusból, összekeveri; ez a kedvenc háttérszíne, mert mély ragyogást, temetői pompát ad mindennek, ami az előtérben él. Az alvadt vér színe, mondta rá Andrea, amikor még itt volt, amikor még nem unta meg végleg sem azt, hogy ilyeneket mondjon, sem azt, hogy törvényes férje rajta torolja meg sikertelenségét. Mert Kristóf hiába tanulta meg a technikát, hiába képes bármit tökéletesen megfesteni Botticellitől Daltig, mégsem igazi festő, nem művész, mert nem inspiráció, nem sugallat vezeti a kezét, hanem erőltetett koncepciók, kiagyalt eszmék, amelyeket csak úgy sikerül áterőszakolni az alkotás csatornáján, ahogy egy karórát átpasszírozunk egy diódarálón.

De ne legyünk szigorúak: látomások azért adódnak. Nem is mindig kell hozzá konyak. (Sőt, az igazat megvallva, látomásokkal tele a padlás, csak valahogy nincs testük, nincs anyaguk ezeknek a képeknek, amely megállhatna a vásznon.) És az sem igaz, hogy a kétszemélyes családot emberemlékezet óta saját fizetéséből eltartó Andreának alantas pénzügyi érvei

Részlet a szerző azonos című, készülő regényéből

lettek volna a további együttélés ellen. Nem, ő egyszerűen belefáradt abba, hogy minden napján úgy kell végigyalognia, mint egy síkos üvegfolysón, amelyből aztán újabb üvegutak nyílnak, folyosó folyosó után, amelyek néptelen üvegtermekbe vezetnek, ahol a közeledő személy lépéseinek nesze a légritka térben nem jutna el az ő fülébe, de nem is juthat, mert itt nincsenek közeledő személyek, nincs élet, nincs jelenlét, csak távolodás, amelynek alanya ő, az élettársa ennek a művészlétbe belépni képtelen festőnek, és már csak e távolodás intő fájdalomából következtet rá, hogy volt itt régen valami, amiért érdemes volt jelen lenni, de ez nem is következtetés, nem hit, csak halvány sugallat, tovaftató fényjáték az üveg felületén, tévedés az anyag kristályszerkezetében; így múlik napra nap, mindig tovább az újabb, egymást keresztező és egymás ígérését felélő üvegutakon, folyosó folyosó után, tovább a végeláthatatlan labirintus csöndes, kihalt folyosóin, tovább a semmi végtelenjén, mint valami szabadnapos kísértet, aki szeretne eltűnni, de képtelen rá, mert innen eltűnni nem lehet, csak továbbbúsnizni, elimbolyogni a síkos üvegfolysókon, reménytelenül, mindörökre részévé válva a végtelen, áttetsző, üres körforgásnak, amely minden pillanatban eltörli és újraterteti az ismerősen kiszámíthatatlan labirintust, amelyet egyetlen átlátszó dallam zeng be, Kristóf önmegvalósításának siralma, az elvesztett idő tüneti kezelésének sanzonja. Andrea egyszer el is panaszkolt neki, hogy az életét ilyen folyosónak látja, mire Kristóf így felelt:

– Nahát, ez érdekes! A múltkor azt álmodtam, hogy egy tükörfolyosón kell végigmennem.

Es elmesélte, hogy mióta ezt álmodta, időnként tükörfolyosónak érzi az életét. Megy valami ismeretlen cél felé önmaga tükörképeinek csapatát vezetve, a csapat elkeseredett kiáltásai pedig egyre visszhangosabbak, hangerejük egyre örjítőbb, de mintha a csatakiáltások mind visszapattannának órá, és egyre kisebbre nyomnák össze. Végül kerti törpévé zsugorodik, aki önmaga bődületes hangorkánjában sírdogál elveszetten.

Megnehezítette a szakítást, hogy gondjaikat mindig meg tudták beszélni egymással. Az elválás akkor könnyű, ha röpülnek a szitkok, vázák, poharak: ilyenkor csak végig kell menni a düh kijelölt útján. De ők képesek voltak rá, hogy együtt csillapodjanak le; kíváncsiak voltak egymásra, és vizsályaikat meghitt, olykor reggelig tartó beszélgetésekben oldották föl. Együtt szegődtek az eltűnt idő nyomába, próbál-

ták kideríteni, mi történt, mi van, mi lehet még. Ha tökéletesen kinyomozni általában nem is sikerült, hogyan juthattak idáig (hiszen a nyomok hamar hűlnek), ezek az éjszakák legalább tompa nyugalmat hoztak. Általában a gyerekkor emlékeinek lágyan ringató, otthonosan ölelő öblében kötöttek ki. Andrea elmesélte, hogyan vesztették el utolsó családi vagyónukat, a középnemesi ősszülők birtokát, a nemzedékeken át lakott kisvárosi kúriát. Ő már egy pesti panellakásba született, de a családban még olyan elevenen élt a veszteség tudata, hogy maga is gyakran álmodta: a dunántúli ház ősfák szegélyezte parkjában sétál, sosemvolt emlékek rokokó hangulatában. Alkony áztatja a távoli pannon dombokat, és ha tudni nem is, de érezni lehet, hogy egy lovas már úton van ide, nyeregáskájában a király kiváltságlevelével, amely végleg kiemeli a famíliát a hétköznapi nemesek világából.

Andrea sok könyvet őrzött a régi főnemesekről, ronggyá olvasta mindet. Nemesi családok egész lezármazási vonalait tudta fejből. Születésnapjára Kristóf mindig ilyen albumot vett neki, mert bár e későbarokk emésztésű világba nem tudta lélekben követni Andreát, értette a bánatát. Andrea gondolataiban a vér mítosza zengett, de Kristóf fülébe nem a sznobizmus dalát búgta, hanem az eltűnt időét.

Kristóf sosem vágyott magasabb, éteribb levegőre, sosem érezte úgy, hogy az „egyszerű emberek mocsara” lehúzza. Amikor néha különbnek érezte magát a többiekénél, akkor is csak az érzékenység, a sebezhetőség terén, amit az ember nem kiváltsággént él meg, hanem feladatként. Ennek ellenére őt is megejtette az elképzelt szépség és harmónia, amelynek az elherdált idill képe otthont adott.

De Andrea elment. Kristóf majdnem beleőrült. Magányában naplót kezdett írni. Költői szövegeket írkált, amelyeket másnap, hideg fejjel átolvasva általában émelyítően ragacsosnak érzett, mégsem volt szíve kitépni a naplóból. Ilyeneket írt: „Mindenki mások emlékeit lakja. Találkozol valakivel, ő megszeret, és kezdi otthonának érezni a szobát, amit emlékeidből rendeztél be. Opálos vitrinfényben áll, megszűz kinéz az ablakon, ledől a porszagú díványra. Ő ébred később. Kimegy a konyhába kávéfőzni, meztláb lépked a foszló szellemszőnyegen, olcsó Ikea-csészéket vesz elő, és eljön az idő, amikor az ő emlékeit te is annyira beéled, hogy mozdulataiban már nem ismeresz rá valaki másra. Csakhogy néha váratlanul, egy akaratlan mozdulatban, egy ismerős

illatban, egy lemásolt jelenetben megáll az idő, a kávéillatot visszaszívja az a régi csésze, a finom ujjakból kézfej, kar, váll ered, és te ott állsz egy régen elhagyott nő előtt megint, mint aki saját múltjában ébredt.”

Ahogy telt-múlt az idő, naplóját egyre gyakrabban elővette. Fölidézte a boldog éveket, végül az utolsó beszélgetést, amelyet nem úgy kezdtek, ahogy azt szakításkor szokás. Semmi nem utalt rá, hogy ez lesz közös életük utolsó együttléte, és hogy túl a negyvenen majd itt marad, hogy megint előről kelljen kezdeni mindent: *megint meg kell majd szeretni valakit, be kell engedni őt az emlékek közé, aztán együtt kell vele élni, és talán majd családot alapítani*, bár ehhez akkor, a szakítás éjszakáján, ahogy állt a kertben cigarettafüstöt fújva a közönyös csillagokra, semmi kedve nem volt.

Van úgy, hogy egy emlékünke mélyedve fölrémlik, amire akkor visszaemlékeztünk. Emlékek lépésőjén így jutunk a szakadék mélyére. Kristófnak, ahányszor csak levette a könyvespolcra a naplót, és föllapozta, mindig eszébe jutott, milyen emlékezés-folyam kapta el azon az estén, a szakítás után, miközben Andrea jéghideg szemének kettős csillagzatát figyelte, *úristen, már megint vége mindennek, mihez kezdjek most*. Fölkelt akkor az ágyból, és kicsoszogott föltenni egy kávé, de ahogy ott állt Andrea szavainak jeges épületében, kezében a csészével, megnyílt az úr. *Most kellene gyorsan megkapaszkodni egy kiálló tényben*. Egy hajtásra kiitta a kávé, végigégette a nyelöcsövét, jó volt ez a fájdalom, időt adott a perceknek, hogy visszafoglalják a szobát a pillanattól, és ő magához térjen.

Sikerült, de ennek ára volt. Andrea arca ezüstösen elhalványult, Anya arca mosta el. Egyszer már megtörtént ez, méghozzá a legelső randevún, hogy Andrea arca Anyáévá változott, és a lány szájából Anya hangja szólt:

– Mi a legkorábbi emléked?

Istenarc hajol a babakocsi fölé. Kérdez valamit tőlünk, aztán bennünk válaszol magának: ilyen volna egy isten? Mindegy, úgymint csak egy villanás. Kristóf elmereng: micsoda lány, az első randevún ilyen mélyre tud kérdezni!

– A legkorábbi emlékem? Kétéves vagyok, Kepával egy Élet és Tudományt lapozgatok. Járt nekünk. Valami deltaszárnyú repülőgépről van benne cikk, fotókkal. Miért, jelent ez valamit?

Andrea nem próbálja megfejtetni: lehunyja a szemét. A magára maradt Kristóf végigmegy a gangon,

belép az emlékján. Kapás utca ötven, negyedik emelet hat. Itt lakik a Papp család: nagyapa, nagyanya, anya, gyerek. 1970-et írunk, február 12-e van. A család szemefénye, Papp Kristóf holnap ünnepli nyolcadik születésnapját. Keresztapja (öt nevezi Kepának, ahogy nagyapját Napának, nagyanyját Namikának, keresztanyját Kemaminak) tortát süt. Mióta apja disszidált, Kepa is velük lakik, a család számára mint albérlő, a gyerek számára mint apapótlék. Szőrapa. Eléggé szőrös is, mellkasa ezüstösen gyapjas, öreg gorilla. Titokzatos ember. Kommunista-gyanúsként a Don-kanyarba vitték a háborúban, de ő – a századból másodmagával – hazatért. Kristóf csak jóval később tudja meg, hogy nagyanyjával Kepa a háború után évekig bensőséges kapcsolatban volt. *Ő vitt először kirándulni. A Hívősvölgyben egy bozótos hegyoldalon elkezdte mutogatni, hol kellene elhelyezni a géppuska-fészeket, ha jönne az ellenség. Neki ez jutott eszébe a tájról. Kepa fiatal korában mérnök volt, meg feltaláló, de fő találmányát – a villanyozdonyokba való különleges szénkefét – ellopták tőle a felesék. Legalábbis ő így mesélte.*

Állnak egy öreg gyertyános-tölgyes völgyben az októberi, szűrt fényben, körülöttük légyölő galócák, és a pótapa a várható támadásról fantáziál, meggyőző lelkesedéssel. Talán ez az a pillanat, amikor a gyerek ráébred, hogy az idill mennyire törekeny, és hogy mindig van olyan nézőpont, amelyből az élet kiismerhetetlen, fenyegető és zűrzavaros. Kristóf egyébként rosszul emlékszik, legkorábbi emléke a deltaszárnyú géppel két évvel későbbi. És az Élet és Tudomány sem járt a családnak. Ha valaki újságot járatott, az nagy dolog volt. „Nekünk a szánk jár” – mondta Kristóf nagyapja, amikor Vass Kati néni megkérdezte tőle, miért nem járatják az Esti Hírlapot.

Vassék a gang túloldalán laktak. Mozgalmi család. Nekik például járt az a furcsa kinézetű, zöld újság, amelynek címlapján ez állt: „Csak belső használatra”. Mikor kiolvasták, átadták Pappéknak. A Papp család az ő belsejükhöz tartozott, ennyire. Ebben a mozgalmi lapban nyugati újságokat szemléltek. (Amikor majd Gorbacsov hatalomra kerül, Pappék itt olvassák a Times cikkét, amely az orosz főnökről azt írta: ez az első orosz elnök, akinek felesége nem olyan arcú, mint egy tök, amelyet két napig bombáztak ciklotronban. Ezt a mondatot a család sokáig idézgeti kacagva.) Vassék hoztak még májusfát is minden május elsején a felvonulásról, ahol nagy mozgalmi menet volt. Pappéknál senki sem volt moz-

galmi ember, bár Kristóf nagyanyját megválasztották házbizalminak. A gyerek megnyugtatónak érezte, hogy nagyanyja házbizalmi. Amikor néhány évvel később gimnáziumba jelentkezett (biológia–latin szakra, ahová nagyon nehéz volt bejutni), Vass Kati néni szólt oda telefonon az igazgatónak (aki szintén mozgalmi ember volt), hogy szerinte ezt a gyereket föl kéne venni. A felvételin Kristóf látta, hogy a neve a nagykönyvben pirossal alá van húzva. Nem is kérdeztek tőle semmit a nemzedékváltakozásról vagy a gyűrűsférges perisztaltikájáról, csak hogy mi szeretne lenni. Ő megmondta, a szemüveges aktíva pedig – aki pártmúltja révén a perisztaltikáról és általában a férges életéről nyilván már amúgy is mindent tudott – mosolyogva bólintott. És a leendő gimnazistának, aki ekkor már öntudatosan utálta a kommunistákat, furcsa melegség támadt a szívében: lám, valahol ő is alá van húzva pirossal!

De még nem tartunk itt. Tehát 1970. *Két éve, hogy Apa elment. Sikerült útlevelet kapnia Ausztriába, és ő Bécsbe utazott, hogy kiszimatolja, milyen ott a festménypiac, tud-e egy magyar festő érvényesülni a nagy büdös Nyugaton. A szimatolás annyira jól sikerült, hogy Apa vissza se jött. El is váltak Anyával. Időnként*

jönnek tőle nagy, fölbontott dobozok. Banán, narancs, After Eight, golyórágó, patronos játékkarabély. Kristóf hétévesen aranycímkés Levi's-ben megy iskolába, ami ekkoriban csak azért nem menő, mert Magyarországon senki nem látott még ilyet. Jönnek még kinőtt, de bécsi szagú pulóverek. Jönnek néha emberek is Apától. Például Dezső bácsi, akinek nagyon nagy szája van, és be nem áll. Jó kocsija van, és mindig Fanta Colát iszik. Amikor nem, akkor elmondja, hogy ő bizony Fanta Colát iszik. Bámul az egész család, hogy ott olyan is van. Biztos nagyon finom.

Kristóf apja minden évben unszolta volt feleségét, hogy költözzenek ki hozzá mindannyian Bécsbe (Kepa kivételével). Csokoládé és pulóverszag ide vagy oda, Kristóf nem akart bécsi lenni. Idegen világ az, fenyegető és zűrzavaros. Anyja – aki félt volt férjétől – úgy oldotta meg a helyzetet, hogy minden évben beadta az útlevél-kérelmet, aztán bement az útlevél-osztályra, és elmondta, hogy szeretné, ha visszautasítanák. Azok kicsit csodálkoztak, de készségesen megtették. Kristóf anyja pedig szépen kiküldte Bécsbe a visszautasító határozatot. A Papp család volt Magyarországon az egyetlen, amely kérvényezte, hogy ne kelljen kimenni a narancs- és pulóverillatba.

Európa megerőszkolása (1997, fa, 58 × 83 × 41, fotó: Zóka Gyula)

MARNÓ JÁNOS

A cselekmény – Isten ha egyszer lábra kap

RÉSZLETEK

10

Nem tudok biztosabb menhelyet a vers számára – ezen kívül –, mint a hullaház. Mérhetetlen felszabadulás érheti ott a megszállottakat. Külön az alvász és külön a húr, mely elpattant, valamint úgy látom, fejből, ez az az ártér, ahol mennél hajszoltabb indulatától az ember, annál vadabbul szűkül átérni rajta, annál fontosabb dolga támad ezer, csak hogy megússza szárazra tenni a lábát, ahol a vers fantomfájdalmaktól szenved.

10/b

Maradt a helyén a hullaház, az ártér – átérni rímpár, s talán még egy-két szó, egészében hulladékknak találtam az eredeti darabot, és a törekvésem, hogy ez a hulladékosság foghatóbbá és szemléltetőbbé váljék a saját világnézetét próbára tevő olvasó számára. Nem baj, gondolom, ha teljesen kénye-kedve szerint utaztatja meg a szemét a szavakon, szóközökön, ez a darab a halottak privilégiumát firtatja – talán egy másféle megszállottságra.

Sejtelmem nincs erről a másféle megszállottságról. A szagát, az ízét már éreztem, szavam azonban nincsen rájuk, a vers ekképp egyetlen szót igyekszik helyettesíteni, több egyetlen szót, sokkal-sokkal többet, mint amennyi... Bocsánatát kérném a lehetséges Olvasómnak, ha szerénytelenségen kapott volna rajta. Például kivagyiságon. Mohó kivagyiságon. Hiszen sem akkor, sem most nem tudom elárulni, ki vagyok valójában. Nemtudásommal pedig hogyan kérkedhetnék? Hohó!

11

*Ám hogy mivégre kell a rend, arról
nehezebb szólania, mint egy mellszobor.
Vékony madárcáéból – porladó vízcsepp –
szórja a bánatot szét a tekintete.
Lerogy egy székbe, légszomjtól felriad,
izzadt bőréhez odasül a műbőrös
vattakabát. Hallgat vagy süket-e,
nem rajta múlik, hanem előbb-utóbb
fölér az akaratáig a lélek,
vagy ha mégsem, a fejét zúzhatja szét
zúgásával a süket bűvárharang.*

11/b

Merthogy csakugyan rend-e a lelke mindennek? Harmincnyolcadik évemben jártam, amikor a szóban forgó vers kikerült a kezem közül, a vers eredeti változata, amit most némiképp átdolgoztam, újraértelmeztem, módosítottam az érhálózatán. Annak idején örömmel hallgattam a belső sugallatokra – mára pedig még abban is elbizonytalanodtam, mit értsek belső sugallaton. Nemhogy örülnék is még neki. Így hát megengedhető talán kiemelnem egy apró mondatrészt mint anyagazonos kulcsot a vershez, íme: „nem rajta múlik”. Igen, de mi nem múlik rajta? A hallgatás vagy a süketség rendje? Vagy a rend rendeltetésének a kérdése? Vagy nem is a kérdése, hanem a sorsa? Hogy az akarat valaha is fölérhet-e a lélekig, anélkül, hogy éneknek álcázná magát, az már-már teológiai kérdésnek hat, ma pedig kevesen vallhatják jó szívvel hívőnek magukat, és magamat csak rossz lelkiismerettel sorolhatnám be a kevesek közé. Rég elmúlt az az idő, amikor Isten lábra kapott abban az eseményben, amit az esemény eleszenvedője cselekménynek keresztelt át. Mert ösztönösen biztosra vette, hogy Istennek tetsző cselekedet, amit ő akkor elszenvedett, ennek a bizonyosságának az érzete válhatott Isten lábának a képzetévé, és járásává ekképp.

BALÁZS GÉZA
Trója létezik!

A nyelvben kódolt hagyomány:
 Schliemann, Várkonyi Nándor,
 Erdélyi Zsuzsanna

„Nem mese ez, gyermek”

Párhuzamot szeretnék vonni három sikeres és érdekes kutató között. Közös bennük, hogy járatlan utakon indultak el; nyelvi, nyelvben kódolt ismeretek, hagyomány alapján következtettek egy korábbi korra, annak emlékeire. Megfogadták Arany Jánosnak a *Családi körben* olvasható feddését: „És mihelyt a koldus megáll a beszédben: / »Meséljen még egyet« – rimánkodik szépen. / »Nem mese az gyermek«, – így feddi az apja...” Nem mese ez, gyermek... – tartjuk mi is Arany János nyomán. Számos esetben kiderült, hogy a nép „csacska” meséi, mítoszok, eposzok, legendák, gesták, egyéb változatos szövegek valóságos tényekre, történelmi eseményekre utalnak. Csak az a kérdés, hogy mennyi belőlük a valóság, és mennyi a fikció. Meg az, hogy tudjuk-e bizonyítani?

Erdélyi Zsuzsanna 1968-ban – meghallván a 98 éves nagyberényi Babos Jánosné imáját – egy rejtkező, középkori forrásvidékű népi műfajra lelt: az archaikus népi imákra (szakrális népi imákra), melyek évszázadok mélyéről üzennek. Korábban is gyűjtöttek már hasonló szövegeket, de nem gondoltak arra, hogy ilyen kiterjedt, gyakorlatilag óeurópai hagyományról van szó. Hasonló jellegű nyelvi rekonstrukciót végzett el Heinrich Schliemann és Várkonyi Nándor. Schliemann esete közismert: az *Iliászból* fedezte fel Tróját. Várkonyi Nándort azonban alig emlegetik, pedig munkássága sok tekintetben példaértékű. Háromjuk munkásságát részben antropológiai nyelvészetinek, azon belül folklórlingvisztikainak (folklór és nyelv kapcsolata) is nevezhetjük. Hasonló módszerű kutatások természetesen a világ számos kultúrájában folytak és folynak, s a magyar művelődés- és nyelvtörténetben sem egyedülállóak. Ám Schliemann sikere, Várkonyi Nándor és Erdélyi Zsuzsanna példája további hasonló lehetséges kutatásokra, feltárásokra is ösztönözhet bennünket.

A szerző köszönetet mond a Széphalom Könyvműhelynek, Magyarai Sárának, Pomozi Péternek és Karácsony Fanninak a tanulmány megírásához nyújtott értékes segítségükért.

Schliemann

Mivel a világ végső soron kiismerhetetlen, antropológiai sajátosságunk, hogy folyamatosan izgatnak, nem hagynak nyugton bennünket a titkok, például a múlt titkai. Ennek a múltkutatásnak, titokkutatásnak lett példája az „ásó világhírű dilettánsa”, Heinrich Schliemann (Neubukow, 1822. január 6.– Nápoly, 1890. december 26.) német kereskedő, amatőr régész. Gyermekkorától fogva élénken vonzotta a görög mitológia. Az *Iliászt* megismerve meggyőződésévé vált, hogy a történet valós, és elhatározta, hogy megkeresi Tróját. Sikerral tárta fel Mükénéét és számos kisebb égei-tengeri települést. Az *Iliász* szövegéből (és más forrásokból) gyűjtött a helyszínre vonatkozó adatokat: széljárta domb, két hőforrás, közeli tenger... A sokáig sikertelen feltárást az utolsónak tervezett napon siker koronázta: megtalálta Tróját. Schliemann élete, munkássága sok embert ejtett ámulatba. Bár amatőr, „módszertelen”, sok tekintetben „romboló” régész volt, megszállottsága sikerre vezetett. A görögöket ráébresztette arra, hogy a mondáik, eposzaik nemcsak mesék, kitalációk, azoknak történelmi valóság alapjuk van. Schliemann tevékenysége nyomán mások is mondák, legendák alapján láttak neki régészeti kutatásoknak, és ez nagyon sok esetben sikerre vezetett. Görögország hálából szobrot állított Schliemann-nak és feleségének az athéni Régészeti Múzeum bejáratánál. Most már egyértelmű mindenkinek, a tudomány is igazolta: Trója létezett és létezik.

Várkonyi Nándor

Talán nem erőszakolt a párhuzam: sok tekintetben Schliemann követője Várkonyi Nándor (Pécs, 1896. május 19. – Pécs, 1975. március 11.) író, szerkesztő, művelődéstörténész, a XX. század úgynevezett „harmadik nemzedékének” kiemelkedő egyénisége. Nem ok nélkül hasonlítom Schliemannhoz, hiszen maga írja: „elbűvöltek a mítoszok, mert kulccsal szolgáltak a prehisztória és az ókultúrák szezám-barlangjához”. (*Pergő évek*, 136.) Persze Schliemann-nál elmélyültebb, filológiai felkészültebb, s nem konkrét felfedezési vágy sarkallja, hanem végső soron az „ember” lényének, lényegének megismerése, megértése. Várkonyi monumentális művelődéstörténeti opuszokat, könyvtárnyi irodalmat hagyott ránk – s ennek nagy része reflektálatlan. Talán az irtózatosságot az oka. Aki neki akar fogni Várkonyinak, annak nem szabad sajnálnia az időt.

Várkonyi életéről a legtöbbet és a legszemélyesebb módon a *Pergő évek* című, halála miatt megszakadt,

több tematikus szárra bontott memoárból tudhatunk meg. A memoár a nyitrai Zobor-hegyről indul, és a Kodolányi Jánossal folytatott levelezéssel szakad meg. Sajnálatos, hogy a Hamvas Bélához fűződő kapcsolatait már nem tudta megírni. Szellemi köre szinte átfoghatatlan: Weöres Sándor, Féja Géza, Takáts Gyula, Tatay Sándor, Pável Ágoston, Kodolányi János, Hamvas Béla...

Várkonyiról tudni kell, hogy 1914-ben Nyitrán érettségizett. Majd Budapesten tanult magyar–francia és orientalisztika szakon. Az első világháborúban katonáskodott, de betegsége miatt leszerelték. 1921-ben teljesen elvesztette hallását, erről így ír: „Májusban átmenet nélkül megnémult körülöttem a világ. (...) idegsorvadás, menthetetlen. A veszteség, hogy kiesem a hangok világából, mind a jóból és a rosszból, hasznosból és károsból, amit nyújt, nem sújtott le. Majd élek befelé, gondoltam, nem tapasztalatok híján. De bántott, hogy a szervi fogyatkozások közt ez az egyetlen nevelés...” (*Pergő évek*, 123.)

1922-ben Pécsre költözött, s itt vált a két világháború közötti értelmiség meghatározó alakjává. Kodolányi Jánossal és Hamvas Bélával nagy szellemi triumvirátust alkottak. A pécsi egyetemen doktorált, 1933-ban magántanárrá habilitáltak. Szerkesztette a *Symposion* című lapot, majd 1941–1948 között a *Sorsunkat*. Fontos (de sikertelen) célja volt: „első-sorban a népieket és az urbánusokat szerettem volna összeboronálni, egy kalap alá hozni”. (*Pergő képek*, 432.)

1924-től 1956-ig, nyugdíjazásáig a pécsi egyetemi könyvtár munkatársa volt (egy ideig osztályvezető, 1950–1951-ben megbízott igazgató). Bár nem üldözték, de nem is támogatták – nyilván az őszintesége, szókimondása miatt. Műveinek csonkítás nélküli kiadása csak a rendszerváltás után kezdődhetett el. E folyamatban oroszánrészt vállalt a Széphalom Könyvműhely.

Legismertebb műve a *Sziriat oszlopai*, amely először 1942-ben és 1943-ban jelent meg, majd 1972-ben és 1984-ben rövidített (cenzúrázott) formában, és csak 2002-ben csonkítatlanul. Eredeti címe sokkal kifejezőbb volt: *Elsüllyedt kultúrák. Az elveszett Paradicsomból* először csak részletek jelentek meg (1988), a teljes kiadás 1994-ben, majd javított, névmutatóval, szójegyzékkel ellátott második kiadása 2009-ben. További fő művei: *Az ötödik ember I–III.* (1995–1997), *Varázstudomány I–II.* (1998–2000), *Összegyűjtött tanulmányok* (2006). És a korábbiak: *A modern ma-*

gyar irodalom története 1880–1920. (1928), *Petőfi arca* (1940), *Magyar katonaköltők* (1940), *Az újabb magyar irodalom története 1880–1940.* (1942), *Magyar Dunántúl* (1944, később *Dunántúl* címen, 1975), *Az üstökös csóvjaja: Dokumentumok Petőfiről* (1957), *Pergő évek* (1976: cenzúrázott, 2004: teljes kiadás), *Az írás és a könyv története* (2001).

Mi Várkonyi alkotói módszere? Várkonyi „szabad, független tudós”, ezért ritkán kérdez, nem hoz létre hipotéziseket, hanem egy meglepően bátor és sok tekintetben korszerű magánelméletet, filozófiát állít fel, mi több: megelőlegez humán etológiai, ökológiai, sőt – merem állítani – hálózatkutatói aspektusokat is. Stílusa romantikusan „folyondáros”; írásait rengeteg adattal, kitérével terheli meg; alapgondolatai tágabb és tágabb körökben térnek vissza. Írásmódja ezzel együtt sodró, magával ragadó. Műveiben ritka az érvek logikai összegyűjtése és számbavétele, s ez megnehezíti a befogadást, bár – a maga szavaival – nem „hasznavehetetlen mozaikhoz” (*Paradicsom*, 497.) akar bennünket juttatni, hanem leginkább érzékíteni akar. Az ő világába, az emberiség ősmúltjába, lényegének megértésébe ugyanis a rendelkezésére álló „bizonyítékokon” túli megismerésen át vezet az út.

Aki kicsit is tájékozódott a keleti filozófiák, vallások, gondolkodásmód világában, annak ezt a lépést némileg könnyebb megtenni. Aki csak az úgynevezett európai „kétélű” (igen-nem) gondolkodásban van otthon, mindezt különösnek találhatja. Természetes, hogy legközelebbi barátai, Hamvas Béla és Weöres Sándor is ugyanezt az utat járták, vagyis keresték az analitikus igen-nemen túlit, az úgynevezett többértékű (modális) logikát, amely valódi holizmushoz vezet. Várkonyi Nándor személyében egy csaknem elfeledett, rendkívüli szellemi ember, szabad író-gondolkodó-filozófus lép elénk. Azonban Várkonyi életműve feltárára vár. Meglepő, hogy kortársai, barátai közül Weöresnek és Hamvasnak óriási kultusza van, de Várkonyit valahogy nem akarják fölfedezni. A mostani fejtegetés csak próbálkozás.

Pergő évek

Élete alkonyán írt (félbemaradt) memoárkötetében részben gondolatainak, látásmódjának kialakulását, magatartásának mozzanatát, valamint emlékeit írja meg. Jelentős barátságai, barátai ellenére magányos egyéniség maradt. Ennek oka nem csupán a siketsége lehetett, mert csillapíthatatlan ismeretszomja, képzelőereje és valamiféle túlkompensáló hajlama már

korábban felbukkant. Saját szavaival: „féktelen képzettódulások, baromi munkabírás, csillapíthatatlan ismeretszomj, túlkompensálás”. (*Pergő évek*, 36.) Bővebben: „nem tudtam és nem tudom évtizedek óta fegyelmezni, fékezni, irányítani képzettársításaimat, megrohannak és idegsokkszerű, reflexgyors reakciókat váltanak ki (...) teljes gőzzel gyártottam az írományokat minden műfajban”. (*Pergő évek*, 21.) Az ilyen embert a kortársak többsége nehezen viseli el (mert nem tudja követni, nem tudja megérteni, s általában furcsán tekintenek arra, aki termékeny). S ha már így alakult, Várkonyi nem is küzdött talmi babérokért: „Ha volt valami, amire soha életemben egy percig sem törekedtem, úgynevezett pályatársaim (kritikusok, esszéisták, esztéták, történészek, tudósok) elismerése volt az. Beérem barátaim szeretetével és becsülésével.” (*Pergő évek*, 340.) Különösen azért, mert a (korabeli) akadémiák, társaságok, körök belterjes világa nem adott volna elég teret a gondolkodásának. „A tudományos trösztök intézménye virágkorát élte. Ez a jellegzetes korképződmény abban állt, hogy a magas polcon ülő professzor fiatal klienseket (‘slapajokat’) gyűjtött maga köré, kik a kapott vagy ígért pozíciók fejében az ő érdekeit szolgálták, és – ami nem kevésbé fontos – másokét nem.” (*Pergő évek*, 349.) (Milyen szerencse, hogy ez a magatartásmód már a múlté!) – A kirekesztettségéből, a kimaradásból előnyt akart kovácsolni: „Életem nem legkisebb pozitívumának érzem, hogy legalább magam körül sikerült ledönteni a korlátokat, amiket az emberek oly szívesen állítgatnak egymás közé.” (*Pergő évek*, 10.)

A *Pergő évek*ben elszórtan fel-felbukkannak legfontosabb gondolatai, azok születésének körülményei. Ilyen például az írásokban, írásrendszerekben való elmélyülése és fölfedezése: „az írás... használatba vétele választja el a prehisztóriát a történelmi időktől (...), a betű-ábécé kialakulása ismét két kultúrkorszak határvonala áll, a betű-sajtó feltalálása pedig (...) döntő lökést ad az újkor forradalmának”. (*Pergő évek*, 195.) Az 1943-ban kidolgozott elméletben a csak később, 1962-ben megszületett McLuhan-i Gutenberg-galaxis gondolatát, a technikai determinizmust fedezhetjük fel. Féja Gézához kapcsolódó barátsága rávilágít az őt leginkább foglalkoztató gondolatra: „A *Régi magyarság* átdolgozott kötetét megkönnyeb-
bülő sóhajtással tettem le: végre egy mű, egy ember, ki az ómagyarságot (...) a Nibelung-ének távlatából visszavetíti eredetihelyére, a kelet-európai ugor-örök műveltségek világába.” (*Pergő évek*, 300.)

Weöres Sándorhoz fűződő barátságát, gondolataik születését és egymásba fonódását siketsége folytán a kettejük között papírszeletekre írt párbeszéd megőrizték, s ebből tudta rekonstruálni (a világirodalomban egyedülálló módon) a több évtizeddel korábbi beszélgetéseket. Az egykori filozófiai-irodalmi vitákat a torz és léha emlékezet aligha őrizte volna meg, de a siketség okán gyártott cetlik igen. „Beszélgetéseikben” (jegyzeteikben) így fogalmazza meg tömören legalapvetőbb gondolatát, az emberi kultúrában fölfedezhető harmónia-diszharmonia okát, az „elvezett Paradicsomot”:

„Ösemlékezése szerint az ember eredetileg benne élt a világot fenntartó nagy harmóniában, teljes közösségben a természettel. Tárgya volt a rendnek, mint a növény és az állat. De sorsa az lett, hogy ki tudott lépni belőle, a természet alanyává küzdötte fel magát, s rendjét önös céljainak vetette alá. Diszharmonia teremtett... (...) Tettének következményeképp elkülönült, magára maradt, s egymagában szembe került a teremtés többi részével; a magány súlya, a hatalom terhe önvádra, a bűn tudatára ébresztette, s ezt az élményt örökítette meg a bűnbeesés mítoszaival. Élete ettől fogva visszavágyódás az elveszett öntudatlan harmóniába. S minthogy visszalépnie, belemerülnie többé nem lehetett, újratemteni, lemásolni igyekezett. Áldozataival a természetnek a kiszakadás által megbontott rendjét kívánta helyreállítani, jóvátenni, rítusaival a kozmosz megszegett törvényeit utánozta, regéiben a rend nagy ösképeit idézte maga elé, misztériumaiban a paradicsom bezárult kapuit nyitogatta.” – Majd: „Így láttam meg jóég tudja, hány esztendővel ezelőtt a mítoszok, ősi hitregék jelentőségét, s rendszerezve föl ismeréseimet, így lettem végül magam is képlátóvá. És ez volt az oka, hogy Weöres Sanyiban tüstént megsejtetem a képteremtő ösköltőt, már huszonkét esztendőskorában, második verseskötetét méltatva, kozmikus költőnek neveztem.” (*Pergő évek*, 401.)

Kodolányi Jánoshoz fűződő kapcsolata pedig a magyarság legnagyobb sorskérdéseit villantja fel benne. Kodolányit a legnagyobb XX. századi magyarok közé helyezi: „A közbajok előbb-utóbb elenyésznek, a viták sikerén-kudarcan túllép az idő, de a művészet túléli a múlandóságot. Úgy éreztem, (Kodolányi) János azt a feltámasztó munkát végezte el az ősi magyar nyelven és hagyományokon, amit Bartók és Kodály a zenén. A tudomány tévedéseit helyesbíti a kutatás, a művészetnek nincs szüksége erre, mert amit teremt,

szép, s a szépség örökéletű.” (*Pergő évek*, 487.) A jövővel kapcsolatban azonban pesszimista (s ahogy az utóbbi évtizedek jelzik, ebben nem sokat tévedett). Még Kodolányinál is sötétebben látja a magyarság jövőjét. Kodolányi az ormánsági magyarság pusztulása kapcsán mond szomorú jóslatot, Várkonyi más szemszögből: „messzibb távlatból néztem, és mélyebbre nyúlónak véltem a bajok gyökerét. Ha egy népcsoport bármilyen okokból lemond a létharcról, s elindul az öngyilkosság útján, akkor gazdasági, társadalmi, politikai, azaz hatalmi intézkedések nem fogják letéríteni róla. Vagyis a kérdés gyökerében etnikai. (...) Ha a baj, a kór etnikai eredetű, akkor a gyógy mód is etnikai kell, hogy legyen: keveredés, gyarmatosítás.” (*Pergő évek*, 479.) Várkonyi itt föltehetően a magyarságon belüli etnikai keveredésre gondolt, amely egyébként elkezdődött, s úgy tűnik: még ez sem gyógyír a bajra.

Kodolányival ennél is mélyebben értették egymást. Egy későbbi levelezésből kiderül, hogy menyire: „Kodolányi ókori regényeit nem olvastad? (*Vízöntő, Új ég, új föld, Az égő csipkebokor*) Hogy úgy mondjam, Sziriat-témájúak. Kodolányival évtizedek óta benső barátságban vagyok, s tanúja voltam ezek létrejöttének, megszületésének. Szerintem nemcsak az ő legjelentősebb munkái, hanem egyetemes szempontból is azok.” (Várkonyi–Horváth, 2015: 4.)

A Sziriat

Leghíresebb művét, a sokáig bestsellerként nyilvántartott *Sziriat oszlopait* sokan ismerik. Várkonyi Nándor e művében az ősi civilizációk lehetséges kapcsolatairól értekezik. Például az egyik finoman, de sokat hangoztatott gondolata: a minden földrészzen föllelhető piramisok egy egykori közös műveltségnek lehetnek a maradványai. Ennyi véletlen egybeesés ugyanis nincs. Néhol célzást tesz Atlantiszra, az eltűnt földrészre is, de ezt a kérdést óvatosan kezeli, hiszen Atlantiszt a dilettánsok szinte teljes mértékben „kiaknázták”. A *Sziriat oszlopai* már a szocializmusban is megjelent, igaz, megrövidítve – persze úgy sem rövid (a Magvető kiadásában megjelent átdolgozott 1972. évi kiadás 578 oldal).

A mítoszokban lévő hasonló gondolatok közül a leggyakoribb az „eget-földet rázó kataklizma”, amelytől az ember féltette az utódait, ezért a tudását igyekezett továbbadni: „szembeszökő, hogy e regék a földgolyó minden táján oly egyöntetű formában bukkannak fel, mintha közös gyökérből sarjadtak volna

valamikor, egy ősköltészet hajnalán.” (*Sziriat*, 25.) Másutt: „Élet él a mítoszban, sűrített élet, tömörített emlékezés, lényegére párolt valóság. Valóságmagva van akkor is, ha az ember tanúja, kortársa nem lehetett is, de intuitíve átélhette, ahogy a kínai mítosz mondja a világteremtésről: 'Egy közülünk ott volt'. A monda a benne foglalt természeti vagy történeti valóság legfőbb bizonyítéka: csak nagy hatású természeti vagy történeti esemény válhatik regévé... (...) A monda, a rege, a mítosz azt jelenti, hogy az esemény mélyen beleszántott a nép tudatába, beleette magát emlékezetébe... (...) A monda – élet; figyeljük meg: a hagyomány nemcsak emlékezést tart fenn, hanem ünnepeket alapít, zarándokhelyet keres, ereklyét őriz, tárgyi emlékeket, maradványokat gyűjt.” (*Sziriat*, 29.)

Várkonyi természetesen elismeri azt is, hogy az azonosságok az emberi szellem azonos természetéből fakadnak. Ez markáns univerzalista álláspontnak tekinthető. Humboldtra (1810) hivatkozik: „Az azonosságok és megegyezések gyakran az emberi szellem közös természetéből erednek.” (*Sziriat*, 136.)

Várkonyit megéri Freud és Jung is, főleg a kollektív tudatalatti teóriája – mely folklorisztikai, sőt, folklórlingvisztikai szempontból is alátámasztható: „Jung óta tudjuk, hogy a kollektív emlékezet tudat alá süllyedt tárházában ember előtti korszakok emlékképei, archetípusai rejtőznek, s álmokképeinkben bukkannak fel, áthágva a tér és az idő dimenzióit. E könyv tétele szerint pedig az egyedi tudatot még nem hordozó, természeti közösségben élő ember, mint pszichéjének szüleményei mutatják, elvont gondolat nélkül, képekben élte át és látta a világot, olyanokban, mint a mi álmaink. Csakhogy ezek az álmok hasonlíthatatlanul elevebbek voltak, mint a miéink, és tárgyuk a valóság. Ilyen ébren álmodott valóságokat mond el a mítosz.” (*Sziriat*, 486.)

Tömörebben: „Megrögzött véleményünk szerint ugyanis a mítosz sűrített történelem...”, de rögtön hozzát teszi: a regéket nem kedveli a tudomány. (*Sziriat*, 209.) Nyilván ezért van szükség a „szabadabb” gondolkodásra. Az aforisztikus gondolatot *Az elveszett Paradicsomban* is megismétli: „Minden mítosz sűrített történelem”, ám itt azzal folytatja: „s ennél fogva kibújik teremtőinek szándékai alól”. (*Paradicsom*, 81.) Vagyis értelmezésükre van szükség.

Nemcsak szövegeinkben, de testünkön is hordozzuk a múltat. Hátborzongatóan érdekes az, amit Várkonyi a mai ember testi jegyeinek „visszaütése”

(csökevények, rudimenta) kapcsán sorol fel, vagyis a mai testekben hordozott „levetett habitusokat”:

„Számuk nem csekély, kétszázra rúg. Ilyen a közismert vakbél, talán a kérődzőbél maradványa; vagy az úgynevezett Darwin-csomó, mely a fülkagyló egykori nagyobb méretére vall. A vízi élet emlékei:

a karéjos vese és a hornyolt máj, csak vízi életet élő emlősnél alakulhatnak ki; az úszóhártya a kéz- és lábujjak közt, a szám fölötti fogak, melyek olykor a szájpadlásból nőnek ki, mint a halaknál; a mongolredő, mint a vízi állatok szemvédő hártyájának csökevénye. Azután a visszaütések számtalan fajtája: lábujjkarmok köröm helyett, ami a félmajmok jellemzője; a többemlőség, mint a többmagzat-szülés idejének maradványa (10-12 emlő is előfordul, néha a leglehetősebb helyen, a combon például); a férfi emlőbimbói (egykori kétműség). (...) A szörnyszerű visszaütések száma azonban szinte végtelen, erről a mai klinikák tanúskodhatnak. Ilyen a sündisznó-bőr vagy pikkelyes bőr (ichthyosis), a szőrmebundával borított, uszkárfejű, a hosszú farkú vagy farkszőrös, az agancsos vagy tülkoszorvú emberek. Mindezeket csak azért soroljuk fel, mert ha nem kóros eredetűek, csak mutációk művei lehetnek.” (Sziriat, 493.)

Az idézet érdekessége a romantikus túlzás („szinte végtelen”) és a tudományra való nem igazolt hivatkozás („erről a mai klinikák tanúskodhatnak”). Ez Várkonyi áradó-burjánzó stílusának egyik fő jellemzője. Ennek ellenére ezekkel a gondolatokkal is megelőzi, megelőlegezi az etológiában-humán etológiában később jelentkező úgynevezett vízimajom-elméletet (Alister Hardy tengerbiológus, 1960). Várkonyi *Az elveszett Paradicsomban* is visszatér a kérdésre; itt már az ember „vízállat-ösét” említi. (*Paradicsom*, 27.) A vízimajom-elmélet feltételezi, hogy az ember szabásúak egy csoportja egy-kétmillió évet egy szigeten töltött, és kezdett áttérni a tengeri emlős életmódra. Csányi Vilmos (2006: 46.) mint teljesen el nem fogadott, de el sem vetett teóriát szintén említi:

„Ennek köszönheti csupaszságát, a két lábon járást; azt, hogy sós könnyeket sír; hogy erősen izzad; hogy orra kiemelkedik, és az orrlyukai lefelé néznek; hogy képes a levegővételét a majmoknál elő nem forduló módon szabályozni; hogy magzatainak kb. 3 hónapig merülési reflexe van, tehát, ha orruk a víz alá

kerül, automatikusan nem vesznek levegőt; hogy erős szigetelő zsírpárnái vannak, és még több egyéb tulajdonságot is.”

Az elveszett Paradicsom I.

Kodolányi János a *Sziriatot*, a *Varázstudományt* és a *Paradicsomot* összefüggő trilógiának tartja – ami igaz is, mert Várkonyi következetes gondolkodó olyannyira, hogy az egyes művek között szövegazonosság is fennáll. Ezt írja Kodolányi Várkonyinak küldött levelében: „ez a mű a *Sziriat*tal és a *Varázslással* együtt lesz kerek, szerves egész. Úgyszólván három kötelet egy problémának. (...) azt kell mondanom, édes hazánkban ekkora és ilyen mélyreható analízist és összefoglalást az 'ember' nevű rejtélyről nem írtak, sőt el sem gondoltak! Többet mondok: műved a maga egészében és teljességében kiindulópont lehet-ne egy hatalmas kultúrmozgalomban. Annál is inkább, mert első részében kitűnő és szerves kapcsolatot teremtasz a mágikus kultúra és a modern természettudományok között.” (*Pergő évek*, 503.) Többek között ezért a gondolatért is tartom időszerűnek Várkonyi elméleteinek ismertetését, illetve azt, hogy műveinek újraolvasására biztassam korunk sok tekintetben tévelygő, kereső emberét. Várkonyi ráébreszti a ma emberét természeti alapjaira, az állatokhoz való kapcsolatára, spirituális értékeire, elfajulására, s így előfutára a modern ökológiai, pszichológiai (és még sokféle) gondolkodásnak.

Az elveszett Paradicsom önmagában egy hatalmas művelődéstörténeti esszé, melynek középpontjában az eposzokban, mítoszokban lévő közös motívumok (Paradicsom-mítosz, teremtés, bűnbeesés, vízözön) állnak. A világ minden részén fellelhető hasonló szövegek, motívumok alapján Várkonyi feltételezi, hogy

Jel (2006, bronz, 50 × 28 × 27 cm, tulajdonos: Galéria-Múzeum Lendva, fotó: Zsóka Gyula)

ezekben az emberiségnek valós, közös emlékei vannak leírva. Odáig jut el, hogy a történelmet is kiterjeszti: az emberiségnek ősbibb múltja van, mint gondolnánk: valamikori szerves együttélés a természettel (Paradicsom), az állatvilághoz való szoros kötődés (az értelem jelei az állatoknál, az állati múlt jelei az embernél). Várkonyi hatalmas mennyiségű anyagot gyűjt össze a világ minden tájáról, sok esetben a kevéssé ismert keleti irodalomból, s ezzel kívánja bizonyítani tételét az emberiség egységes ősi múltjáról. Ismét hivatkozik Jung-ra, a kollektív örökségre: „Mindnyáján magunkban hordjuk a saurusz farkát.” (*Paradicsom*, 262.) Másutt: „Az alapok oly mélyre nyúlnak, hogy elvesznek tudatalatti világunkban.” (*Paradicsom*, 485.)

A beszéd és a folklór eredete is valamiféle szakralitás (alaposabban kifejtve a *Paradicsom Bűnbeesés* című fejezetében, 338–355.): „Minthogy a régi ember nem racionális lény volt, nem fogalmakat használt, hanem természeti lény, azért a természet nyelvén, azaz képekben beszélt. A rítusok nyelve: az ima, a könyörgés, az áldás, az átok és a rege képes beszéd, képekben adja elő a dolgok rejtett értelmét. A beszéd eredetileg szertartás, szent, varázsló művelet, s csak később válik a mindennapi élet aprópénzévé. A megszentelt, szertartásszerű szavakban az ősi teremtető erő visszhangja csendül meg, értelmük, hangsúlyuk egyaránt fontos, megkötött. Innen van az ima, az áldás, az átok szigorúan megszabott formája.” (*Paradicsom*, 339.)

Az ősi ember a „paradicsomi tudás” által együtt élt a szelíd állatokkal (*Paradicsom*, 243.), olyannyira, hogy minden önmagához hasonló volt, homomorf, nem felülről elképzelve és kategorizálva: antropomorf. (*Paradicsom*, 243.) Ugyanott azt is írja Várkonyi, hogy nem „természetközelségben” élt, ahogy a tudomány terminusa állítja, hanem benne élt a természetben, kozmikus kapcsolatok közepette. Ez a szép gondolat Szilágyi N. Sándornál is megjelenik. A metafora (képátvitel) egyik formáját antropomorfizmusnak szokták mondani, vagyis emberiesítésnek, emberhez való hasonlításnak. Szilágyi N. Sándor az antropomorfizmus helyett a zoomorfizmus kifejezést ajánlja, vagyis állatokhoz való hasonlítás: „Ha antropomorfizmusnak hívnánk, azzal méltánytalanul és elméletileg megindokolhatatlanul kizárnánk az állatokat a viselkedők közül, pedig ők sokszorta többen vannak, mint mi emberek. Így viszont senkit sem kellett kirekeszteni, az embert sem, hiszen (...) az

állatrendszertanban neki is fenntartott helye van.” (Szilágyi N. Sándor, 1996: 86.) Az ősi, paradicsomi világ létezésére, az arról való tudásunk szegénységére utal Várkonyi nagyon elgondolkodtató észrevétele: „Tény, hogy az általunk ismert, történelmi idők kezdete óta az ember egyetlen vad növényt sem tudott megnevelni, egyetlen vadállatot sem háziállattá szelídíteni. (...) A mondák és mítoszok tisztában vannak a házivadonok és állatok régi eredetével... (...) A mítoszok nyelvén ez annyit mond, hogy szelídítésük valamely magasabb tudás műve.” (*Paradicsom*, 254.)

Az ősi letűnt, de vágyakban, emlékekben élő egyetemes világ: a Paradicsom, a harmónia világa. Ezért is él bennünk a sóvárgás az elveszett paradicsomi boldogság után. „Egyetemes hiedelem és mesemotívum, hogy a Paradicsomban (az ember) együtt élt az állatokkal, ismerte a természetüket, értette e beszédüket.” (*Paradicsom*, 345.)

A paradicsom, az állatok és az ember harmonikus világának léte, emlékének nyomai másoknál is előbukkannak. Mircea Eliade, a jeles román etnológus, folklorista a sámánok extázisba esése, hangadásaikkal az állatok hangjának utánzása kapcsán hozza fel a paradicsommítoszokat. „A sámánok állathangutánzása, ami oly nagy hatást gyakorolt a megfigyelőkre, s amit az etnológusok oly gyakran ítélnék holmi kóros megszállottság megnyilvánulásának, valójában az állatok barátságának visszaszerzésére és következőképp az őseredeti Paradicsom helyreállítására irányuló vágyat tükrözi.” (Eliade, 2006: 108.)

Tehát az ősi, paradicsomi világ egyik jellemzője az állatok beszédének ismerete. Várkonyi terjedelmes fejezetet szentel az értelem korai formáinak, például az állatoknál (méheknek, hangyáknak: *Paradicsom* 37–78.), ebben páratlanul alapos etológiai leírásokat ad, de az állatok különleges, titkos értelmi képességeire a *Sziriat...*-ban is utal. Várkonyi és Eliade paradicsomi ösképe kapcsán meg kell említeni, hogy az emberiség univerzális, „humanizált” állattörténetei, állatmeséi (fabulái) mind ebből a tudatból, érzésből fakadnak. Nem véletlen, hogy a gyermek legkedvesebb első történetei közé tartoznak az állatmesék, hogy a modern tömegkultúra is tele van állatfigurákkal, amelyek könnyen érthető, átélhető és hiteles képet (információt) adnak a világról. S az ősi kapcsolat talán abban is megmutatkozik, hogy minden normális lelkületű ember gyermeki szelídséggel és kedvességgel fordul az embergyerek mellett az állatok kölykeihez is, sőt, még a vadabb állatok sem

bántják az ember csetlő-botló gyermekét (vidéken azt mondják, addig, ameddig „tejszaga” van), természetesen leszámítva a túltenyésztett, sérült állatokat, amelyek képesek tragédiát okozni. S az embergyerek sem fél a közelében lévő állatoktól.

Ez az ősi gondolat szüli az állatregényeket, legyenek azok bár kalandregények vagy filozófiai regények. Ez utóbbiak közül kettőre hívom fel a figyelmet: Tamási Áron *Jégtörő Mátyására* és Orwell *Állatfarmjára*. A továbbiakban csak a kevésbé ismert *Jégtörő Mátyással* foglalkozom.

Tamási művében egy emberpárt segít állatalakból állatalakba öltözve egy megjavulásért földre küldött lélek; aki előbb csak némán segít, később azonban már emberi nyelven meg is szólal. Könnyű felfedezni itt, ahogy például Féja Géza (1970: 82-83.) meg is említi a keleti filozófiák, a buddhizmus vagy a lélek-vándorlás hatását, egyúttal viszont mesterien kidolgozott pánpszichikus, panteista felfogást, buddhista-folklorisztikus világgépet.

Gondolatai párhuzamba állíthatók Várkonyi elképzeléseivel: „Tamási (...) ’helyben utazott’ (tegyük hozzá, ugyanúgy, mint Várkonyi – B. G.), mégis Indiába érkezett, megismerkedett a lélek-vándorlás tanával. Utolsó írásában elbeszéli, hogy sokat töprenkedett az emberek alkatának, szellemi képességeinek és erkölcsi tartásának különbözősége fölött, s megérezte bennük az állatösöket. Hosszú, bonyolult fejlődés árán leszünk emberré, és a tudattalanban őrizzuk a régi életeinkben szerzett képességeket.” (Féja Géza, 1970: 83.)

Féjánál is előkerül az egykori aranykor: „Az antik kultúra és a folklór egyaránt sokat tudnak a ’aranykorról’, midőn a létezők, az emberek és az állatok, de olykor a fák is értették egymás nyelvét.” (Féja Géza, 1970: 84.) Majd így összegez: „Nagy könyv a *Jégtörő Mátyás*, Európa és Ázsia mély kultúrájából felpárázó álom...” (Féja Géza, 1970: 90.)

Eliade – egyébként Várkonyi gondolataira pontosan „rímelve” – a Paradicsom stabilan velünk élő képét a következőképpen interpretálja: „A mítoszok, amelyek ezt az ideológiát alkotják, a lehető legszebbek és leggazdagabbak közé tartoznak: a Paradicsomról és a bukásról szólnak, az őseredeti emberi halhatatlanságáról és kapcsolatáról Istennel, a halál eredetéről és a szellem felfedezéséről...” (Eliade, 2006: 108–109.)

Vagyis az örök, az embert mindig foglalkoztató kérdésekkel foglalkoznak.

Az elveszett Paradicsom II.

Sajnálatos, hogy az ősi tudás, a Paradicsom iránti érdeklődésünk, hangoltságunk mintha tompulna. Eliade szerint a Nyugat elveszítette a kapcsolatát a nemeurópai emberrel, nem érti viselkedését. Például a még mindig létező sámán magatartását sem érti, vagy félreérti:

„A sámán különös kiáltásaiban több mint egy évszázadon át mentális egyensúlya kibillenésének bizonyítékát látták. Márpedig egész másról van szó: a Paradicsom visszavágásáról, amely Izajást és Vergiliust is kísértette, táplálta az egyházatyák szentségét, és győzedelmesen virágzott ki Assisi Szent Ferenc életében.” (Eliade, 2006: 109.)

Várkonyi is látja a történelmi és mentális szakadékot. Még léteznek a Földön olyan népek, amelyek közelebb vannak az ősi tudáshoz: „jelenkori ősemberünk az egyetlen élő tanú, senki nem áll nála közelebb az emlékezet forrásához... (...) Általában a természeti népek a legöregebbek a földtekén, nekik van a legnagyobb múltjuk; a civilizált, ’művelt’ fajták hozzájuk képest serdületlen barbárok.” (*Paradicsom*, 240.)

Az ember a megbomlott harmónia miatt keresi istent, s vágyik vissza az elveszett paradicsomba. Spengleri ihletésű a következő gondolat: „A mai ember fejlődésről beszél, de ez csak anyagi, civilizatorikus; a kultúrában ellenkező folyamat ment végbe: csökkenés, szegényedés.” (*Paradicsom*, 260.) Innen már csak egyetlen lépés, hogy megfogalmazza a modern kor bűnét, egyúttal ökológiai programért szóló felkiáltást: „a legnagyobb, amit földi lény elkövethet: a természet ellen való bűn”. (*Paradicsom*, 353.)

Eliade először Indiában, Kalkuttában keresi a Keleten még meglévő ősi tudást. A *Serampuri éjszakák* című elbeszélésében mintha az európai, teljesítményorientált tudománytól elszakadó kutatóban saját magatartásmódját fogalmazná meg (amely érdekes módon nagyon illik Várkonyira is): „Meggzogta, hogy magáért a kutatás örömeért kutasson. Aggregény maradt, az akadémiai címek iránt semmi vonzalmat nem tanúsított, annál többet az okkult dolgok iránt.” (Eliade, 1980: 5.) A furcsa, a történelembe visszaforduló elbeszélés végső kicsengése: „kedves barátom, ezen a földön egyetlen esemény sem valóságos. A mi kozmoszunkban illuzórikus minden.” (Eliade, 1980: 45.)

Valamilyen szinten minden tudós eljut eddig a felfedezésig. A nagyon bölcsek korábban.

Egy késői dokumentum

A termékeny ismeretterjesztő író-technikátörténész, Horváth Árpád 1961 és 1966 között levelezett Várkonyi Nándorral. Várkonyitól akkoriban semmi sem jelent meg, a háború előtti *Sziriat...*-ot pult alól és aranyáron adták. A technikátörténész folyamatosan érdeklődik a kibővített *Sziriat* után, közben megismerjük két kiváló értelmiségi mindennapjait a hatvanas évek elején. Mindketten megszállottan ássák-kutatják a múltat, keresik a rejtélyeket (Atlantisz mindkettőjüket igen érdekli, talán Schliemann oltotta be őket, s úgy vélik, az emberiség kultúrája sokkal régebbi, mint sejtjük). A „nagy tudomány” nem vesz róluk tudomást, ezzel a helyzettel Horváth kicsit jobban tud élni, mint Várkonyi.

Várkonyi Nándor egy alkalommal a következőt jegyzi fel: „Pillanatnyilag kb. 100 esztendőre való téma pezseg a fejemben, s ezt mind meg kéne írni.” (Várkonyi–Horváth 2015: 19–20.) Szabad gondolkodói ars poétikája pedig így hangzik: „az elmélet a steril agyvelők menhelye – rágódhatnak anélkül, hogy alkotniuk kellene”. (uo. 22.) Milyen a kincstári tudós? „A tudósok, a szakemberek sokat tudnak, de egyet ritkán: írni... Az igazi tudós, Barátom, jegyezd meg jól: 'kutat', de nem ír... Figyelmeztetek, hogy amíg sikereid lesznek, nem fognak igazán bevenni a céhbe.” (uo. 20–21.) Horváth hasonlóan vélekedik: „a semmit nem alkotó 'steril' koponyák határvonalat húztak a 'Tudomány' és a 'Dilettantizmus' között”. (uo. 23.)

Az emberiség „fejlődéséről” vallott gondolatát Várkonyi Horváthnak is megismétli: „emelkedett-e az emberiség egyáltalán? Más a haladás, más az emelkedés. A tudományok óriásit haladtak, de a rablókapitalizmus, a gengszterkommunizmus, az imperialista hódítások, a világháborúk, a diktatúrák, a népdeportálások és -irtások, a rabszolgatáborok, az atombombák stb. emelkedést jelentenek? Erkölcseleg és társadalmilag az emberiség soha olyan mélyre nem süllyedt, mint a 19-20. században...” (uo. 29.) Ez is a kiábrándulás, a korabeli tudósokkal azonosulni nem tudás alapja, valamint az elveszett múlt és eltévesztett út kutatásának indoka: „Én a földi élet-evolúció mai képét nem fogadom el, nagyon antropomorf és antropocentrikus...” (uo. 34.)

Várkonyi Nándor életrajza és Horváth Árpáddal való levelezése bepillantást enged egy nagy, de magányos, életében el nem ismert magyar tudós életébe. Sajnos a tudós elismerése halála után is késik.

Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imái

Schliemann bizonyított, Várkonyi inkább sejtetett, sugallt a számukra meghatározó irodalmi, folklór jellegű nyelvi hagyomány alapján. Erdélyi Zsuzsanna pedig feltárt, kikutatott egy új népköltészeti formát. Érdeklődése homlokterébe az archaikus népi imák kerültek; előhozott egy addig ismeretlen, középkorig visszanyúló szakrális nyelvet és persze mitológiát, világlátást. Módszere már szorosabban is folklórlingvisztikai, azaz a nyelvben kódolt hagyomány megfektetésére irányul. Erdélyi Zsuzsanna egy részben már roncsolt formában létező, olykor ómagyar nyelvűnek tűnő folklór szöveghagyományt tárt fel. Művelődéstörténeti jelentőségűvé vált a Somogy megyei Nagyberény – Babos Jánosné Ruzics Rozáliának és persze Erdélyi Zsuzsannának köszönhetően. 1968. december 17-én a Siófok–Kaposvár között zötykölődő vici-nálison a folklorista megkérdezte a csaknem százéves parasztasszonyt: szokott-e imádkozni. „Hát persze” – hangzott a válasz. „És szokott-e úgy imádkozni, ahogy a templomban nem?” „Hát persze...” – mondta az asszony újra. „Na, akkor szálljunk le...” (Állítólag így kezdődött, én így hallottam, de lehet, hogy ez csak folklór, mese. Valószínűleg az is pusztán illuzórikus hatás, hogy Somogyban járva mindig érzek valami megfogalmazhatatlan, misztikus kisugárzást, amiről komoly tudós soha nem beszél. Három nyarat pedig Nagyberényben töltöttem, de ez is csak véletlen.)

A somogyi tájon, Nagyberényben felbukkant archaikus népi imák indították el Erdélyi Zsuzsannát, hogy a már korábban is ismert műfajt szakszerűen elkezdje gyűjteni, elemezni – történeti, vallástörténeti, nyelvtörténeti, sőt, európai művelődéstörténeti keretbe helyezni. Erdélyi Zsuzsanna is említi: Horvát István történész 1805. évi naplójában a *Fehér rózsá, Mária* kezdetű szöveghez ezt írta: „babonás, haszon-talan szószaporítású imádság”. Szórványosan későbbi kutatók is lejegyezték hasonló szövegeket. Ám Erdélyi Zsuzsanna tette tudományosan felismert és elismert műfajjává az archaikus népi imákat. Amikor az általa gyűjtött szövegeket először kiadta (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*, 1974), óriási érdeklődést keltett. Ennek egyik oka az is lehetett, hogy a szocializmusban elnyomott vallási jellegű kutatások mellett tört elő egy mégiscsak vallási színezetű tematika. Irodalmárok, írók, néprajzkutatók, nyelvészek üdvözölték az előkerült szöveganyagot (pl. Göncz Árpád, Tóth Sándor, Albert Zsuzsa, Polner Zoltán, András-

falvy Bertalan, Kósa László, Bárczi Géza, Rónay György, Lázár István). Voigt Vilmos – találóan – a következő címet adta Erdélyi Zsuzsanna kutatásairól szóló írásának: *A rítusok szépsége* (Valóság, 1975). Sokakra hatott Erdélyi munkája; hasonló gyűjtésbe kezdett például Salamon Anikó, Tánczos Vilmos, Harangozó Imre, Takács György. Az említett nyelvész Bárczi Gézán kívül Pais Dezső is értékelte a felfedezést, de az archaikus népi imák sokoldalú nyelvészeti feltárása nem történt meg. A folklórlingvisztikai jellegű feladat olyan nyelvészekre várt, akik egyaránt érdekeltek a folklorisztikában, az antropológiai nyelvészetben, a nyelvtörténetben.

Vajon milyen mélyre nyúlhat vissza a folklórbán kódolt nyelvi emlékezet? Pomozi Péter Karácsony Fannival a témához kapcsolódó kiállításán ész példát hoz: egy 3000 évvel ezelőtti meteor becsapódása megőrződött az ész folklórbán (Kaali-kráter). A mi archaikus népi imáink ennyire mélyre nem nyúlnak vissza a közösségi múltba – már csak az alapvetően bibliai eseménytörténet miatt sem –, de egyes nyelvi jelenségek valószínűleg nagyon régiek.

Vannak a szövegekben az érthetlenségig eltorzult szavak. Vannak olyanok, amelyek megfejtetlenek, vannak, amelyekre talán van megfejtés: kalasz-talmecska ~ kegyelmes tálcaska (?). Gyakoriak az ún. inetimologikus hangbetoldások: aranygy, Áment, kitépvel (arany, ámen, kitépve). Megfigyelhető az érzelemtelítettség, a kedveskedés kicsinyítéssel: karszékecske, káplonicska, istenke. A számok természetesen mágikusak: három csepp vér, hét csöpp vér, hét halálos bűn, hét szén tömjén. Régi, múlt homályába vesző nyelvtani jelenségek is megfigyelhetők, például a főnévi és melléknévi igenevek melletti tárgyi jelöltség: örök vendég fogadni, békesség szerezni, úr színe látni. Esetleg már tárgyi jelöléssel és bonyolult (kötőmódszerű, mondatátszövődéses?) mondat szerkezettel: megyek úrszint látni ~ megyek, hogy lássam az úr színét. Vagy: Ő teremtette állatja (~ az általa teremtett állat).

A korai igeneves szerkezetek bonyolultabbak, tömör közlést eredményeznek – e tekintetben azóta egyszerűsödött a nyelvünk. Előbukkan egy korábbi, gazdagabb múlt idő rendszer is. A XIX. századig alkalmazott magánhangzós (önhangzós vagy elbeszélő) múlt lehetett az úgynevezett tapasztalati múlt: kimenék, föltekinték, (hegyet) hágék, (lőtöt) lépék... Az összetett múlt idő rendszer kapcsán máig vitakoznak a nyelvtörténészek, hogy ezekből mennyi el-

hetett valójában, mennyi lehetett a fordításirodalom hatása. Mindenesetre, ami a folklórbán megőrződött, azt aligha tekinthetjük fordításnak. Számos esetben megfigyelhető a hangrendtől való eltérés: szekálladal, káplonicskát, káplonecskát. Ebben egy korai, mára eltűnt hangátvetés jelensége is megfigyelhető: káplonicska ~ kápolnácska. Régies, képes kifejezések: testi lelki koporsó, térdig vérbe – könyékig könnybe; archaikus kifejezések: napjövet, lefekte, fölkelte, aranymelence, rézdöbönce (medence).

Gótikus stílus

Ha stílusirányzatba kellene besorolni az archaikus népi imákat, a kevésbé hangoztatott gótikus stílusba sorolhatnánk. Zolnai Béla (1957: 196.) szerint a nyugtalan, égbe ívelő gótikus stílus eszményére hasonlít a középkori szövegek zsúfolt díszítettsége, gazdag, misztikus ornamentikája. Szabó Zoltán (1998: 53.) pedig ezt írja a gótikus stílusról: „a halmozódó nyelvi elemek úgy díszítik a stílust, mint a gótikus csúcsívek egymásra rakott ékei a templomokat”. Az archaikus népi imák elemzésekor is szóba hozzák a gótikát, például: „A gótikus festészetben általánosan elterjedt virdolorum, Krisztus a kútban motívumok vizuális élményét idézik imáink ez állandó formulái: »Abba Krisztus Urunk térdig vérbe / Könyökig könnybe...«” (Erdélyi 1976: 208., 210.) A gótikus halmozásra további példákat is találunk. Például: „Szó, szó, szent beszéd...” Pais Dezső szerint korai vallásos stílusmozzanat; őt az *Ómagyar Mária siralomra* emlékezteti: „Szent Világ Úristen, Szent Világ Úrjézus Krisztus”, másutt: „vigasztaló Szent Lélekúrsten”. De említhetjük a valódi és ál figura etimológiákat, egyfajta ikonikus, hangzásbeli vonzásokat is: életet éljenek, vasdárdávó dárdázzák, koronával koronázták, könyökik könnyűbe (könyökig könnybe). Gyakori szövegépítő elem az ismétléseken túl ez az ellentét: kívül – belül (killü – bellü). A szinte kötelező imazáradék – lefektibé, felkeltibe – számos alakban fordul elő.

Továbblépések

Erdélyi Zsuzsanna nyomán többen nekiindultak a nyelvben kódolt hagyomány feltárásának. Ezek közé tartozik még szorosabban Erdélyi Zsuzsanna tematikájához kapcsolódva Lammel Annamária és Nagy Ilona *Parasztbibliája*. Féja Géza már korábban használja a fogalmat – természetesen Tamási Áron kapcsán: „Mintha iratlan, profán paraszti biblia hangját hallanók...” (Féja, 1970: 93.)

Erdélyi Zsuzsanna hatására indulhatott Nagy Olga erotikus széki tréfák gyűjtése (*Parasztdekameron*), az ennél sokkal pajzánabb anyag: Burány Béla vajdasági erotikus vagy még inkább obszcén népmeséi, Vajda Mária gyűjtése a balmazújvárosi népi szexualitással kapcsolatos történetekből és szókészletből, később ugyancsak Vajda Mária anyaga a bosszantócsúfokodó folklórhagyományból („Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”) stb.

A nyelvben kódolt hagyomány kapcsán kell megemlíteni a szólásetimológiákat, amelyek Kertész Manó, O. Nagy Gábor nyomán legutóbb Bárdosi Vilmos munkásságában összegződtek.

Még számos kisepikai műfajban, főleg a gyermek- és más szubkulturális folklórból találhatunk régen kódolt tartalmakat. Magam egy rádiós műsorban (Tetten ért szavak) közölt felhívással tekintélyes anyagot gyűjtöttem memoversekből: az iskolai didaktikus tanköltészetéből. Például *Énekelhető Archimédész törvénye...* A sikeres gyűjtést és publikálást követően családi rigmusok gyűjtésére buzdítottam a hallgatókat. Számos kis rigmus, versike érkezett: az ébresztéstől, altatástól, figyelmeztetéstől, a kenyéradástól kezdve. Például barcasági kenyéradó mondóka: „Uram áldd meg, szaporítsd meg! Legyen szegénynek, gazdagnak egyaránt...” Különösen érdekesek a valamilyen fonetikai-prozódiai sajátossággal bíró, éppen ezért jól konzerválódó műfajok, mint például a kiszámolók, vagy mindenféle sorolók, rigmusok. A mai kiszámolók jelentős része valamiféle nyelvi halandzsa, talán egykori varázsmondóka, vagy idegenből átvett számsor. Például:

„Apa cuka, fundaluka, / Funda kávé, kaman-duka, / Apa-cuk, funda-luk, / Funda kávé, kaman-duk” (Bihari gyermekmondókák)

Megfejtése nem volt, ám egyszer egy grazi előadásomon egy burgenlandi hallgató megjegyezte, szerrinte németül értelmezhető:

Apa cuka (A par cuka) = Ein paar Zucker
funda lukam = von der Luka
Funda kávé = von dem Kaffee
kaman-duka = kann man doch

Szabadon magyarul: néhány szem cukor, Luka községből származó kávéba, lehet még

Pszichikai mélyrétegekbe vezetnek a káromkodások, magyarázatuk aligha nélkülözheti a pszichoanalízis módszerét. Mindezek nyomán érdeklődésem újabban az úgynevezett ösztönös, kevés kontroll alatt álló nyelvi jelenségek felé fordult. Meglepve tapaszt-

taltam, hogy mennyire keveset tudunk olyan, mindenki által és talán mindennap használt szövegműfajokról, mint

- a jajgatás, sóhajtozás, fohászzkodás,
- (fél)álomban való beszéd,
- a szex közben vagy alkoholos, drogos állapotban mondott szavak,
- önkéntelen számolgatás, általában a spontán beszédben mondott számok.

Közös ezekben a műfajokban az ösztönösség, a tudattalan működés, spontán előtörés, ám mindezek ellenére szigorúan kötöttek, ki tudja, hogy milyen régóta hagyományozódók és állandó (stabil) formát mutatók. Az is jellemzi őket, hogy életünket végigkísérik, nem iskolában vagy célzottan szüleinktől tanuljuk, és többnyire tudomást sem veszünk róluk.

Az elmúlt időszakban magam is igyekeztem néhány szövegtípusnak vagy szólásnak utánajárni, s jellemzem, hogy gyakorlatilag mindig elvesztem valahol az analógiák, feltételezések sötét zsákutcában. A Fél Edit által gyűjtött „csak úgy csinálták egy üveg pálinkáért” még könnyebben elemezhető volt (állítólag a nemzótárs intézménye rejlik benne), de az ismert gyermekijesztő: „vigyázz, mert elvisz a rézfaszú bagoly...” már nehezebben adja meg magát. A vasorrú bábával már megpróbálkozott Solymossy Sándor, szerintem nem eléggé meggyőzően. A „rézfaszú bagoly” viszont úgy tűnik, hogy egyelőre Róheim Géza és rajtam is kifogott. (Balázs 2015.) Pedig valami van mögötte. Talán Trója. És tudjuk, hogy Trója létezik.

Összefoglalás

Schliemann módszere és sikere sokak számára jelentett ösztönzést. Várkonyi Nándor óriási mennyiségű, az emberiség alapkérdéseire a fennmaradt mitológiai anyagból rákérdező művelődéstörténeti anyaga jórészt visszhangtalan. Erdélyi Zsuzsanna sikere nyomán azonban a mai magyar nyelvből és folklórból is kutatóvá vált a nyelvben kódolt hagyomány. Eliadét segítségül hívva, Várkonyi feltételezéseit és Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseit olvasva bátran kimondhatjuk: Trója létezik.

Felhasznált irodalom:

Balázs Géza 2015. A rézfaszú bagoly. Magyar Nyelvőr 139/1: 99–102.

Csányi Vilmos 2006. Az emberi viselkedés. Sanoma, Budapest.

- Eliade, Mircea 1980. Serampuri éjszakák. Elbeszélések. Ford.: Székely János. Kriterion, Bukarest.
- Eliade, Mircea 2006. Mítoszok, álmok és misztériumok. Cartaphilus, Budapest.
- Erdélyi Zsuzsanna 1986. Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok. Magvető, Budapest.
- Féja Géza 1970. Tamási Áron alkotásai és vallomásai tükrében. Szépirodalmi, Budapest.
- Pomozsi Péter és Karácsony Fanni kiállítása, 2016. Ott látok egy aranyágot. Archaikus népi imáink nyelvi világa (Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom)
- Pomozsi Péter 2016. Erdélyi Zsuzsanna imádságai. Édes Anyanyelvünk, 2016/1. 6.
- Szabó Zoltán 1998. A magyar szépírói stílus történetének fő irányai. Corvina, Budapest.
- Szilágyi N. Sándor 1996. Hogyan teremtsünk világot? Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.
- Tamási Áron 1980. Jégtörő Mátyás. Szépirodalmi, Budapest.
- Vajda Mária 2006. „Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”. Bosszantó folklórhagyományok. Gondolat, Budapest.
- Várkonyi Nándor 1972. Sziriat oszlopai, Magvető, Budapest. (Sziriat)
- Várkonyi Nándor 2004. Pergő évek, Széphalom Könyvműhely. Budapest.
- Várkonyi Nándor 2009. Az elveszett Paradicsom, Széphalom Könyvműhely, Budapest. (Paradicsom)
- Várkonyi Nándor és Horváth Árpád levelezése, (2015). „Az elmélet a steril agyvelők menhelye”. Napkút-füzetek, 98.
- Zolnai Béla 1957. Nyelv és stílus. Gondolat, Budapest.

*Domborodás (2015, bronz, 30 × 18,5 × 13,5 cm, tulajdonos:
A Magyarországi Szlovének Szövetsége, Szentgotthárd, fotó: Baumgartner Sandi)*

KERÉK IMRE

Orbis pictus

W. S. mester emlékére

Példázat

*Szinte földig húzza az ágat
a gyümölcsöt-ontó alázat,
míg este a fa belebágyad...
S makacsul kezdi újra másnap.*

Hólyagocskák

*Dülleszkedő kis hólyagocskák
zabálják föl a világ mocskát,
s amint alsó felük kipukkan,
fetrengnek szétfolyt mámorukban.*

Gyurgyalag

*Bugyborékoló, édes hangzatok
trillázzák az aranyló nyár beteltét.
Hallgasd a kéktollú gyurgyalagot:
éneke szíven üt, mint kedves emlék.*

Tempevölgy

*Tempevölgy. Tempevölgy – izlelgetem
a szót. – De honnan ismerős e táj? –
félzengve bennem új-elevenen
egy régi Berzsenyi-sor muzsikál.*

Őszi tücskök

*Füves réteken terjengő ezüstköd.
Tengerit, napraforgót lefejeztek. –
Szerszámuk ráspolyozzák őszi tücskök,
hangjuk betölti a mezőt, a berket.*

Az a név

*Kamasz időmben, hajdanában
kedvesem nevét fába róttam;
én jártam-keltem a világban,
de az a név még most is ott van!*

HÓVÁRI JÁNOS
**Király Ferenc,
 a muravidéki mester**

Szobrásznak – vagy bármilyen művésznek – lenni isteni adomány. Kevés embernek adatik meg, hogy a kőbe belelássa a szobrot, a fába a benne rejlő gondolatot, és tudja, hogy a kiöntött bronzrészek hogyan állnak majd egybe. De ennél van fontosabb is, az alkotás maga. Megtalálni a formát, és annak lelket adni: létrehozni azt az egységbe olvadó szellemi-esztétikai konstrukciót, amely az alkotót nyomasztja, amitől nem tud aludni, s boldogsággal tölti el, ha az agysejtek kusza rendszeréből, az emlékekből és a szív lüktetéséből új mű születik. S a művész ott áll alkotása előtt, mintha az egy világra hozott intellektuális gyermek lenne. Aztán az alkotó hamarosan mosolyogva figyelheti, hogy a szemlélődők, a műértők és a barátok milyen sok mindent (jót és rosszat) vetítenek bele a művébe. Baj, ha hagyja, hogy a jóval magaslatokba röpítsék. Baj, ha a rossztól elkeseredik. Ez azt jelenti, hogy nem bízik magában: a tehetségében, küldetésében és vállalásaiban.

Ahogy végignéztem Király Ferenc szobrait a Várkert Bazárban legutóbbi életmű-kiállításán, próbáltam mögéjük gondolni: miért ilyenek, és miért nem mások? A szerelemről szólnak vagy az erőről? Az emberiről vagy a szépségről? Vagy csak épp a kubizmussal kacérkodó formákról? Emlékek vagy víziók? Hogy mi az igazság, azt talán csak a mester tudja. Vagy már ő sem, mert a felejtés is része az életnek, de még a művészetnek is. Az azonban számomra, s úgy gondolom, másoknak is egyértelmű, hogy Király Ferenc önelvű művész: a különböző formákban, anyagokban és színekben önmagát adja, s nem fél bemutatni vágyait, gondolatait, hangulatait. Lenyűgözött mindig a magabiztossága és belső nyugalma. Sokan kerestük és keressük ezt, nemcsak

a dimbes-dombos Pannóniában, hanem szerte a világban. Neki ez megadatott. Megmaradt vele szerénysége, derűje, komolysága, és valami olyan őserő, amelyet kezdünk elveszíteni. Valami olyasmi, amelyet az új nemzedékek – tisztelet a kivételnek – már avíttanak tartanak, és nem veretesnek.

Király Ferenc szobrain a mikrokozmosz és a makrokozmosz egymásba kapaszkodik, s a magyar világon átsüt az egyetemesség. A muravidéki mestert meg tudja érteni a patagóniai indián éppúgy, mint a New York-i entellektüel, a szegedi munkás vagy a bécsi művészettörténész. Ehhez nem kell írott szöveg, nem kell beszéd, sokkal inkább csend és odafigyelés. Sokan és sokat csepüljük az új nemzedékeket – ezt a kultúrtörténet ismerői jól tudják, nem új a nap alatt –, de teszünk-e eleget annak érdekében, hogy a nemzedékek intellektuális párbeszédét kézzel foghatóvá tegyék? Király Ferenc kiállítása erről is szólt, s nemcsak a jövő szobrászainak, hanem mindenkinek, aki elsétál a Várkert Bazárba. Köszönet és dicséret az intézmény irányítóinak, hogy ezen az úton haladnak. S persze köszönet Ksenija Škrilec asszonynak, Szlovénia budapesti nagykövetének, hogy szülőföldjének mesterét és műveit a magyar fővárosba hozta.

Egy évtizede követem Király Ferenc művészetét és kiállításait. Jól ismerem azt a világot, ahol született és ma is él, de – főleg diplomáciai múltam okán – tanulmányainak városait, Ljubljanát és Zágrábot is megismerhettem. S talán az is összehoz bennünket, hogy többé-kevésbé földik vagyunk: ő dél-zalai, jó-

magam pedig közép-somogyi. Mindketten egy-egy faluban láttuk meg a napvilágot (ő Alsólakoson, én Kiskorpádon), olyan világban, amely velejéig magyar volt, de mégis: tartalmaiban, értékeiben Trója, Mükéné és a klasszikus helyek perifériáin élők gondolatvilágával is egyezett. Vezettünk lovat, őriztünk tehenet, nyírtunk birkát, és harmóniában éltünk a természettel. Vártuk a tavaszt, a vetést, a fák virágzását, utána az aratást, majd a szüretet; aztán készültünk a télre, s nyugodtan vártuk a hóesést. Az élet szabályok

Totem (2014, bronz, 37,5 × 22,5 × 19,5 cm, tulajdonos: Galéria-Múzeum Lendva, fotó: Baumgartner Sandi)

között zajlott, s ebben megvoltak a formák, amelyek környezetünk valamilyen, néha nagyon absztrakt vagy szürrealisztikus, kevesek által észrevett leképezései voltak. Természetes volt, hogy az van körülöttünk, ami van, ami ránk maradt. De közös bennünk Király Ferencel az is, hogy tanúi vagyunk két évtized különbséggel, miként rombolták le – vagy szorították vissza kertek és szőlőhegyek szigeteire – világunkat az egymást váltó politikai kurzusok (különösen a kommunizmus), valamint a XX. századi iparosítás, amelyet sokan fejlődésnek neveznek. Király Ferencnek valószínűleg Ljubljánában, nekem Budapesten állt össze, hogy az a világ, ahol felnőttünk, ahol gyermekként kaszáltunk és petrencét hordtunk, izzadtunk és örültünk, mily’ sokat őrzött abból, ami az egyetemen történelemből vagy művészettörténetből hirtelen tanulmányunk tárgya lett. Elképedve kellett felfedeznünk, milyen sok mindent őrzünk magyarságunkkal is a klasszikus kultúrákból.

Számomra Király Ferenc sokáig csupán egy művészeti folyóiratokból ismert, jó nevű, határon túli magyar szobrász volt. 2007-ben fedeztem fel magamnak a Dráva-menti Ptujban. Akkortájt, Szlovénia EU-elnöksége kapcsán, az ottani külügy közel-keleti tanácsadója voltam. Ezzel megadatott számomra, hogy bejárjam Szlovéniát Maribortól Piranig, Lipicától Alsólendváig. Régi tervem volt, hogy alaposan megismerjem a magyar történelemben különleges szerepet játszó Ptujt (latinul Petovio, németül Pettau, magyarul Putoj), s átmenjek a város két részét összekötő Dráva-hídon, ahol a magyar tőzsérek a XV–XVI. században évente több tízezer magyar marhát hajtottak át Velencébe. Ptuj/Pettau volt a középkor és újkorban a magyarság egyik legfontosabb kapcsolati városa a Velencébe vezető úton. Közel volt a magyar határhoz; a stájer harmincadosok itt szedték a vámot a magyar marhák után, amelyek a városban cseréltek gazdát. A csordákat a hídon már a velenceiek embelei hajtották át.

Valamikor 2007 őszén a csodálatos város utcáit róttam, s az egykoron itt időzött magyar tőzsérek és hajdúk emlékvilágát kereste szemem, amikor a Dráva menti Rondellához érve egy plakátra, és azon egy névre (Franc Király) lettem figyelmes. Franc Királyról, azaz Király Ferencről tudtam, hogy jeles szobrász a Muravidéken. A plakáton egy bikafej is volt. Úgy gondoltam, hogy itt valami fontos emléket találom majd az egykori magyar marhakereskedelemnek,

vagy legalábbis annak művészi percepcióját. Miután beléptem, pár perc kellett ahhoz, hogy rájőjjenek: sokkal komolyabb dologról van szó, mint az egykori marhakereskedelem. A Rondella termeiben kiállított szobrok a klasszikus görögség időszakába röpítettek. Hol a minózi kultúrába, hol annak rokonvilágába. A bikafejek pedig farkasszemet néztek velem. Aki ezeket készítette, tényleg látott bikát. Gondolkozni kezdtem: ez a ptuji kiállítás tulajdonképp a klasszikus görög kultúra, illetve az ahhoz szervesen kapcsolódó, absztrakciókkal teli rokon világ magyar (panóniai, zalai, muravidéki) percepciója? Aztán jött a következő felvetés: ez valójában a bennünk élő, szunnyadó és kifakadó egyetemes művészet?

A ptuji kiállítás megtekintését követően kerestem a lehetőséget, hogy Király Ferencel személyesen is találkozhatnék. Erre 2008. augusztus 20-án került sor Alsólendván, az ottani Szent István-napi ünnepségen, amely egyébként az ő remek István király-szobrának kisugárzás-világában zajlott. Letérdeltem Ferenc előtt, hogy így köszöntsem. Bevallom, ebben sok figyelemfelkeltő teatralitás volt, de valójában azt akartam egyértelművé tenni, hogy a művészet mennyire felette van a tudományos megismerésnek. Mindez persze pár másodpercig tartott. Ahogyan felemelt, hogy véget vessen játékomnak, láttam, hogy bölcs és megfontolt emberrel hozott össze a sors. Jóság és nyugalom áradt belőle, de szemében egyszerre volt jelen az odüsszeusi finesz és a zorbai huncutság is, s valami olyan paraszti gyökerű őserőt éreztem kézfogásában és nézésében, amellyel gyermekkoromban, a Somogyországban találkoztam.

Király Ferenc 2016. április 28-án lett 80 éves. Adjon neki a Jóisten kellő erőt, hogy még sokáig alkosson az ő muravidéki Ithakájában, ahova volt bátorsága és ereje visszatérni, és ott olyan életet megteremteni, amelynek kisugárzása messze vidékekre is elér, s messze túl a magyar világon. A házában és kertjében létrehozott alkotásaiban egyszerre mosolyog ránk a régmúlt és a közelmúlt, valamint az időtlen és az egyedi tehetség. Ennek, hála a Jóistennek, olyan ereje van, hogy az túlmutat a mi időnkön; és olyan adomány, amelyre szüksége van a Muravidéknek, de minden olyan tájéknak is, ahova jó hazatérni: ahol édes a gyümölcs, jó a bor, és a szobrász nemcsak kivágott száraz fából dolgozhat, hanem nemes követ is talál, hogy évszázadokra nyomot hagyhasson arról a korról, amelyben mi élünk.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS
Kortársunk, Árkossy István

A művészetek alfája és omegája, célja és tartalma – köztudottan – a teremtés. Sokan megcsonkítják ezt az axiómát, és azt állítják: a művészetek célja a valóság újateremtése. Árkossy képeinek és grafikáinak ismerői és értékelői éppen azt ismétlik állhatatosan, hogy ebben a szuverén művészvilágban eltűnik a határ a valós és a transzcendens világ között. Úgy tűnik el, hogy mind a kettő jelen van. Másképp fogalmazva: Árkossy képes a metafizikai világot is újateremteni. Az itt kiállított tíz olajfestmény és öt tusrajz kis töredéke a gazdag életműnek, de elegendő ennek a tételnek a bizonyítására.

Kezdjük egyik legkiválóbb munkájával, a *Magvető*-vel. Nincs olyan fogalom az ember gondolatrendszerében, amelyhez ne társulna egy másik fogalom, illetve ne társulhatnának más fogalmak. A képzettársítás, szaknyelven asszociáció, az ember egyik legcsodálatosabb képessége. Mi jelenik meg képzeletünkben, ha azt a szót halljuk vagy olvassuk, hogy „magvető”?

Móricz Zsigmond, akit igaztalanul neveznek kizárólagosan csak realistának, *Magvető* címmel gyűjtötte össze 1940-ben a magyar irodalom ezer évének legszebb prózai és lírai remekműveit. Beszédese az antológia alcíme: „A magyar irodalom élő könyve”. S a bevezetőben Móricz azt írta: „Ez lesz a magyar irodalom kis Bibliája”. A címlapon daliás termetű férfialak lépked, jobb kezével magot hint a szántóföldbe, bal kezével kötényét fogja. Az illusztráció lényege a lendület, az a férfias mozdulat, amellyel a szántóvető a búzát – egykoron „életnek” nevezte a nép – az anyaföldbe szórja. Ez esetben a kép, az illusztráció egyenes beszéd; a fogalom jelentése azonos a rajz tartalmával.

De nincs könnyű dolgunk, ha Árkossy *Magvető*-jét akarjuk értelmezni. A „sík” és a „tér” mértani pontossággal megkomponált konstrukció. Nyílegyenes vonal vágja le a képtestről a bal alsó sarkat, amelynek domináns színe (a fekete és a piros mellett) a szürke. Ebben a szürke mezőben magokat vélünk felfedezni. Azonosítható ez azzal a szántófölddel, amelybe a ma-

gok hullnak? Mint más Árkossy-képek elemzése során, most is két válasz adható erre a kérdésre: Igen. Nem.

A befogadó maga dönti el, hogyan válaszol. Ezt a szabadságot nem veszi el tőlünk Árkossy. Nem veri béklyóba a fantáziát. Ha ő szabadon száguld égen és földön, a föld alatt és a kozmoszban, ezt a gyönyörűséget számunkra is biztosítja. Sőt, kényszerít rá.

A középső képszelet fekete. Ebbe sűrítette össze a gondolati és lelki energiákat, ebből nőnek ki a bizarr, köznapin nyelven nehezen megnevezhető tárgyak, alakzatok. Mielőtt elvesznénk a kompozíció labirintusában, arra az üregre kell koncentrálnunk, amelyből apró szemek, szemcsék hullnak le az előbb említett szürke talajra.

Vajon igaz ez a magyarázat? Hívjuk segítségül József Attilát: „Ím, itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat. / Sebed a világ – ég, hevül, / s te lelkedet érzed, a lázat.” A költő *Eszmélet* című verséből idéztem. Így vagyunk mind a magyarázattal. A művész láza, sebe és öröme belül izzik, s mi „kívül” próbálkozunk azzal, hogy megmagyarázzuk e hevületeket.

Ha abszurd vagy szürrealista a kép, a magyarázat sem lehet más. Az üreg fényes, ahonnan hullnak a szemek; fény „irizál”, tűz ég benne. A nyílás lehet barlang szája, óriás cső nyílása vagy vulkán kráterének imitációja. A *Magvető* című kép szimbolikája finoman elrejtve, de drámai víziót sejtet. A stilizált alak arcán egy régimódi gázmaszk légszűrője látható, miközben szemünk előtt a magok elhintésének létfenntartó munkafolyamata zajlik. Ám a globalizációtól fertőzött klímaváltozás szennyezett levegőjében, ahol maholnap már a lélegzetvétel is problémás, milyen eséllyel foghat talajt a mag, hajt csírá, esetleg hoz termést? Láthatóan paradox zsákutcában lépked a kép kiszolgáltatott főalakja, alázatosan végezvén a Teremtés reá rótt ősi feladatát.

Ennyit lehet – önkényesen – beszorítani a köznapi gondolkodás szűk korlátai közé. Mert a kép harmadik mezeje, amely a fekete sávra ráépül, bizarr alakzatok halmaza, amelynek lényege, hogy a művészlélek el akar szakadni a talajtól, a Föld vonzásköréből, s az ég felé tör. A halmaz központjában mintha rakétát látnánk. Ez a magas egekbe törő formahalmaz Árkossy festészetének állandó, ismétlődő motívuma. Fénysávok, ufószerű képződmények, szörnyalakok, sziklák, sárkányok úsznak vagy lebegnek a levegőégben, máskor a kozmoszban, sőt, az egyik képén (*Üstökös I.* a címe) még a mi kedves, kék glóbuszunk, a Föld is megjelenik az idegen bolygó égen.

Elhangzott a Magyar Írószövetség klubtermében, 2016. május 24-én, Árkossy István festőművész kiállításának megnyitóján.

Alfa és ómega (olaj, vászon, 70 × 90 cm, 2013)

Lehet ezt magyarázni? József Attilával igen: „A lég / finom üvegét / megkarcolja pár hegyes cserjeág. / Szép embertelenség. Csak egy kis darab / vékony ezüstrongy – valami szalag – / csüng keményen a bokor oldalán, / mert annyi mosoly, ölelés fönnakad / a világ ág-bogán” (*Téli éjszaka*).

Miután bűvös ígéret kaptunk József Attilától a transzcendens szféra zárainak feltörésére, próbálkozunk még egy itt kiállított Árkossy-képpel. A címe: *Alfa és ómega*. A háttér dominánsnak nevezhető: azúrkék égbolt viharfelhőkkel. Ez esetben egyetlen tárgy úszik a légben, könnyen felismerhető: egy ovális női mellű, bronz, arany keretben kékeszöld drágakő. A talpazat viszont irreális, a tárgyak szanaszét hevernek: egy tojás, leveles ág, jobb oldalt egy ló stilizált csontváza, mögötte a romantika korába illő épülettömb. Alig észrevehető, de nem elhanyagolható motívum: hátul egy szakadék fölött két ló csontváza a semmibe (az ürbe?) ugrik.

Ha töprengésre adja fejét a néző, egyetlen kérdésre keresi a választ: valóban az alfa és az „ómega”, a kezdet és a vég festményét látja? Valóban elfogja a szemlélőt a madáchi „végtelenség érzete”? Bukik az okoskodás, ha csak *egy* választ akarunk kicsikarni magunkból. Bele kell nyugodni Babits dilemmájába. Ne legyen zavaró, ha Árkossy István festészetét újólag párhuzamba állítjuk a lírával. Lászlóffy Aladár szerint az ő „látásmódjának legmegfelelőbb rokonítása a költői képpel eshet”. Babits Mihály, *A lírikus epilógja* című verséből idézek: „a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutot-

tam. // (...) mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj, én vagyok az ómega s az alfa.” Örökérvényű, éppen ezért a művész számára súlyos teherként Babits tézise. A művészet nem más, mint a mindenség és az alkotó forrongó lelkivilága közötti lüktetés. Amikor már az univerzumot – a legújabb felfedezések szerint: az univerzumokat – „méri”, elemzi a művész, akkor jön rá, hogy önmagához érkezett vissza; hogy ő maga azonos a mindenséggel. S ha nem így van, akkor sántít a Pegazus – nyilvánvalóan megsebeztek, vagy nem táplálták csikó korában égő parázssal.

Árkossy István minden munkája során visszatér önmagához. Idealista világa a talmiság, a szürke hétköznapiság fölött áll, valószínűleg ezért vált a reneszánsz örök rajongójává. Mindaz, amit a középkor végi és kora újkori nagymesterek szín-, vonal- és rajztechnikában megvalósítottak, elbűvölték őt. Nyomukba lépett, de aztán tanítványból mester lett. Ötvenkét képben „festette újra” az öt megihlető európai festők világát, adta ki könyv alakban *Nagymesterek* címmel e reprodukciókat, és írt mindegyikhez patinás esszét.

Jogos a párhuzam felvetése: valóban reneszánsz vonásokat fedezhetünk fel az itt kiállított képeken. Nem árt csokorba gyűjteni és felsorolni Árkossy legkedvesebb motívumait: masszív épületek, csonka oszlopok, boltívek, lebegő földi és ismeretlen, földön kívüli világból származó testek, szerkezetek, csillagképek, légi járművek, sorompók, sziklák, szakadékok, beomló fény, belövellő fénysugár, vízesések, ágbogas fák, göcsörtös gyökerek, bűvös gömbök, szétszórt, felfűzött vagy példás alakzatban elhelyezett gyöngyszemek, időmérő szerkezetek, órák, kockák, hangszerek, tűzpatakok, távolban ködlő romok – és csak nagyon ritkán ember, emberarc. Reneszánsz festészet hát az Árkossyé?

Jöhet az „igen”. És aztán megint jöhet a „nem” válasz is. Igen, mert sokat tanult a nagymesterektől: Leonardótól, Michelangelótól, Raffaellótól, Giottótól, Boschától, Tintorettótól, Caravaggiótól, Rembrandttól és a többi nagytól. Igen, mert beleszeretett a mediterrán világ azúrkékjébe, a fények és a színek orgiájába, mert a tökéletességig árnyalta a piros és a barna színeket, mert az oszlop- és boltív-imitációk,

tornyok, várfalak Toscanát, Milánót, Firenzét juttatják eszünkbe.

Ugyanakkor Árkossy István mégsem reneszánsz művész. Árkossy éppolyan XX., sőt XXI. századi jelenség, mint Csontváry Kosztká Tivadar vagy Kondor Béla; mint Kassák Lajos, József Attila, Nagy László vagy Juhász Ferenc; mint Bartók Béla. Megélte az újkor minden borzalmát, sejtí az emberi lét bizonytalanságát, fajunk és az egész élővilág veszélyeztetett voltát. Szürrealista látomásaiból kiolvasható szorongása.

Az Árkossy-kép véres kaland és – a Kosztolányitól ismert – halálig fokozott játék. A monumentális motívumok a tragédiát, a „csecsebecsék” a játékot tételezik. Ha apokaliptikus jelenetet fest, a legendás Árkossy-derű szelídíti a rettenetet; ha játékot űz, a festményein átzubogó vérpatak figyelmeztet arra, hogy az élet legpozitívabb mozzanataiban is ott rejlik a bukás, mi több: a pusztulás lehetősége. De nem ettől a vonalvezetéstől feszes mindvégig *Az ember tragédiájának* eseménysoara?

Két héttel ezelőtt hozzám intézett magánleveléből idézek: „A reneszánsz csendes, nosztalgikus világát odahagyva, most – viszont-valós lelkiállapotomat illusztrálva – ’harapós képeket’ fogok festeni. A szépségek megrekedtek a reneszánszban; ma más idöket élünk, robbantunk, harapunk és marcangolunk. Más képek ideje jött el.” Az először kiállított *A véreb* című festménye kapcsán írta ezt Árkossy. S mivel fordulatot, változást ígér, érdemes szemügyre venni ezt a munkát.

Elsötétült háttér. Középen függőleges kutyára emlékeztető figura, kítátott száj, kör alakú szem. Az alsó mezőben eluralkodó, domináns barna szín. Egy lelógó piros szalag. Itt-ott alaktalan piros foltok. Bizonyára vérfoltok. Egy lábszárcsont.

Valóban észlelhető egy „moccanásnyi” elmozdulás ezen a képen: Árkossy egész életművének domináns jegye, a derű tűnt el róla, de a rajztechnika, a bravúros kompozíció, az esztétikum lényege a régi. Ha Árkossy el is távolodik a reneszánsz szépségesz-

A véreb (olaj, vászon, 70 × 70 cm, 2016)

ménytől, soha nem fog lemondani a voltaképpeni esztétikumról. Az esztétikumhoz való kapcsolódása vele született, alkati vonás. Neveltetése is arra predesztinálja, hogy hűséges maradjon e léterülethez. Kötelezi őt a Farkas utca.

Tusrajzaival még „példaanyagot” is szolgáltat mind-ehhez. Egyiknek a címe: *A szép és rút*. Gyönyörű női arc kontúrjai, vele szemben, össze-vissza élettelen tárgyak: állatcsontváz, rongyok, szövetfoszlányok, szőnyeg, de főleg azonosíthatatlan objektumok.

Sajátos nála a rút. Az ember attól fél leginkább, amit nem ismer. Retteg az ismeretlentől, a nihiltől. A semmi a létezés ellentéte. Tusrajzain mindenhol ott van az isteni jel, az emberarc, s azokkal szemben a vonaltenger. A végtelenség fodrozódása.

De mindez nem biztos. Grafikáinak megfejtése igen nehéz; a grafikus Árkossy vonalvezetése, rajztechnikája alig követhető.

A „tőle önállósult vonal” – ez saját kifejezése! – elindul, és szuverén világot teremt. Úgyszólván maga a Lét „keletkezik” ceruzája nyomán. Éppen ezért labirintusba téved az a szemlélő, aki Árkossy István grafikáiban külső látványt, és nem filozófiai mélységeket keres.

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

történetek a kocsányos útról

bartha gyurinak ajánlva

abban a pillanatban, amikor egy homokóra
süllyedt el a Duna közepén,
megváltozott az érintés, a tapintások hangja,
az a tompa kis súrlódás, ami bőr és bőr találkozását
kíséri holmi fegyveres örként,
szigorú tekintettel, fegyelmezve
élőt és holtat egyaránt,
maradna bár az élet minden kis szegletében
alázatos lobonc, nem kérdező, fel sem sejlő
homília,
homoerotika,
kecses kis pillangó szárnyán
röppenjen a fékezhetetlen folt,
a mindent elfedő szürke őserő,
a taszítás és a vontatás tárgyköréből,
ismeretlen,
de legfőképp kiismerhetetlen,
ahogy a Duna vizén elmerül a homokóra,
átáznak a szemcsék,
egyszerre megszilárdul, s ugyanakkor szét is foszlik minden,
ahogy a víz mossa szét a szerkezet tartalmát,
s ahogy a fakeret csonkja végül a part iszapjában fennakad
ott, a Kocsányos út oldalában,
amerre már ember sem jár,
s végképp megfeneklik az időhatár

karcolatok

a stadion aluljárójából felvillanó
neonreklámok
a gyógyszertárak portékáját hirdetik

szemközt illatszerek
kelletik magukat,
hogy elviselhetőbbé tegyék e beteg világot

a gyógyulás csáberejét ojtják
az egészség toposzába
megvámolva a kóbor lelkek reménytelenségét

KÖTTER TAMÁS Írás a falon

„Gyerekkorunk megbosszulja magát”
(Tristan Tzara: Egy egész élet)

Miután sikeresen lediplomáztam, nem kis szerencsével egy ügyvédi irodában helyezkedtem el mint ügyvédjelölt. Senki ne gondoljon valami nagy dologra, ez egy egészen kicsi iroda volt. Nem voltak olyan nagy pereink és híres, vagy inkább hírhedt ügyfeleink, mint azoknak az ügyvédeknek, akiket a híradókban és mindenféle jogi kérdésekkel foglalkozó műsorokban, meg persze az amerikai filmekben láthatnak. Az én főnökömet soha, egyetlen alkalommal sem kérdezték meg a riporterek, hogy erről vagy arról a jogi kérdéstről, törvényjavaslatról vagy ítéletről mi a véleménye. Amolyan *a család ügyvédje* volt, akit a szülők a tyúkperikkal és más ügyes-bajos dolgaikkal együtt hagytak a gyerekeikre. Ennek ellenére szerencsésnek éreztem magam, hogy vidéki létemre Pesten találtam állást, és amikor hazautaztam a szülővárosomba, Győrbe, büszkén mutogattam az otthon maradt barátoknak, ismerősöknek és családtagoknak a frissen kiállított igazolványomat. „Még a bírók is nagy tisztelettel beszélnek velem, ügyvéd úrnak szólítanak, és külön kapun engednek be a bíróságokra”, hengegtem státuszom és igazolványom jelentőségével.

Alig kóstoltam bele a bojtáréletbe, bíróságon talán, ha egy tucatszor jártam, és még csak néhány tyúkperben mondtam perbeszédet, amikor az egyik volt gimnáziumi osztálytársnőm, akibe akkoriban szerelmes voltam, reménytelenül szerelmes, váratlanul felhívott, és arra kért, ha legközelebb hazamegyek, ugorjak fel hozzá, mert szeretné kikérni a tanácsomat valami jogi ügyben. „Nagyon fontos lenne”, búgta a telefonba, és mivel a számomra oly kedves hangtól félig kábultan hallgattam, még hozzátette: „Nagyon régen találkoztunk, olyan jó lenne újra látni téged”. Miután felocsúdtam a kábulatból, természetesen azonnal biztosítottam róla, hogy a következő hétvégén mindenképp meglátogatom, mert úgyis hazamegyek – noha eredetileg nem így terveztem.

A következő napok azzal teltek, hogy felidéztem Vivienrel kapcsolatos kamaszkori emlékeimet, és merész terveket kovácsoltam. Ha csak egyetlen alka-

lommal is, de valamikor harmadikos korunkban egy házibulin csókolóztunk, amit soha nem múltó, ugyanakkor fájdalmas emlékként őrzök azóta is. Eléggé részegek voltunk már, én legalábbis az voltam, és szerintem ő is sokat ihatott, mert utólag visszagondolva, akárhogy szeretném is, mással nem nagyon tudom magyarázni a viselkedését. Éjfél körül valaki betette a magnóba a *The power of love*-ot, én pedig, megelőzve mindenkit, felkértem Vivient. Tudom, ez ma már hihetetlenül hangzik, de a bús nyolevnanas években, a hanyatló és rohadó Kádár-rendszerben, amelyet egy kamasz számára a házilag fehéritett répa-farmerek, kazettás magnók és a Modern Talking szirupos zenéje oly szívszaggató módon jelképezett, mindig a lassúzás volt az est csúcspontja. Ez volt az az alkalom, amikor a nyakat át kulcsoló kéz, a vállra hajtott fej és a nyugodt, anyagi kifejezés, amely ilyenkor kivétel nélkül mindenki, még a leggonoszabbak és legérzékletlenebbek arcát is előntötte, többet mondott el az érzésekről, és könnyebben talált utat a másik szívéhez, mint ezer kimondott szó.

Magam is meglepődtem, hogy tánc közben Vivien nem tart el magától, ahogy a hozzá hasonlóan szép, ezért számomra elérhetetlen lányoktól megszoktam. Szorosan hozzám simult, és hagyta, hogy az arcomat puha és selymes hajába temessem. Így billegtünk már egy ideje – mert valójában a lassúzás jobban hasonlított két összekapaszkodott részeg óvatos toporgásához, mint igazi tánchoz –, amikor a „Cause I am your lady / And you are my man”-nél váratlanul megcsókolott.

Sajnos, bármennyire szerettem volna, a csoda – mert ezt a csókolózást én gyerekfejjel csodának fogtam fel – sem azon az estén, sem később nem ismétlődött meg. Vivien az eset előtt és után is, sőt, ha jobban meggondolom, a gimnáziumi időkben mindvégig idősebb férfiakkal, főleg sportolókkal járt. Csupa nagydarab, izmos, bajuszos férfival, akik Duran Duran frizurát meg tépőzáras Puma cipőt viseltek, és nagy ívben szartak az olyan „kisfiúkra”, mint én. Vékony, ványadt kamasztestem nyilvánvalóan szánalmas látványt nyújtott a szemükben, már ha egyáltalán tudomást vettek a létezéséről. Barátom is csak egy volt, vele hétvégenként azzal ütöttük agyon az időt, hogy a belvárosban lófráltunk, és a kirakatokat nézegettük, vagy rendszámokat gyűjtöttünk az autópálya mellett. Szóval a társadalmi életemben sem volt semmi érdekes, nyilván azért, mert valójában nem is volt.

Az utazást megelőző napokban sikerült meggyőzőnőm magam, hogy friss doktori címem, lehangoló jogi tudásom és immár férfias megjelenésem birto­kában – amely majd kétségtelenül nagy hatással lesz rá – sikerül felélesztenem annak az éjszakának gyorsan fellángoló, de sajnos ugyanilyen gyorsan el is lobbanó tüzét. Azon az éjszakán Vivien, miután vége lett a számnak, kiment a vécére, én meg csak álltam ott, és éreztem, hogy minden szem rám szegeződik. „Nahát, ezt el sem hiszem, micsoda mázlista vagy”, veregette meg a hátamat Zoli, az egyetlen barátom és egyben padtársam, de a többiek is, kivétel nélkül mind, egy-egy vaskos tréfa vagy beszélés kíséretében gratuláltak. Természetesen azonnal észrevettem rajtuk, hogy irigyek és féltékenyek, gyenge szövegekkel meg a hangoskodásukkal csak ezt palástolják, de nem érdekelt. Tulajdonképpen Vivien kívül semmi sem érdekelt. Fél óra múlva előkerült ő is. Éppen egy újabb lassú szám következett, a *Forever Young*, amelynek még a többi hasonló dal között is különösen misztikus jelentősége volt azokban az időkben. Immár félelem nélkül léptem oda hozzá, és megérintettem a karját, hogy a finom mozdulattal jelezzem, készen állok rá, hogy az este megkoronázásaként, egyben újsütetű összetartozásunk jeleként erre a számrára is lassúzzam, és természetesen smároljak vele – olyan vadul smároljak, hogy belesajduljon az ajkam, és elzsibbadjon az állkapcsom. Úgy nézett rám, mint aki kísértetet lát. „Most légy szíves hagyjál, nincs kedvem!”, köpte felém a szavakat, és ösztönösen hátrább lépett.

Bár rövid telefonbeszélgetésünkben Vivien elárulta, hogy még mindig a szüleivel él, titokban azt reméltem, hogy egyedül lesz otthon, így semmi sem zavarja majd a terveimet, szóval újra hittem a csodában. Az a három nap, amely a telefonhívás és az utazás között eltelt, elég volt ahhoz, hogy lázas, romantikus képzelgéseim komoly tervvé érjenek. Szentül hittem benne, hogy Vivienel nemcsak újra egymásra találunk, hanem a mi romantikus filmünk – mert filmszerűen láttam magam előtt a jövőt – ezúttal nem szakad el a csókolózós jelenetnél, és egészen a házasságig pörög tovább.

A legjobb és valójában az egyetlen öltönyömet, egy diplomatakék kétsorosot vettem fel a jeles alkalomra. Amikor a pályaudvaron a vécé rozsdafoltos tükreben ellenőriztem a frizurámat, és megigazítottam a nyakendőmet, az jutott eszembe, hogy olyan vagyok, mint aki esküvőre hivatalos (esetleg temetésre megy).

Nem akartam üres kézzel érkezni, no meg a hangulat miatt is, vettem egy csokor virágot meg egy üveg bort. Na tessék, gondoltam magamban, miközben a taxi visszapillantó tükreben újra szemügyre vettem magam, most meg úgy nézek ki, mint aki lánykérőbe indul.

Vivien és a családja egy lehangoló panelházban élt, hasonlóképpen lehangoló és gusztustalan környezetben. A lépcsőházat a panelházakra oly jellemző fülledt, fémes, olajos szag töltötte meg. A liftet – legalábbis a pesti kollégáihoz képest – meglepően szegényes módon firkálták össze. Természetesen itt sem hiányzott az akasztott ember és az örökzöld *elvonó* (ez úgy jön létre, hogy a felvonó szóból gondos kezek lekaparják az f betűt), de találtam még két horogkeresztet, egy *Zsöci hülye* és egy *Hajrá ETO!* feliratot is – ez utóbbi mentségére legyen mondva, hogy mégiscsak Győrben voltunk.

*

Vivien két puszi után betessékelt egy szobába, amelyet a fal mentén sorakozó koloniálbútorok csöszserűvé szűkítettek. Mihelyt beléptem, rögtön láttam, hogy a terveimből semmi sem lesz. Vivien egész családja rám várt. „Az édesanyám”, mutatott rá egy apró termetű, gömbölyded nőre, aki egy tyúkanyó aggodalmas arckifejezésével bámult vissza rám. „Kezeit csókolom”, mondtam, és egy kicsit még meg is hajoltam hozzá. „Jó napot”, felelte szomorú hangon a jóasszony. Továbbléptünk. „Jó napot”, bólintott felém egy meggyötört arcú nő, Vivien nővére. Két szöszki kislány kapaszkodott a lábába. Újabb lépés oldalra. „Üdvözlöm”, tápázkodott fel egy tompa tekintetű férfi. Olyan volt az arca, mint a viaszbábué, amelyet kint felejtettek a napon; a bőre szinte ráfeszült az arcsontjára, a szemgödrei sötét kútként ásítottak, savószínű szemét apró vérerek hálózta be. „Az apukám”. Ennyit közölt Vivien erről az emberről, s mint aki a szükségesnél egy perccel sem kíván több időt tölteni ilyen kellemetlen társaságban, már lépett is tovább. „Tibor, a sógorom.” Egy vigyori, rossz fogú alak volt az utolsó a sorban. Halival köszönt, és feltűnően jó kedve volt, mint később kiderült, minden ok nélkül. Hamarosan előkerült egy nagymama is, de az ő bemutatásával már nem bajlódtak. Igaz, nem is lett volna sok értelme. A feketébe öltözött öregasszony csak magában motyogott, úgy láttam, fogalma sincs, hol van, sem arról, hogy én mit keresek ott. Azt hitte

rólam, hogy valami rokon vagyok, és hiába szóltak rá, újra és újra Olivérnek szólított.

A bor egy csipkével letakart dohányzóasztalra, a virág egy kristályvázába került. Vivien apja vágyakozó tekintettel méregette az üveget, mozgott a szája, a címke feliratát olvasta suttogva.

„Tibor csinált egy kis hülyeséget”, kezdett bele Vivien anyja, miután a családdal szemben, egy padlizsánlila huzatú fotelben elhelyezkedtem. „Nem is kicsit”, szúrta közbe feddő tekintettel Vivien nővére, egyben Tibor felesége. „Hát igen”, vigyorgott Tibor, de csak ennyi telt tőle. Hamarosan megtudtam, hogy ez a félkegyelmű sógor szerencsejáték-függő – „de már foglalkozik vele szakember”, mentegette a felesége –, és hogy kielégítse eme szenvedélyét, kölcsönt vett fel, de a részleteket már nem fizette. „Nincs munkája”, magyarázta az anyósa, „egyáltalán nincs munka”, szólt közbe Vivien apja, de senki sem figyelt rá.

„Tessék, a szerződés”, nyomott az orrom alá egy vaskos iratcsomót Vivien. Na, mondtam magamban, ennek fele sem tréfa, és úgy vettem a kezembe a papírokat, mint valami veszélyes pokolgépet, amely bármelyik pillanatban felrobbanhat. A szöveg egyszerre volt bonyolult és érthetetlen, ahogy azóta is minden banki szerződés. A számtalan pontból, alpontból és lábjegyzetből álló *Szabad felhasználású személyi kölcsönszerződés*-ben egy képletszerű számítás volt a legfélelmetesebb, úgy nézett ki, mint valami bonyolult matematikai egyenlet. A képlet kiagyaloí, a saját lelkiismeretük és persze a bankfelügyelet megnyugtatóására, féloldalas lábjegyzetbe szedték össze, hogy az egyes betűk és jelek mit is jelentenek.

Lassan ocsúdva a sokkból, majd fél órán át beszéltem, igyekeztem én is jó bonyolultan fogalmazni, és minden mondatomba szakszavakat keverni. Szóval megjátszottam a komoly jogászt, ami szemmel láthatóan nagy hatást tett az egész családra: mindvégig némán, komor tekintettel hallgattak. Annak ellenére,

hogy a helyzethez képest többé-kevésbé flottul ment a dolog, ez a fél óra inkább hasonlított egyetemi vizsgához, egy nehéz vizsgához, mint egy perbeszédhez a bíróságon. Sokszor azon kaptam magam, hogy kétszer mondok el valamit, dadogok, vagy belezavarodom a mondandómba. Bár tükör híján nem láthattam magamat, éreztem, ahogy az arcom előbb kipirul, majd viharos gyorsasággal tűzpirossá válik a nagy erőlködésben. Szerencsémre a professzorok helyén

ülő családtagok nem tettek fel keresztkérdéseket, és a Z végösszegű számítás sem különösebben érdekelte őket. Inkább arra voltak kíváncsiak, hogy mi lesz a sógorék lakásával, amelynek fele, ahogy ez már a házasságoknál lenni szokott, Tibor nevéen volt. „El fogják árverezni a lakást?”, kérdezte riadt hangon Vivien nővére, és közelebb húzta magához a két gyereket.

„Ez azért nem megy olyan könnyen”, adtam dodonai választ a rövid, de annál riasztóbb csend után, mire Vivien nővére elsírta magát.

*

Vivien még mindig szuperjól nézett ki, és a kilencvenes évek kurvás stílusa is jól passzolt magas termetéhez és szőke hajához, az orrában apró gyémántot viselt, és köldökpiercingje volt – felülre ugyanis csak egy rózsaszín topot húzott, amely szabadon hagyta a hasát. Nem volt rajta melltartó, és a melle minden mozdulatnál, akár egy harang, ide-oda billent. Örjítő volt minden pillanat, amikor lopva ránéztem. Miután megnyugtattam az aggódó családot, „rendben lesznek a dolgok”, és felajánlottam, hogy „ha súlyosbodik helyzet, természetesen segíték”, Vivien behívott a szobájába. A gimnáziumi évekről és az azóta eltelt időről fecserésztünk.

Vivien a gimnázium után nem tanult tovább, csak valami tanfolyamot végzett el, és a reklámparban helyezkedett el marketingesként, bár lehet, hogy tévedek, és összekeverem valakivel, mert akkoriban mindenki marketinges volt.

Érintés (2005. fa, 72 × 21,5 × 17 cm, tulajdonos: A Magyarországi Szlovének Szövetsége, Szentgotthárd, fotó: Zóka Gyula)

Mivel a szekrény, a falipolc és a fésülködőasztal-ka mellett csak egy ágy fért el a magánzárka méretű szobában, mindketten az ágyon foglaltunk helyet; szorosan egymás mellett ültünk. Miközben egyik érdektelen emléket idéztük fel a másik után, én bénultan ültem Vivien mellett; rövid sortba bújtatott feszes, izmos combját – „heti ötször megyek kondiba”, mesélte vihogva – csak centik választották el a kezemtől, mégsem mertem megérinteni. Akkor is ilyen közel ültünk egymáshoz, bepréslődve egy padba, amikor arra vállalkoztam, hogy korrepetálozom történelemből. Túl voltunk már „kapcsolatunk” csúcspontján, azon a bizonyos lassúzáson, de nem adtam fel a reményt, hogy újra közel kerülhetünk egymáshoz. A német egyesülésről, Németország kialakulásáról és Bismarckról magyaráztam neki, és még egy térképet is elkértem a szertárból, hogy „európai aspektusba helyezzem ezt a történelmi pillanatot”. Vivien akkor éppen cicanadrágot viselt, de a combjai ugyanilyen feszesek és hívogatóak voltak, mint most a sortban, és szűk pólója akkor is szépen kirajzolta testének minden porcikáját. Nagyon sokáig sikerült türtőztetnem magam ott, a padban, pedig sokszor már azt sem tudtam, mit beszélek, igaz, szerintem Vivien sem. Az egyik alkalommal, amikor egészen közel hajoltam hozzá, hogy felhívjam a figyelmét egy korabeli szemelvényre, hozzáérttem a hajához, amely ugyanolyan lágy és selymes, és jó szagú volt, mint azon a bizonyos éjszakán. Magam sem tudom, hogy történt, de egyszer csak megfogtam a combját, és belecsoáltam a fülébe. „Na, ezt most hagyjuk abba!”, hökkölt hátra. „Bocsánat”, hebegtem zavartan, majd szótlánul túrtam, ahogy összepakolja a könyveit, és hátra sem nézve, köszönés nélkül távozik az osztályteremből. A kis- és nagynémet egységről, a francia-német háborúról és Bismarck egyensúlyi politikájáról már nem tudtam beszélni neki. Megsemmisülve ültem jegyzeteim között a teremben, emlékszem, velem szemben egy szakadt óriástérkép lógott.

Alig fél óra után ott, a cellaméretű panelszobában egyre jobban akadozott a beszélgetés, s mivel Vivient a divaton és bulizáson kívül a gimnáziumban sem érdekelt semmi más, hamarosan elfogytak a témák; a kezem még mindig bénultan feküdt mellettem. Hosszú csönd ereszkedett közénk, és már éppen kezdett kínozássá válni a helyzet, amikor a tekintetem egy fényképen akadt meg a szoba falán. A fotón egy akkori még menőnek számító kocsit, talán a Ford legújabb modelljét. „A barátomé”, kommentálta

a képet Vivien, miután elégedetten nyugtázta, hogy felfedeztem a relikviát. „Ezt tolták a segge alá a Philipsnél, ahol most dolgozik.” Bénán bólintottam, és majdnem elsírtam magam. Nekem semmilyen kocsim nem volt, nemhogy egy szemmel láthatóan vadonatúj nyugati autóm, amelyről Vivien nyomban azt is elmesélte, hogy nem is akármilyen, hanem az amerikai piacra szánt darab, és ezért a normál gyári guminál jóval szélesebb abroncsokkal látták el. Valamit még hadovált a töréstszelekről, de azt már tényleg képtelen voltam követni.

*

Amikor megtudtam, hogy rövidesen megérkezik Vivien barátja, egyben a Ford (?) gazdája, aki egykor birkózóbajnok volt, és mindenféle érmet nyert, elnézést kértem, és arra hivatkozva, hogy indul a vonat, szedelőzködni kezdtem. Éppen nyúltam volna a kilincs után, amikor megéreztem, hogy egy brutális és ellentmondást nem tűrő erő közeledik felém, de nem maradt időm ezen gondolkodni, mert az erő abban a pillanatban fel is tépte a parányi szoba ajtaját.

Megérkezett Csaba.

„Ő az?”, kérdezte, miközben a kezét, akár egy revolvért, rám szegezte. „Ő”, válaszolta megszeppent hangon a hátam mögül Vivien. Csaba nem ismert meg engem, amit természetesen nem is rohadtam fel neki, én viszont azonnal felismertem őt. Egy házibuliban találkoztunk, rögtön azután, hogy Vivienről szőtt álmaim szertefoszlottak, ahová Csaba kizárólag Vivien miatt jött el. Ezt rögtön közölte is velünk, miközben megvető tekintettel egyenként végigmért bennünket. Amikor éppen nem az ölében lovagló ülésben, szétvetett lábbal ülő Viviennel smárolt, arról magyarázott, hogyan is mennek a dolgok az ETO-ban, ahol birkózott, meg úgy egyébként az életben. Utólag visszagondolva, olyanok voltunk, mint egy csapat gibbon, körülültük, és sóvárgó tekintettel bámultuk a domináns vezérhímet, aki kiválasztotta a csoport legértékesebb nőstényét. Különösen azok a történetei tettek szemmel láthatóan nagy hatást mindenkire, amelyek a helyi cigánybandákról szóltak. A Szókratész és Zico* névre hallgató bandavezé-

* A félreértések elkerülése végett (különösen Szókratész esetében) és a fiatalabb olvasók kedvéért el kell mondanom, hogy az említett urak a becenevüket az akkoriban legendás brazil válogatott két játékosáról kapták (vagy adták maguknak), nem pedig holmi görög filozófusról.

rekkel, akiket látásból minden győri ismert, ha akkoriban csak egyszer is végigsétált a Baross utcán, Csaba meg a sportoló haverjai hol háborúztak, hol meg sefteltek – mikor mit hozott az élet. Egyszer, egy óvatlan kitarulkozásom alkalmával, ami oly ritkán jellemző a kamaszokra, a szabadidő eltöltésének módjáról érdeklődő apámnak elmeséltem, hogy van egy barátom (jó, tudom, ez hazugság volt, de hát vágytam rá, hogy igaz legyen), aki ismeri Zicót és Szókratészt. Még ma is előttem van apám pulykavörös arca, ahogy az idegességtől vibráló hangon közli velem: „Ez a Csaba egy hülye fasz, és ha jót akarsz az életben, akkor távol tartod magad tőle is, és a brazil gépsortól is.” Apám tanácsa és szigorú tiltása ellenére én mégsem gondoltam Csabáról, hogy hülye fasz lenne, továbbra is félelemmel vegyes tisztelettel néztem rá, részben a Zicóval és Szókratésszel kapcsolatos ügyei miatt, részben meg azért, mert Viviennel járt. Azon a bizonyos bulin éjfél körül az egyik osztálytársam elhányta magát, és Csaba, mintha csak erre a jelre várt volna, hangos méltatlankodással – „na, elég volt ebből a hülyeségből”, mondta, ami egyszerre szólt nekünk és az ölében ülő Viviennnek – felpattant, és elindult kifelé. Vivien ellenkezés nélkül, azonnal követte. Csaba sem tölem, sem a házigazdától, sem senki mástól nem köszönt el. Amikor legközelebb az utcán találkoztam vele – annak ellenére, hogy jó hangosan és persze előre köszöntem neki –, egyszerűen átnézett rajtam. Bár nagyon vágytam rá, később sem lettünk barátok, pedig gyakran láttam, amikor Vivienre várt az iskola előtt. Általában idegesen, akár egy dühödt bika, mászkált föl és alá a bejárat előtt. Sosem volt elég bátorságom, hogy odamenjek és lejattoljak vele, de ez után még köszönni sem mertem neki.

Esélyem sem volt, hogy kimenjek a szobából. Csaba szélteben és hosszában teljesen elfoglalta a kijáratot. Úgy éreztem magam, mint egy csapdába szorult vadállat.

Csaba kicsit már elhízott, de még így is félelmetesek voltak az izmai, a bika nyaka; az egyik füle, mint általában birkózóké, gyűrött volt. Volt valami majomszerű a mozgásában, és abban is, ahogy hosszú karja járás közben tehetetlenül himbálózott a teste mellett. A zakója majd széthasadt a hátán, aranyszínű nyakkendőtüje furcsamód vonzotta a tekintetemet. Vivien igazat mondhatott, és tényleg valami menzserféle lehetett, mert nagyon határozottan, parancsoláshoz szokott ember módjára lépett fel, és rögtön átvette az irányítást.

Arról persze szó sem lehetett, hogy elmenjek. „Ezt most átbeszéljük részletesen”, mondta nem is nekem, hanem Viviennnek címezve, aki lelkesen bólogatott. Visszamentünk hát a nagyszobába, ahol minden és mindenki ugyanabban a kataton állapotban leledzett, amelyben otthagytuk őket. A virág a vázában, a bor bontatlanul a dohányzóasztalon. Vivien anyja komoran nézett maga elé, a nővére a kezét tördelte, az apja sóvárgó pillantásokat vetett a borosüvegre, Tibor, a sógor, akár egy félkegyelmű, hülyén vigyorgott, a két gyerek meg az egyik sarokban játszott. Csak a nagymama éledt fel, amikor meglátott. „Olivér, megházasodtál?”, kérdezte vagy mondta, nem tudtam eldönteni. „Anyuka, hagyja abba, ő nem Olivér!”, tette helyre az öregasszonyt Vivien nővére, miközben elnézést kérő tekintettel Csabára nézett, aki apró biccentéssel nyugtázta a közjátékot.

Csaba, már amennyire a szűk tér engedte, fel-alá járkált, és közben beszélt. Látszott rajta, hogy gyakorlott előadó, nem először csinálja. Előbb röviden összefoglalta az ügy lényegét, sokat beszélt a kölcsönről és a részletekről, amelyeket a leendő sógora már hónapok óta nem törlesztett, majd jól letolta Tibort: „Ez már függőség, Tiborkám”, mondta fenyegető hangon, „ezzel valamit kezdened kell. Nem leszek állandóan mögötted, hogy kimossalak a szarból!” Tibor arcáról, első ízben, amióta megismertem, eltűnt az ostoba vigyor, látszott rajta, hogy komolyan tart Csabától, aki falkavezéreként vicsorgott rá. „Igen, igen... tudom”, hebegte a szerencsétlen hülye, és megpróbálta a lehető legkisebbre összehúzni magát. Egyértelmű volt, hogy ki itt a főnök.

Hamarosan én kerültem sorra. Csaba először is közölte velem, hogy a szerződést a maga részéről semmisnek tekinti, de az okára nem tért ki, amit nem is nagyon bántam. „A képlet pedig hibás”, folytatta, miközben felmutatta a szerződésnek azt az oldalát, amelyen a félelmetes egyenlet volt. Az egész család merev és velem együtt rémült tekintettel bámulta a törtvonal felett és alatt sorakozó betűk és számok épeszű ember számára felfoghatatlan, zagyva keverékét, amelynek végösszege Z, vagyis az éppen aktuális havi törlesztőrészlet volt. Bár ennek akkor már nem volt jelentősége, mivel Tibor úgysem fizette. „A számítás-technikusokkal írtam egy algoritmust”, jelentette be rövid hatásszünet után Csaba, olyan büszkén, mintha legalábbis valami veszélyes vírus ellenszerét találta volna fel, „és kiderült, hogy ha még érvényes is lenne ez a szerződés, akkor sem megfelelőek a részletek”.

Az egész család megkönnyebbülten sóhajtott fel a bejelentés hallatán, csak a nagymama zavarta meg a diadalmas pillanatot. „A kölcsönt akkor is fizetni kell!”, rikácsolta. „Olivér” bökött rám a botjával, „mond meg nekik te is, hogy a kölcsönt mindig vissza kell fizetni!” Jókor jön meg ennek is az esze, gondoltam magamban, miközben aggódalmas pillantást vettem Csabára. Összeszorított foggal, rendíthetetlenül állt a szoba közepén; egy kidagadt ér lüktetett a nyakán. „Anyuka, maradjon csöndben!”, intette le Vivien anyja az öregasszonyt, aki még mormogott valamit, de aztán elhallgatott. „Erre még visszatérünk”, mondta bosszúsan Csaba, majd új áldozat után kutatva diadalittasan felém fordult. „Na, ügyvédkém, ehhez mit szólsz?”, szegezte nekem a kérdést, miközben kezembe nyomta a szerződést, amely még mindig annál az ijesztő képletnél volt nyitva.

Egy pillanatra farkasszemet néztünk, s nekem eszembe jutott az a bizonyos házibuli, ahol valaki elhánnya magát, Csaba pedig Viviennel távozott. „Jóvan, bazmeg”, gondoltam magamban, „akkor most elfogadom a kihívást.” „Nézze, kérem”, kezdtem bele, miközben minden idegszállammal arra koncentráltam, hogy megőrizzem az ügyvédhez méltó, tárgyilagos hangot. El voltam szánva teljes szívemmel és lelkeimmel, hogy a következő percekben korrekt módon tájékoztatom ezt a szegényt, de tisztos családot a kölcsön vissza nem fizetésének következményéről, ami csakis árverés lehet, amikor Csaba egyszerűen belém fojtotta a szót: „Most igazam van, vagy nincs?! Erre válaszolj, ügyvédkém!” Viktimológiai ismereteim arra figyelmeztettek, hogy az áldozattá válást ilyen és hasonló helyzetekben, főleg, ha ekkora erőfölényben van a potenciális elkövető, a legegyszerűbben úgy kerülhetjük el, ha nem ellenkezünk vele, sőt, mindenben igazat adunk neki. Néhány másodpercnyi idegőrlő csend után, minden tudományos tény és figyelmeztetés ellenére, mégis megkockáztattam egy szerény kísérletet szakmai becsületeim helyreállítására. „Én azt gondolom, hogy ez azért egy kicsit bonyolultabb kérdés, minthogy egy igennel vagy egy nemmel feleljünk rá”. Eddig jutottam, mert Csaba, meg sem várva a mondanivalóm lényegét, rám üvöltött, akár egy kiképzőőrmester: „Most igen vagy nem?!” „Igen”, adtam fel az utolsó védvonalamat is, „igaz van”.

„Akkor ennyi”, összegezte az ügyet Csaba, és elfintorodott. „Kérdés van?”, fordult a család felé.

Nem volt kérdés.

„Olivér, mondd meg neki, hogy a kölcsönt akkor is vissza kell fizetnie, ha eljátszotta!”, törte szét a pillanatot varázsát a nagymama. Örömmel nyugtáztam, hogy még Csaba jelenléte sem tudja megfűkezni az öregasszonyt.

„Hát ebben van valami”, csúszott ki önkéntelenül a számon.

„Ha innen nézzük, akkor nekünk, ha onnan nézzük, a banknak van igaza”, vágta ki magát a helyzetből Csaba, majd – miután immár sokadszorra a nap folyamán tetőtől talpig végigmért – megvető hangon hozzátette: „Mindig is tudtam, hogy a jog egy baromság”.

Vivien nem kísért ki. Csaba háta mögül tettett vidámsággal integetett, „szia!”, „szia”, feleltem jóval kevesebb lelkesedéssel. „Másokat is meg fogunk még kérdezni!”, fenyegetett Csaba, „a vállalati jogászkal már fel is vettem a kapcsolatot”. Visszapillantottam ugyan az ajtóból – szétvetett lábbal, karba font kézzel és felszegett állal állt a szoba közepén, mint a Duce dicső napjaiban –, de ezt a megjegyzését már válasz nélkül hagytam.

„Olivér elmegy?!”, rikácsolta az öregasszony.

„El”, mondta szinte csak nekem Vivien anyja, és becsukta mögöttem az ajtót.

Akkor határozhattam el magam, amikor a liftben megpillantottam a *Zsöci hülye* feliratot. Elővettem a lakáskulcsomat, és amilyen gyorsan csak tudtam, nagy nyomtatott betűkkel ezt karcoltam a zsöcis felirat és a horogkeresztek közé, a *Hajrá ETO*-val egy vonalra: *Csaba egy hülye fasz*. Éppen a z betűnél tartottam, amikor nagyot zökkenve megállt a lift, és már nyílt is az ajtaja. Villámgyorsan megfordultam, és egy sötét öltönyös, negyven körüli férfivel találtam magam szemben. „A vállalati jogász!”, szólalt meg bennem a vészcsengő. Fogalmam sem volt róla, látta-e, hogy az előbb még mit műveltem. Szigorú tekintettel végigmért, de végül nem szólalt meg.

Igyekeztem megőrizni a hidegvéremet. Szépen, nyugodtan, már-már komótosan sétáltam ki a házból, mint akinek az égvilágon semmi, de semmi félnivalója sincs. A következő házig bírtam idegekkel, s amikor már biztos voltam benne, hogy Csaba nem láthat meg a lakás ablakából, elkezdtem rohanni az állomás felé. Szerencsém volt, tíz perccel azután, hogy kifulladásra és zilált külsővel megérkeztem, éppen indult egy vonat Pestre.

1956 és a fiatal alkotók

Legutóbbi lapszámunkban közzétettük a Magyar Művészeti Akadémia 1956 hatvanadik évfordulójához kapcsolódó nyílt pályázatának eredményeit irodalom kategóriában. Jelen összeállításunkban a nyertes pályaművek szerzőivel készített interjúk szerepelnek, akiktől a következőket kérdeztük: Miben képes másként ábrázolni egy mai, negyven év alatti szerző az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeit, mint az idősebb nemzedékek? Hangnemében, írásmódjában, témaválasztásában különbözik-e írása az elődökétől? Befolyásolta-e a pályamű végső formáját valamely meghatározó irodalmi élménye, és segítenek-e az ilyen irodalmi előképek? Van-e családi vagy más módon személyes érintettsége? Egyáltalán szükséges-e, előnyös-e ez?

Bognár Katalin: Miután a fiatalabb generációknak nincs személyes tapasztalatuk a családi történetek, sorsok ismeretén kívül, elsősorban iskolai, film- és egyéb médiaélményeken keresztül, illetve az ünnepi megemlékezések segítségével alakul ki képük a forradalom eseményeiről. Mindez természetesen minden, a kérdésben felsorolt elem használatában kézzelfoghatóan más, mint azoknál, akik az eseményeket megélték. Talán racionálisabban, kívülálló módon tudnak a negyven év alattiak a témához nyúlni.

Sokat, sok szerzőtől olvasok, de nem próbálok hasonulni egyikükhöz sem. Mondjuk úgy, nincs írói példaképem. Ebben a novellában azonban talán Dragomán György *A fehér királya* segített egy kicsit a főszereplő gyermek mondanivalójának átadásában. Mondhatni, stílustechnikai mankóként szolgált az említett mű.

Nem gondolom, hogy fontos a személyes érintettség. Tárgyakkal dolgozó történészként Magyarországon XX. századi történetével nap mint nap foglalkozom, a régi fényképek és visszaemlékezések segítségével a forradalom eseményei életre kelnek bennem. A *Varázsceruza* című novella voltaképpen azoknak a magyar művészeknek

állít emléket, akik a forradalom ideje alatt az utcán alkottak, vagy utcai élményeiket otthonukban azonnal feldolgozták. Mindehhez egy utcán rajzoló férfi fényképe adta az ihletet. A fénykép valós, a művész pedig Amberg József, aki grafikák és akvarellek tucatjait készítette el a forradalom hetei alatt. Miután a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozom, s egy nagy, '56-os kiállítás létrehozásán fáradozunk, megismerhettem az Amberg Józsefről készült fényképet, a műveit, illetve még számos más művész hasonló témájú alkotását is. Ez vezetett a novella megírásához. A kis írás egyébként fikció, egy gyerek élményeit meséli el, aki festő apja árnyékában él, majd annak hősi halála után tehetsége átszáll a gyerekbe, aki így viszi tovább apja örökségét.

Bíró Gergely: Nem a hangnem, nem az írásmód, nem is a témaválasztás... Egy történelmi kort, eseményt talán az képes a leghitelesebben ábrázolni, aki éppen benne él. Ha a nemzedékem nyúl szépíróként 1956 emlékéhez, az ötvenes évek fojtó atmoszférája mindenképpen hiányozni fog az írásművekből, csakis valami utángyártott létérzessel szolgálhatunk. Túlzottan a képzeletünkre és a

szakirodalomra vagyunk utalva. Van, akit ez felszabadít – engem sajnos nem. A legfontosabb mégis az, hogy már egy közvetve érintett nemzedék is feladatának tekintti a forradalom és szabadságharc szépirodalmi feldolgozását.

Nem is irodalmi mű határozta meg a novella (*Egy forint*) végső formáját, hanem a főhőse, Lucza Béla bácsi, akit Corvin közti harcoként a forradalom végnapjaiban a szovjetek kivégeztek. Csodával határos módon túlélte a kivégzést, és sokat beszélgettünk, beszélgettünk az emlékeiről. Béla bácsi például több drámai történetet kihúzatott velem az írásból, mert még ma is a saját szegyeneként éli meg, valahányszor megalázták, ellehetetlenítették. A novellában a kivégzést követő egy év, a „gyászév” külső-belső történéseit dolgoztam fel.

Anyai nagyapám repülőgéptervező mérnök volt, és mivel az egyenruhája alig különbözött az ávósokétól, tartva a forradalmi tömegindulatától, szolgálati helyén, a Budaörsi Repülőtéren maradt. A családjától ezekben a napokban elszakadt, semmit nem tudtak róla, amíg el nem csitultak a harcok. Megviselték az események, utánuk leszerelt a Honvédségtől. Igen, fontos számomra a személyes érintettség,

másképpen sosem ment az írás. A nagyapámat nem ismerhettem, jóval a születésem előtt elhunyt, de Lucza Béla bácsit szerencsére igen. Nélküle ezt a novellát soha nem írhattam volna meg.

Bobok Ákos: Ahogyan az életünk jelentős eseményeit az idő múlásával másként értékeljük, úgy a nemzeti történelmünk meghatározó állomásait is generációnként különböző perspektívákból tekintjük. '56 története rendkívül erős, mégis más-más hatást gyakorol ránk. Az emberi különbségek és az ebből fakadó eltérő látásmódok tudnak pluszt adni egy ilyen jól ismert témánál.

Nem hiszem, hogy a személyes érintettség segít, legalábbis rajtam nem. Olvasni kell, a szellemi frissesség fenntartásához kötelező, de aki ír, annak önmagából kell adnia. A novellámban (*Ötvenhatvan*) egy idős férfit felkérnek az '56-os megemlékezésen való felszólalásra. Akkor kezdődik, amikor leül megírni a beszédét, de ekkor a fényekről, hangokról különböző flashback-ek törnek rá, amelyeket már régóta elfojtott magában. A napi rutinját végzi lefekvésig, közben hullámokban törnek rá az egyre mélyebben lévő emlékek. Álmból felébredve újra átéli az első gyilkosságát, amit gyerekként kellett elkövetnie.

Gyerekkoromban nagyapám padlásán találtam egy lyukas zászlót, amely számomra sokkoló látvány volt. A nemzet egyként állt ki a szabadságért, amely kevés volt az akaratuk érvényesítéséhez. Ennél igazságtalanabb történet nincs, mégis felemelő érzés tudni, hogy a mindennapi vitákon túl mi, magyarok képesek vagyunk meghalni egymásért. A zászló csak

egy jelkép, a tettek viszont többet mondanak. Éppen ezért gondolom, hogy '56-tal kapcsolatban nem szükséges a személyes érintettség, hiszen egy külföldi is képes átérezni a súlyát, mint Albert Camus, aki keményen bírálta a nyugati országok hozzáállását.

Gyárfás Judit: Egy negyven alatti szerző friss szemmel nézi a történeteket, és jobban motiválja a kíváncsiság, a múlt megismerése. Új hősöket fedezhet fel '56 körül. Izgalmas és nosztalgikus színezetet adhat ez az íráshoz.

Nem befolyásolta a pályaművet konkrét irodalmi élmény, de a stílusomban biztos, hogy tetten érhetők az elődök.

Van személyes érintettségem, a társam többször mesélte a pályamű történetét nagyapjáról, ami amolyan családi titokként élt a rendszerváltásig. Előnyös az érintettség, mert jobban tudok írni, ha a lexikális tudásanyag mellett átéltem, élményszerű dolgok segítik az alkotást – legyen ez akár közvetlen érintettség, akár közvetett. *A róka árnyékában* című novella arról szól, hogyan segíti egy negyvenes éveinek elején járó férfi eszével, ügyességével, szakmai tudásával (mint erősáramú villanyszerelő és rádiótechnikus) a forradalom ügyét. Kockázatot vállal, és társaival elkészítik saját, pesterzsébeti rádióadójukat, amellyel informálni tudják a pesterzsébeti forradalmi egységeket az oroszok csapatmozgásairól.

Constantinovits Milán András: Egy teljesen új társadalmi-kulturális közegből nézhetünk az '56-os eseményekre. Ez jelenthet ugyan érzelmi eltávolodást is, ugyanakkor meggyőződésem, hogy

ilyen időtávlatból szemlélve lehetőség nyílik a forradalom olyan érdekes szegmenseit is megfigyelni, körüljárni, mint az áldozatvállalás súlya és kényszere. El lehet képzelni olyan kérdéseken, hogy vajon ma lenne-e bátorságunk ugyanehhez. Meg egyáltalán: az '56-ra nehezedő, közhelyes narratívák alól ki tudunk-e bármit olvasni a jelenre vonatkozóan.

Igyekszem mindig új és új iktforrásokra lelni, ám természetesen nálam is léteznek olyan nagy hatások, akiket megkerülni nem tudok, és nem is akarok. A régiek közül József Attila, Pilinszky János, vagy az oktatási kánonban méltatlanul háttérbe szorított Dsida Jenő költészetéhez bármikor szívesen nyúlok vissza, a kortárs alkotók közül pedig Rakovszky Zsuzsa *Fehér-fekete* kötete jelent tájékozódási pontot.

A családunk többszörösen érintett a szabadságharc eseményeiben, orvos nagyszüleim a Corvin közben éltek '56-ban is, és tavaly elhunyt nagyapám szemorvosként sebesülteket látott el, illetve a klinikán megalakult forradalmi tanács elnöke is lett. Nagyanyám öccse, Kormos Zoltán pedig a Corvin köz tankelhárító lövegét kezelte, és eközben halt hősi halált. Édesapja, az én dédapám pedig halálát követően gyászjelentést adott ki, amelyben a forradalom hősi halottjának nevezte fiát. Emiatt súlyos meghurcoltatásokban volt része később. Ezek a családi történetek velem éltek születésemtől fogva, meghatározó részévé váltak gondolkodásomnak.

A versben (*Életre szóló tűzszünet*) megkíséreltem '56-ot egy olyan, erős személyes kötődésekkel átszőtt („lassan fonódó képeken / nagyapám és nagybátyám / velem

élő történelem”) perspektívából megközelíteni, amely elsősorban a forradalom jelenbe vetülő árnyával foglalkozik. Inkább lírai töprengés, semmint deklaráció. Merhetjük-e azt, amit ők? Szabad, kell, fontos-e egyáltalán erről gondolkodni? Tépelőds, latolgatás, többértelműség – ehhez a szabadsverses, ugyanakkor rímek által mégiscsak strukturált formát éreztem a legjobban illőnek.

Mihály Csilla: A hangnem, a megközelítés biztosan más, hiszen nem közvetlen megtapasztalás által, hanem azonosulás útján születtek a művek. 1956 a közös múltunk része. A múltunk ismerete, tanulása, érzelmeinek átlátlása a jelenbe a mai összefüggések hálóján át nézve és megírva pedig feltevése a teljes életnek. Ezért felelősséggel nyúlhatunk csak hozzá, kortól függetlenül!

Egy mű gerincét az igazsága adja. Egy olyan felsőbb igazság, amelynek az ereje vezérel írás közben. Ha ez nincs jelen, nem lenne szabad alkotni. Kétségkívül van kitől tanulunk, elődeinktől, nagyjainktól, méltatlanul mellőzött és elfeledett, nagyszerű költőinktől. A tartalom és forma egysége fontos számomra, az érthető és világosan közvetített mondandó, üzenet mellett a helyesírás is, ami a

központozást is tartalmazza. Tartalmi és formai hagyományainkra támaszkodva, azokból merítve és továbbfejlesztve, megújítva egy mai magyar költészetet írunk. Versemben (*Szabadság nemzete*) a megidézt ’56-ot szembeállítottam a jelennel, örökérvényű erkölcsi példaként kiemelve a hűséget, helytállást. Szabad akaratum folytán el kell döntenünk, hogy vállaljuk-e a felelős életet, vagy sem. Ha az Élet mellett döntünk, egy nehéz és keskeny utat választunk, amelyen járva a hit ereje segít elérni az álmainkat, ha tiszta szívből szeretnénk azt!

Nincs személyes érintettségem. Erdélyi révén még kevesebbet halottam ’56-ról gyerekkoromban, mint az anyaországiak. Nem tanították; ami tudásom van, azt szüleim, nagyszüleim elmeséléseiből – mert a szabadság szele akkor a határ menti Partiumig is elért –, illetve olvasmányaim alapján szerkeztem.

Veres Tamás: Az idősebb generáció megérte 1956-ot és annak következményeit. Nekünk nem személyes élmény, hanem történelem lett. Akik átéltek 1956-ot, tényeket mesélnek róla. Nekünk szabadabban szárnyal a fantáziánk, mert csak elképzelni tudjuk mindazt, amit ők láttak vagy hallottak.

Márai Sándor *Mennyből az angyal* című verse, főként Sinkovits Imre előadásában nagy hatással volt rám. Segített jobban megérteni, mit érezhettek azok az emberek, akik túlélték a forradalmat, vagy elveszítették szeretteiket.

Édesapám tizenégy, édesanyám tizenegy éves volt a forradalom idején. Édesanyámék iskolája mellett állt a Sztálin szobor. Láttam, amikor ledöntötték. A tanáruk csak annyit mondott nekik, hogy fussanak hazáig, nehogy bajuk essen. Édesapámék tanyán laktak. Ők a rádióból értesültek a forradalomról. Mesélte, hogy az egyik tizenégy éves osztálytársa verte le a tanácsházáról a vörös csillagot.

Igyekeztem megemlíteni a versben (*Névtelen ötvenhatos hősök*) nemcsak a budapesti, hanem a vidéki eseményeket is. Gyakran jártam régebben a Corvin közben. A mögötte lévő utcában volt a No komplett című, egykori vicclap szerkesztősége, amelyben jelentek meg írásaim. A Corvin közben sokszor elhaladtam a Pesti srác szobra előtt, és olvastam az emléktáblákat. Ez a vers azoknak állít emléket, akik harcoltak a szabadságért, de nekik nem jutott se szobor, se emléktábla. A névtelen ötvenhatos hősöknek.

Nemes Attila

I. helyezett: Bíró Gergely, Bognár Katalin

II. helyezett: Bobok Ákos, Gyárfás Judit, Molnár Mária

III. helyezett: Constantinovits Milán András, Mihály Csilla, Veres Tamás

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek

Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok

Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN

Közöny

*Az ég foszladozó kalapja alatt
magukban beszélnek a hegyek.
Lábadozó fenyők alján,
mint reményen fáradozó emberek,
készítik a heves fényeket.
Az élet derekát kötik át
hívó énekkel a pajzán szelek.
Kapkodnak, a völgybe sietnek,
madarak tollába kapaszkodnak,
mint szalmaszálba
a halálos betegek.
Te csak érzed, de nem látod
magad körül e bolydult világot.
A tó partján kivirágzik,
levelet hajt a közöny.*

Sors

*a mindenség kulcsát
tartod kezvedben
merész terveket
szövögetsz a nyárnak
a lét elszabadult
folyója sodor magával
ha moccan a tavasz
ebből a hordalékból építkezel
új jövőt képzelsz
madaraknak raksz fészket
bérceket igézel
futkosol fűhöz-fához
ügyeket intézel családnak
ismerősnek jó barátoknak
mígnem egy utcasarkon
cipője orrával
mint parázsló cigarettacsikket
eltapos
az unatkozó idő*

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Ideológia és teketória, művészet és emberség

Maár Gyula és Töröcsik Mari
közös filmjeiről

Töröcsik Mari, a Nemzet Színésze, aki nemrég töl-
tötte be 80. életévét, és aki az idén áprilisban Premier
Kultcafé névre átkeresztelt Vörösmarty artmozi újra-
nyitására is jelentős szerepet vállalt, negyven éve
nyerte el a legjobb színésznőnek járó díjat a cannes-i
filmfesztiválon a *Déryné, hol van?* című filmben
nyújtott alakításáért. Dolgozatomban azokat a filme-
ket idézem fel, amelyeket férjével, a 2013-ban el-
hunyt Maár Gyula rendezővel közösen forgatott.

Maár Gyula az irodalom felől érkezett a filmhez.
Már elvégezte a bölcsészkart, és néhány évig tanított,
illetve kiadói szerkesztőként dolgozott, amikor be-
iratkozott a Színház- és Filmművészeti Főiskolára. Így
már harmincnégy éves volt, amikor megszerezte film-
rendezői diplomáját. Viszonylag későn kezdett el forgat-
ni is; első játékfilmjét harminchét évesen rendezte.

Filmjeit ő maga írta saját ötlet vagy irodalmi anyag
alapján. Több filmet csak dramaturgként és forgató-
könyvíróként jegyez. Számos forgatókönyvet írt – kö-
zülük csak viszonylag kevés valósult meg. Ezek közé
tartozik a Várkonyi Zoltán által rendezett *Ártatlan
gyilkosok* című krimi, amely igen nagy közönségsi-
kert aratott az adott korban. Maár írta át filmre Hollós
Ervin regényét is az illegális kommunista mozgalom
ismert tagjáról, Ságvári Endréről (*Harminckét nevem
volt*, 1972, rendezte: Keleti Márton). Maár Gyula
Vajda Béla öt humoros animációs filmje elkészülté-
ben is közreműködött forgatókönyvíróként; és né-
hány fontos dokumentumfilmet is rendezett, köztük
portréfilmet Pilinszky Jánosról és Töröcsik Mariról.

Művei többnyire beszélő filmek, jelenetközpontú-
ak, de nem lefényképezett színházi darabok. Jellemző
műfajai: a téziszfilm, a dráma, a melodráma, a krimi
és az életkép. A hatalom, az ideológiák, a történelem
gyors változásai és a generációs feszültségek miatt
válságba került egyént mutatja meg hol kritikusan,
hol megértő rokonszenvvel, de mindenképp a lélektani
realizmus elemző őszinteségével.

Korai és kései filmjeiben egyaránt a régi és az új
világ összeütközéséből származó pszichológiai és tár-
sadméleti problémákat jeleníti meg. Amikor a különbö-
ző korosztályok közötti, szükségszerűnek nevezhető

konfliktusokat ábrázolja, többnyire a lázadó fiatalok
pártját fogja, de egyúttérez az öregedő, illúzióikat,
egzisztenciájukat elvesztő idősebbekkel is. Fiatalkori
munkáiban még radikális baloldali eszmék hatása
alatt, marxista szellemben bírálja a világot, majd az
illúzióvesztés válik filmjei meghatározó mozzanatá-
vá. A mély kiábrándultságot tükröző komor hang-
vételt Maár később gyakran társítja iróniával, illetve
kritikus humorral is. Világképének változásáról ta-
núsodik, hogy a *Prés* (1971) markáns baloldali radi-
kalizmusától eljut a személyi kultusz bírálataig (*Mú-
miák vagy bábuk*, 1990 – dokumentumfilm a bebal-
zsamozott kommunista vezetőkről), illetve a rend-
szerváltás zűrzavaros éveiben vergődő ember szere-
tetreméltóan ironikus megidézéséig (*Hoppá*, 1993).
Ugyancsak a rendszerváltás utáni időkről szól, csak
erdélyi közegben, a Csiki László regénye alapján ren-
dezett *Ennyiből ennyi* (2000). Utolsó játékfilmje, a *Tö-
redék* (2007) ismét keserűbb, kiábrándultabb hang-
vételő – akárcsak az 1970-es és 1980-as években
készült filmjei.

Első játékfilmjét, a már említett *Prést*, amelyet
1971-ben forgatott a Balázs Béla Stúdió megbízásá-
ból, az elemzők többnyire parabolának, filmdrámá-
nak, társadméleti drámának tartják. Ezek a címkék is
érvényesek lehetnek rá, azonban a *Prés* inkább tézis-
film. Konfliktushelyzetei, helyszínei, karakterei nem
elégéle életszerűek, és a történet alapja sem valós.
A drámaiság – pontosabban: amennyi megvalósul be-
lőle – a szereplők kinyilatkoztatásaiban ölt testet, és
a cselekedetek is inkább elvi állásfoglalásoknak te-
kinthetők, mint lélektani metamorfózisok valódi me-
galapozóinak. A történet egy vidéki kastélyban ját-
szódik, ahol egy tábornok és segítője fiatal fiúkat,
a reguláris magyar nemzeti hadsereg tagjait képezi
ki a kommunisták és felbujtók közt való elvegyülés-
re, nevükben történő szabotázsakciók végrehajtására.
Az egyik fiút szellemi-lelki dresszúrának vetik alá,
sőt, fizikailag is bántalmazzák. Ám a kiképzés, illet-
ve az agymosás kísérlete nem hoz eredményt; a fiú
teljes passzivitásba vonul, és minden engedelmessé-
get megtagad kínzóitól. Ezután egy – a filmben
Töröcsik Mari által alakított – nőt bíznak meg azzal,
hogy jobb belátásra térítse. Teréz hosszan próbálko-
zik a kedves rábeszéléstől az indulatos kirohanásig,
de nem jár sikerrel. Ekkor azt a parancsot kapja, hogy
lője le a fiút. Meg is teszi, erre ő is összeomlik. Mikor
látszólag magához tér, felajánlja feltétlen szolgálatait
a felettesének, de a kegyetlen férfi őt is lelövi, mivel

megbízhatatlannak tartja. A kiképzés a többi fiúval és egy másik nővel folytatódik.

A film meglepő lehet azok számára, akik nem ismerik a BBS filmjeinek sokszínűségét. Itt többnyire a kezdő, „ellenzéki” gondolkodású, lázadó típusú filmesek kaptak lehetőséget. Voltak azonban olyanok, akik radikális baloldali nézőpontból bírálták egyfelől az 1944-1945 előtti világot, másfelől a létező szocializmust is, mint például Magyar Dezső az *Agitátorok* (1971) című kommunista krédójával. Így nem meglepő, ha a *Prés* ilyen kegyetlen módon ábrázolja az 1920 és 1944 közötti feltételezett magyar katonai-politikai elhárítást, és az illegális kommunisták akcióit a mozgalomba beépült ellenségekre hárítja. (Zárójelben megjegyezném: kommunisták közé szervezett beépülésről a történetírás nem tud, az ellenkezőjéről viszont igen. A kommunisták ugyanis valóban beépültek a többi pártba bomlasztónak, és így sikerült a hatalomátvételt megszervezniük 1947-1948-ban.) Nagyon beszédes, hogy a filmintézeti archív leírás a következőképp jelöli meg a film témáját és műfaját: „Meghatározatlan korban és helyszínen játszódó parabola az engedelmességről.” A megfogalmazás ellenére a film cselekményének ideje behatárolható. Nem is „bárhol” játszódik a világban, hanem Magyarországon, az illegális kommunista mozgalmak idején. Töröcsik Mari ugyan az egyik főszereplő, de az erősen ideologikus film kevés mozgásteret hagyott a számára. Törékeny, rokonszenves alkata, műveltsége azonban mindenképp árnyalja a filmről és a történetről alkotott nézői benyomásokat.

Maár Gyula kezdeti baloldali radikalizmusa kissé nehezen érthető – különösen azért, mert a rendszer a családját az államosítással kismemizte 1948-ban. A Filmvilág 1994-es februári számában egy interjúban a következőket nyilatkozta: „Bigottan vallásos, rendkívül hagyományörző, jómódú, keresztény polgárcsaládból származom. Apám self made man volt, és a háború után, a kommunista hatalomátvétel folytán kissé elgázolta a történelem. A leggazdagabbak 1945 és 1948 között voltunk, aztán az államosítások során szinte mindenünk odalett, apám amolyan klaszrikus reakcióssá vált, olyanná, amilyeneket akkoriban a Ludas Matyi gúnyrajzain lehetett látni...” Ugyanebben az interjúban elmeséli, hogy generációs ellentétek miatt sodródott a kommunista értelmiségi körökhöz, akik vonzóbbak voltak számára, mint az ő konzervatív családja. Bevallása szerint 1948-ban

mintegy három hónapig volt meggyőződéses kommunista, de utána kiábrándult.

Ha nem is ilyen gyorsan, ám valóban kiábrándult – ahogy azt későbbi filmjei is igazolják. Maár Gyula pályája is bizonyítja, hogy akit csupán a szülőkkel szembeni fiatalkori lázadás irányít szélsőséges elvekhez és mozgalmakhoz, az általában nem tart ki hosszú időn keresztül az általa választott új minták mellett.

A rendező második játékfilmjében, az 1973-as *Végülben* – amely már nagy stúdióban készült – leszámol a kommunizmus és a létező szocializmus illúzióival. E film ugyanakkor erősen személyes hangvételű is, ha arra gondolunk, hogy a férfi főszereplő karakterét Maár részben az apjáról mintázta.

A *Végül* cselekménye nem túl bonyolult; néhány mondatban könnyen összefoglalható. Varga János balesetvédelmi felelőst nyugdíjaznak, és mellőzöttsége okán megkeseredett és magányos életére keresi a válaszokat. Varga az államosítás előtt még gyárigazgató volt, de élete során végül mindenki cserbenhagyta. Úgy érzi, hogy a rendszer használta őt, és játszott vele, amikor pedig már nem volt szüksége rá, szó nélkül eldobta. Pedig Varga János Maár Gyula apjával ellentétben át tudott állni: magáévá tette az új rendszer elveit; áthangolta rájuk az életét. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy nosztalgiával gondol vissza pártgyűlésekre, fogadalomtételekre, mozgalmi dalokra. Nem érti a fiát, aki választottjával vidékre akar költözni. Varga több emberrel beszélget, de vigaszt, támaszt egyik sem tud adni neki. Ám a filmben nem csupán az idősödő férfinak vannak kommunikációs problémái. Nem érti a gyermeke – leánya – érzéseit, gondolatvilágát Varga leendő nászasszonya sem (akit a filmben Töröcsik Mari alakít). A középkorú nő értékvesztettségét, fásultságát jelzi, hogy időnként azon medítál: akár saját fiával is ágyba feküdne. A film végén Varga falura költözik hosszabb időre nővéréekhez, akik szívesen fogadják őt, de arról is beszámolnak, hogy a falu már nem a régi: elvesztette eredeti, hiteles karakterét. Ebben a sivár helyzetben azonban megcsillan egy kis remény is. Varga nővére elmondja, hogy a vonzó külsejű helyi tanítónő derék embernek tartja Vargát a fényképe alapján... Maár alkotásaiban ettől kezdve mindig jelen van az emberi lépték – amely korábban jórészt elveszett, ám visszaszerezhetőnek tűnik. Legalábbis a filmek záró jelenetei ezt sugallják. Aki vakmerően szembeszáll a társadalmi szükségszerűséggel, az el-

pusztul, de akit „csak” mellőzött a történelem, illetve a saját családja, annak még van esélye az újrakezdésre.

A *Végül* komoly szakmai sikert hozott Maár Gyula számára; a rendező Magyarországon és külföldön is több rangos díjat kapott munkájáért: 1975-ben Budapesten elnyerte a legjobb első filmes rendezés díját;* a mozgókép férfi főszereplője (Jozef Kroner) ugyanitt a legjobb férfi alakítás díját vehette át. A filmet ugyanebben az évben Mannheimben „Opera Prima” nagydíjjal, Toulonban pedig rendezői díjjal és nagydíjjal is jutalmazták.

A férfi és az apa válsága után – amelynek a *Végül*-ben meghatározó szerep jutott – Maár a nőt is megmutatja közelebbről az élet és a történelem zűrzavarában. Feleségének két olyan filmet is írt, amelyekben a színésznő abszolút főszerepet játszhatott. E két film több filmfesztiválon is rangos díjakat nyert: Töröcsik Marit a *Déryné, hol van?* (1975) című filmben nyújtott alakításáért 1976-ban nemcsak Pécsen, hanem – húsz évvel a *Körhinta* sikere után – végre Cannes-ban is díjazták; a *Teketóriáért* (1976) pedig egy évvel később, 1977-ben Taorminában vehette át a legjobb női alakítás díját. Nagyon is megérdemelt volt ez a siker az akkor negyvenes éveik elején járó színésznő számára, ha arra gondolunk, hogy ebben az időszakban egyre árnyaltabb alakításokat nyújtott egyre komplikáltabb lelki válságokat bemutató történetekben.

A *Déryné*-ben Maár Déryné Széppataki Róza alakját a neves XIX. századi színésznő naplói és Pilinszky János írásai alapján idézte fel. A tényeket és a visszaemlékezéseket azonban meglehetősen szabadon kezelte, és Déryné szakmai válságát mindössze három nap eseményeibe sűrítette bele. A történet lényege, hogy a pályája csúcán lévő Déryné, miután komolyan félni kezd a társulatába érkező új – és nála jóval fiatalabb – színésznőtől, a konkurenciától és a szakmai kudarctól, 18 év után visszaköltözik férje vidéki birtokára. A pezsgő élethez szokott nőt azonban zavarja a vidéki unalmas nyugalom és férje passzív régimódisága. Visszamegy a társulatához, ahol leg-

* Felmerül a kérdés: ha a *Végül* Maár második játékfilmje, hogyan kaphatta meg érte az első filmes rendezés díját? – E különös tény háttérben az állhat, hogy a *Prést* nem tekintették a korban „teljes értékű” játékfilmnek. Az 1971-es alkotás ugyanis 68 perc hosszú, és az egész estés filmek legalább 70, de inkább 80 perc fölöttiek. Emellett azt is számításba kell venni, hogy a Balázs Béla Stúdióban készült filmek – így a *Prés* is – forgalmazási kötelezettség híján jogilag is más besorolás alá estek, mint a nagy stúdiók produkciói.

alább egy idős színész kollégát biztosan talál, aki elismeri az ő kivételes művészi képességeit.

A film nemcsak a lélektani rezdüléseket és a színészi hivatásból adódó konfliktusokat követi érzékenyen, hanem Déryné alakján keresztül a régi és az új világ szembenállását is felvázolja. A jellemrajzok szerint Déry vidéki magyar nemesi „begyöpösödöttség” menthetetlen, de Déryné is már egy kissé korszerűtlen színésziskolát képvisel. A társulathoz érkezik egy fiatal fiú, aki – bár saját bevallása szerint sem nagy tehetség –, annak köszönhetően, hogy birtokában van az új, külföldi szakmai vívmányoknak, sikeresebben ad elő, mint a gyakorlott, korábban nagy sikereket elért színésznő. A film valahogy azt sugallja minden pszichologizáló érzékenysége ellenére, hogy minden elavult, ami régi, hagyományos és magyar, a megújulás pedig csakis külföldről érkezik. A film sokat köszönhet Töröcsik Marinak és általában a színészeknek – emlékezetes a főszereplő szürrealisztikus, álombéli Júlia-alakítása –, illetve az operatőr, Koltai Lajos színes, impresszionista lebegésű képeinek.

A *Déryné, hol van?* cselekménye a XIX. században játszódik, de valójában a jelen (az 1970-es évek) értékválságáról szól hangsúlyosabban – ahogyan például Huszárik Zoltán *Szindbád* (1971) című filmje is, csak más típusú szereplőkkel, kissé eltérő megközelítésben. Ugyanakkor Maár Gyula az akkori jelenben is megmutatja a női személyiség széthullásának lehetőségét – egy (szintén) Töröcsik Mari által megformált karakter révén.

A *Teketóriában* Teréz (Töröcsik Mari) negyvenéves, elvált nő, aki „szétesettségében” emlékképei – illetve képzelete – terrénúmba menekül; akit már nem érdekel a cselekvő élet, a társadalmi kötöttségek, a munka világa: szabadságra és teljes passzivitásra vágyik. Nem képes öt felrázni se barátnője, se az anyja, se a fia, se a neki szerelmet valló, tizenkilenc éves, szomszéd fiú, de még a neki udvarolni akaró főnöke sem. Az utóbbinak azonban mégiscsak sikerül a film végére elvinnie őt vacsorázni. A vacsora, a szürreális álomkép, ahol Teréz fontos hozzátartozói ott vannak – élők és holtak egyaránt –, csak egy színes lila köd (mint a ruhája és kalapja); annyira se mutatnak ki a „teketóriából”, mint a *Végül*-ben Varga vidékre utazása és a tanítónő közvetett rokonszenve.

A *Teketória* nem minden ízében szándékos kritikája a szocializmus realitássá szürkült újdonságességének, mégis a kor pontos látóképeivé válik. Már a *Végül*-ben megfogalmazódik az a gondolat, hogy

a „jelenben” az élet felgyorsult, és nem tűnik értéknek a korábbi generációk tapasztalata – nem úgy, mint a régebbi korokban, amikor még évtizedekig alig változott a világ. Az élet azonban csak technika-
 ilag, gazdaságilag – illetve ideológiai szempontból – gyorsult fel; az új emberi értékrend teremtésében inkább lemaradt. Az ennek következtében magányos-
 sá, kiszolgáltatottá váló embert és nőt ábrázolja pszichológiai hitelességgel a *Teketória*. Ebben a műfajban Maár Gyula az egyik legjobb magyar rendező. Nyilván vannak társai és előzményei. Hasonló filmet készített már az 1960-as években Kovács András (*Falak*, 1968), Simó Sándor (*Szemüvegese*, 1969), illetve vele párhuzamosan Szörényi Rezső (*BUÉK!* 1978), hogy csak néhány példát említsek a magyar filmtörténetből. Ám az 1970-es és 1980-as évek dekadens értelmiségi életérzését Maár Gyula ragadta meg a legszemléletesebben, legmélyebben. Mint már volt szó róla, Maár filmjei beszélő filmek, sok dialógussal és monológgal. Az eltérő érvek sok esetben nem is állnak igazán szemben egymással, illetve nem mindig csapnak össze. A szereplők elmondják hosszasan és bőbeszédűen panaszait, világfájdalmukat. Maár figurái azok, akikből nem egy pszichológusnak kell kihúznia harapófogóval, hogy mi a problémájuk. Mondják maguktól is, csak épp senki nem szeretne nekik valódi segítséget nyújtani.

Maár pályája a *Teketória* nem igazán értő hazai fogadtatása után, a hetvenes évek végén sajnálatos módon megtört. Évekig nem rendezhetett játékfilmet. Majd – visszatérése után – a *Felhőjáték* (1983) című krimi és a *Malom a pokolban* (1985) című filmdráma – ha nagyobb sikert nem is, de – újabb díjakat hozott neki és alkotótársainak.

Kétségtelenül Maár Gyula egyik legjelentősebb alkotása a rendszerváltás utáni évekről szóló *Hoppá* (1993). Vicces címe ellenére a film nagyon mély társadalmi és lélektani kérdéseket vet fel – helyenként hol kemény, de igazságos gúnnyal, hol együttérző szellemességgel, humorral. Megfigyelhető Maár filmjeiben, hogy a korábbi monológok egyre inkább dialogikus keretbe kerülnek, a tézisek véleménynyé és a karakterek panaszai jellemző beszédzetté alakulnak át, a filozofálás pedig létezőbb emberi megnyilatkozásokká válnak. A rendező e művében nem kímél senkit. Megmutatja a kommunizmus-szocializmus butító hatását az emberekre egy hatvan év körüli nyugdíjas házaspár életén keresztül, és könyörtelen

bírálatát adja a piacgazdaságra való áttérés zűrzavaros folyamatának is. Az átmentett politikai és gazdasági hatalom természetéről éppolyan pontos képet ad, mint az egyszerű emberek esetlenségéről, gyarlóságáról egy rendkívüli történelmi szituációban.

Maárt nem lehet azzal vádolni, hogy karakterei egysíkúak. Ahogyan az életben, az ő filmjeiben is vannak jóhiszeműek és számítók, élelmesek és balekok, önzetlenek és gátlástalanok, jók és rosszak, az összes köztes árnyalattal együtt. Ellentétben például Jancsó Miklós figuráival, akik – az antipszichológizmus jegyében – végletes, egymással felcserélhető bábokként nyilvánulnak meg. Az idősebb rendezőtársat azért említem, mert Maár Gyula mesterei közül egyedül őt emeli ki, mint akitől tanult valami fontosat a szakmában. Ugyan saját bevallása szerint is inkább forgatótechnikai dolgokat, rendezői trükköket lesett el tőle, valamint a szereplők instruálását, a hosszú beállítások megtervezését. Azonban azt Maár is kiemeli, hogy nála tartalmilag minden másról szól, mint elődjénél. A különbség szerintem elsősorban a lélektani realizmusban ragadható meg. Maár karakterei élő, valós emberek, még szélsőségségükben, meghasonlásukban, drámaiságukban is azok. Az ő alakjaiban is végigsöpör a történelem, átfújnak rajtuk – nem is nyom nélkül – az ideológiák szelei, de amikor a vihar megszűnik, vagy legalábbis egy időre lecsendesedik, akkor felsejlik e zűrzavar mögött maga az ember.

Szép, igaz és megindító, de nem túlzó és nem szentimentális a *Hoppá* (1993) vége. A két nyugdíjas főszereplő az utolsó előtti jelenetben „végleg” összevész, és Katit (Töröcsik Mari) elviszi az égbe egy léghajó a férje, Ede (Garas Dezső) által számára vásárolt tanyáról, amelyre a nő már ráunt. Ede hosszán szomorkodik és bosszankodik, mert ő még mindig tudna alkalmazkodni, képes lenne változni, de hiába... És mégse hiába, mivel Kati a film legvégére visszatér Edéhez, és összeölelkeznek. Megmaradt tehát az ember és az emberi kapcsolat mint biztos pont ebben a világban, amiben legalább hinni lehet. Ede és Kati egymás kezét fogva a földön állnak, míg a kamera lassan emelkedni kezd. Most a kamera száll el, és az ember a társával együtt marad lent a földön...

Erről a jelenetről valahogy Maár Gyula és Töröcsik Mari kézfogása jut eszembe, akik nemcsak az életben, de alkotóként is társak voltak, és úgy tudtak szárnyalni, hogy közben megőrizték a kapcsolatukat a mindennapi világgal, az emberrel, egymással.

ELLEN NIIT

Arcvonások

*Torz korokban,
a gyűlölet parancsának,
a szeretet tilalmának béklyójában,
az államilag megrendelt öröm
fojtogatásában,
amit ők boldogságnak mondtak,
a szabadságnak hazudott börtönben,
spiclik és besúgók
sanda pillantásainak keresztüzében
mégis összefogtunk –
mi,
e föld gyermekei.*

*Alig érthető jelzések nyelvén
hallgattunk.
Hűségesek voltunk
anélkül, hogy esküt tettünk volna,
vagy hűséget fogadtunk volna.
Zászlók nélkül és indulók nélkül is
ennek a földnek
voltunk egyszerű gyermekei.*

*A tenger kékjébe nézve,
a fekete földön állva,
lelkünkben a hó fehérségével
önmagunk maradtunk.*

*Pedig szemünk láttára
szaggatták szét
a könyveinket,
szülőhelyünket átkeresztelték,
otthonainknak
új nevet adtak.
Belöktek minket
valami örült,
bábeli nyelvzavarba.*

*Igazságainkat felszámolták.
Idegen hazugságokból
gyúrtak számunkra új igazságokat,
hogy a fejünkbe verjék.
De mi tudtuk:
Nem igaz,
nem igaz!*

*Hitvány hazugságaik közt,
igazunk fényében,
a történelem homályos ködfüggönyén át
mégis megláttuk arcvonásodat,
szülőházánk.
Ez adott erőt,
hogy naponta új erőt merítsünk
magunkból.*

*Íme,
itt vagyunk –
itt az igazság leánykórusa,
a megvilágosodás testvérisége,
mely a múltból a jövőbe lép át.
Kitárva mellét a szélnek,
tiszta fejjel,
csengő szavakkal.*

Az éveknek szárnyuk van, kedvesem

*Az éveknek szárnyuk van, kedvesem,
madárként szállnak el tenyerünkről a napok.
Beköszöntött az ősz,
és a darvak háromszöge
takarodót krúgat
az égbolt alatt.*

*Levelét hullatja nappal a nyír,
éjszaka pedig
sűrűn hullnak az ég
csillagfájáról a csillagok.*

*Gyere, takarítsuk be,
amit a nyár adott,
ízleljük meg a gyümölcs édességét,
és vermeljük el
a sok érett magot.*

*De azért, kedvesem,
hagyjunk köztük néhány piros levelet is,
az ősz üzenetét.*

Bölcs erdők

*Bölcs erdők
bámulnak minket
bagolyszemükkel,
a bozótból
arcunkba villan
a megértés csillámfénye.*

*Bocsásd meg nekiünk,
ha tudod,
a tarvágásokat,
a vadászterületeket,
te, sötétkék rengetegben élő
bagolyszemű isten.*

Jávorszky Béla fordításai

JÁVORSZKY BÉLA
Elröpült a madár
 (Ellen Niit emlékére)

Magas kort ért meg, nem volt megjósolhatatlan a halála. Május 30-án, nem sokkal 88. születésnapja előtt hagyott itt bennünket Ellen Niit, a kiváló észti költő, a magyar költészet legjelentősebb észti fordítója. Halála idős kora ellenére sokakat váratlanul ért. Ellen és férje, Jaan Kross, a világhírű prózaíró évtizedeken át amolyan „világítótornyok” voltak az észti irodalomban, akik mindig igazodási pontot jelentettek, és akikhez bármikor vissza lehetett térni. A tallinni Harju utca 1. szám alatt lévő lakásuk, amely, mint igazi sasfészek, trónolt az észti írószövetség székházának legfelső emeletén, zárandokhelye volt mindazoknak, akik igaz szóra, bölcs emberek társaságára vágytak, és akik a szövetségben vagy a Looming szerkesztőségében járva meg akartak fürödni Ellen és Jaan mosolyában.

Ellen Niit 1928-ban született Tallinnban; ott is élte le életének javát. Csak nyarait töltötte falun, ahova mindig vágyott, ifjúkorában nagyszüleinél, később pedig a Hiiumaa-i Kasariban lévő „birtokon”. Ezeknek a nyaraknak az élményéből született korai verseinek jelentős hányada. Megénekelte az agyagos szántóföldeket és a lápok tündérvilágát, a sűrű rengetegeket és a hangafüves réteket, a mézsköböl rakott kerítéseket és a pólingok kiáltásait. „Ez a sűrű agyagos föld / fölszedetlen burgonyáival / az enyém. / Ez a sovány vizenyős rét / hitvány gabonakeresztjével / az enyém. / Ez a bogáncsot termő köves talaj / ez a folyondárokot megfojtó / útszéli bozót / ezek a lápföldek / ezek az iszapos mocsarak. / Ez itt mind az enyém. / Felelősséggel tartozom értük / ők pedig értem” (*Ez a föld*).

Gimnáziumi éveit Ellen Niit a tartui egyetemen hallgatott észti nyelvet és irodalmat, és közben a gyermekirodalom kutatásának szentelte magát. Itt érték az első finnugor hatások is: Paula Palmeos, a legendás tanár óráin ismerkedett meg a magyar irodalommal, és ennek köszönhető, hogy mint műfordító a magyar költészet tolmácsolója lett. Még egyetemis-

taként lefordított észtre egy kis Petőfi-kötetet, amely 1955-ben jelent meg *Vabadus, armastus* (*Szabadság, szerelem*) címmel, majd nem egészen tíz évvel később két nagy és reprezentatív Petőfi-kötettel jelentkezett. A *Sangar János* (*János vitéz*) és az *Iginoor mees: luuletused ja poeemid* (*Az örökifjú férfi: költemények és poémák*) 1973-ban láttak napvilágot. Ezek a kötetek Ellen Niit legsikeresebb műfordítói vállalkozásai.

Költőként mindjárt egyetemei éveit követően, 1960-ban debütált *Maa on täis leidmist* (*A föld tele van fölfedezésekkel*) című kötetével, amelyet a hivatalos kritika elutasított, dekadenciával és egzisztencializmussal vádolva a költőnőt, és ezzel gyakorlatilag tíz évre megvonta tőle a megjelenés jogát. A hallgatás éveiben gyermekverseket és gyermekkönyveket írt és publikált, megteremtve Pille-Riin és több más közkezdelt mesehős alakját. Ezek közül kettő magyarul is olvasható: *A lenhajú lány* című kötet Pille-Riin történeteit, a *Meskeorszag* pedig Niit gyermekeknek írt verseit tartalmazza Rab Zsuzsa, illetve Rab Zsuzsa és Kiss Dénes fordításában.

De a „felnőtt” versírásról sem lehetett eltántorítani. Az 1970-es évektől ismét publikálhatott. Azóta hét verseskötete jelent meg, köztük két terjedelmes versválogatás. Két sikertelen házasság után 1958-ban férjhez ment a szibériai deportálásból hazatért Jaan Krosshoz, akivel annak

2007-ben bekövetkezett haláláig boldog házasságban éltek. Niit továbbra is az anyaság és az észti táj, az anyanyelv és az összetartozás, a szorongató életkörülmények és az elhazudott történelem élményanyagából írta verseit. Ahogy ő maga vallja egyik írásában: „Kettőtört emberi kapcsolatok, tiltott összefogás, kigúnyolt meggyőződések, megvetett etikai értékek, elpusztított folytonosság, kitépett gyökerek – ez volt nemzedékem kivédhetetlen és mindennapi kényszerzubbonya, amelybe belegyömöszöltek minket, és amelyből valójában nem láttunk kiutat. Ebben a helyzetben mindenkinek magának kellett megtalálnia az egyensúlyát, hogy élni tudjon, magának kellett összeszednie az erejét, hogy azonos maradhasson önmagával. Számomra ezt az egyensúlyt és ezt az erőt mindvégig a költészet jelentette (...) Lassan körvonalazódott nemzedékem előtt az az anyanyelv, amelyen hallgattunk, s amely a sorok között és a szavak mögött húzta meg

Ellen Niit
 (1928–2016. május 30.)

magát. Megtanultunk hallgatni és gondolkodni. Lehetőségeink gondolataink kifejtésére kezdetben meglehetősen korlátozottak voltak – a költészetben is, noha a rejtett jelentések amúgy a költészet lényegéhez tartoznak. Hallgattunk, és igyekeztünk gyökereinkkel minél mélyebbre hatolni a földbe és a kultúrába, ahonnan kitéptek bennünket.”

Lírájában Ellen Niit ezt a költői programot igyekezett megvalósítani. Kiváló formaművész volt, egyike a legjobbaknak az észti költészetben, és ez a tehetsége eleve rímes művek tolmácsolására predesztinálta. Saját versvilágában is gyakran nyúlt kötött formákhoz: írt szonetteket és haikukat. A magyar költészet szerencséjére ő fordította észtre Szabó Lőrinc és József Attila verseit. (Előzőek egy általam szerkesztett terjedelmes versantológiában jelentek meg 2004-ben, utóbbiak a Bereczki Urmas válogatta

Raudtee ääres [A vasút mellett] című 2006-os kötetben.) Verseiből magyarul 1986-ban jelent meg válogatás egy vékonyka kötet formájában, az Európa Kiadó gondozásában, Csanádi Imre, Illyés Gyula, Képes Géza, Rab Zsuzsa és Tandori Dezső fordításában.

Az irodalmi díjak és kitüntetések – érthetően – csak igen későn találták meg Ellen Niitet. Csak azután, hogy Észtország újra elnyerte függetlenségét a kilencvenes években. 1999-ben lett Eduard Vilde-díjas, még ugyanabban az évben megkapta a Fehér Csillagrend III. fokozatát, 2009-ben pedig az Észt Köztársaság kulturális nagydíját. 2005-ben a finn Ponkala Alapítvány Életműdíjával tüntették ki „az észti, a finn és a magyar kulturális kapcsolatok fej-

lesztéséért”. Erna Viitol alkotta mellszobrát pedig 2009. július 31-én avatták fel Kiskőrösön, a Petőfi-szülőháznak a legjelesebb Petőfi-fordítók emlékét megőrkítő szoborparkjában.

Ellen Niithez, ha nem is szoros barátság, de közeli szakmai és emberi szálak kötöttek. Viszonylag hosszú ismeretségünk során sokszor találkoztunk Budapesten, Helsinkiben és Tallinnban – utóbbiban nem egyszer kapaszkodtam fel a lift nélküli ház negyedik emeletére, ahol éltek, és

Ellen Niit szobra a kiskőrösi Petőfi szülőház és az Emlékmúzeum közötti műfordítói szoborparkban

ahova a család élelmét, mint példás családayának, neki kellett naponta rossz lábával fölcipelnie. Otthonuk igazi művésztthon volt, könyvhegyekkel, Jaan terjedelmes íróasztalával, ahol remek regényeit és novelláit írta, és Ellen szerény „munkaterületével”, ahova a lakás szűksége miatt szorult. De mindig gőzölgött a kávé, pompás sütemények sorakoztak az asztalon, és fürdeni lehetett

a két bölcs és derűs ember mosolyában és gondolataiban. Örökké hálás maradok nekik azokért a percekkért, amelyeket náluk tölthettem.

Madár a tenyeremen című versének első szakasza jól felismerhetően felel Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című versének néhány sorával: „Soha nem akartam / csatában elesni. / Soha nem akartam / hősi halott lenni. / Soha nem reméltem, / hogy elfolyik ifjúi vérem, / sem egy nagy / sem egy aprócska ügy érdekében (...) Azt akarom, / hogy azt gondolhassam, / amit akarok, / hogy kimondhassam, / amit gondolok. / Hogy úgy pihenjenek gondolataim / tenyeremen / mint egy törékeny madár.”

Most elröpült a madár. A világ egész biztosan szegényebb lesz nélküle.

MARCZINKA CSABA

Számvetés

*addig toltad-toltad magad előtt
a kényes és fontos dolgokat,
hogy lassan torzó-testükkel együtt,
hozzájuk tapadva hullsz ki Idő
rostáján – elkopva dilemmákban
(befejezetlen maradványok
darabjai hevernek szerteszét)
– megmarad-e ebből tényleg valami?*

*avagy csupán széttöredezett
szemcsék és darabkák maradéka
szóródik szerteszét a szélben?
marad-e Nyom utánad valamiképp?
vagy végképp kihullasz a Nagy Rostán?
(széthulló szemcsék közé szorulva)
könnyű porszem maradsz, ki
hamar tovatűnik a szélben?*

*tán még vadnyom sem marad utánad?
mint elszálló porszem foszlasz szét...
(beleolvadsz a végtelen Semmi
végképp elnyelő sötét mélyébe)
– még egyszer számot kéne vetned
az eljátszott lehetőségekkel!
hogy utána békén fogadd majd
az elmúlást és az elporladást.*

A May-point?

Pilinszky János emlékére

*Poentírozzuk
már és nem ünnepeljük
– inkább próbáljuk
pihenésnek vagy enyhe,
múló kómának hinni...*

*(De a poénos
pont nem hagyja már magát
– csúszunk vele még
mélyebbre, még sötétebb
likakba és bugyrokba.)*

JANÁKY MARIANNA

Nyarak

I.

Árnyékharisnyáját vette fel a nyári este. Épp sántaiskolát rajzoltam a teraszon. Kezemben kréta, az asztalon körte. Pár perce szedtem le a fáról, belehaptam, majd beleírtam a sántaiskolába a számokat. Húgom a bokorban guggolt, Buksi mellette téblábolt. *Nikő, szólj máj já! Fúj! Menj máj innen!*, kiáltott Kati karjával ide-oda csapkodva. *Az anyád!*, kaptam fel a körtét, a kréta is repült utána. Kutyanak vakkantott egyet, arrébb ment, és a fässzín oldala máris sárgálott. *Paraszat tesztek a nyelvédre!*, kiáltott ki anya a konyhaablakon. Magamban nevettem, bátyám télen apa feladatát már átvette, ő szedte ki cserépkályhánkból a salakot reggelente. Kesztyűben. Anyáé bőr volt, kicsit kopott, de nővére küldte Kanadából.

Hajnalban húgom bevackolt mellém babájával. *Magunktól lehetiünk tejheselek? Lehetek egyszemje anya és apa?*, kérdezte. *Talán*, feleltem. *Megkérdezzük Atit reggel!* A paplant is átöleltem. Aztán számokat írtam ujjammal Kati hátára: 1, 5, 4, 7, 9. Mind kitalálta, és lassan felmelegedett a lába.

Másnap a táskáját takarítottam. (Anyaparancs!) Összeaszalódott alma, mustáros virsli, szalvétába ragadt májkrémes kenyér, ujjaim között folyt a körtel. *Apa biztos nem örülne, ha mindezt látná!*, szidtam le. *Tudom, hogy nem vagy szűz!*, kapta ki táskáját a kezem közül. Bátyánk a sarokban ült, a *Légy jó mindhalálig* kötelező olvasmányt olvasta, és szájára téve kezét a nevetéstől fulladozott. *Két napig mindháromotoknak kijárási tilalom!*, süvített be anya szava a konyhából, és valami csörömpölve leesett a földre. Csengettek. A kapunak rosszul esett a csengetés. Két férfi állt előtte. Anya kinézett az ablakon. *Vöröske-reszt! Csomag!* Megnyugodtak a mögé bújó „verebek”. Pár perc múlva Ati félbevágta a narancsot, de nem vér folyt belőle. *Égnek áll a hajam tőletek!*, mondta anya, és leült közénk a nappaliban. *Itthon akarok maradni! Sárival játszani!*, rimánkodtam anyának kezem összetéve, majd nyálammal benedvesített szemem dörzsölgettem, mégis Budapesten kellett nyaralnia az egyik árvának. Sári a barátnőm volt meg a „cicám”. (Anya nem engedett a lakásba négy lábúkat.) *Pe-est, Pe-est*, nyújtogattuk egyre hosszabbra nyelvünket Sárival az elutazásom előtti este.

Ani Kispesten, nagymamáék szomszédjában lakott. Nem volt szép, a házuk se, pedig Ani lakatos apukáját mindennap Csajka hozta-vitte. Mint cserebogár páncélja, csillogott az autó és Ani szeme. Estétként az utcabeli gyerekekkel Komámasszony, hol az ollót játszottunk, de a „Hajómacska” volt a kedvencünk. Az árkot ugráltuk át, és a cica az árokban ide-oda szaladgált, amíg el nem kapott egy egeret.

Amikor először jártam Aniéknál, meglepődtem a vitrinben látott kis szobrokon. *Ezek kik?*, kérdeztem. Nálunk balerina, csárdászó lány, kutya, őzike nipppek voltak. *Hát a marxisták!*, emelkedett meg az álla, kerekedett ki a szeme. Az Istenért se árultam volna el neki, hogy nem tudom, miről beszél.

Nagymama nem szerette, ha a „prolikhoz” átmegyek. Gyakran használta ezt a kifejezést. Unokabátyám nem is jött velem soha, pedig új barátnőm gyakran hívta. Zoli rútt kis kacsának tartotta Anit, és reggeltől estig csak a rákendrott hallgatta: *Pleased to meet you / Hope you guess my name*, ordította, és rázta hosszú haját. Mindennap táncoltam vele. Felkapott, jobbra-balra lendített, majd a lába közé, utána fel egyik válláról a másikra, kétszer egymás után. Tvisztpulóveréből facsarni lehetett a vizet. Tizenhat éves volt. A vendégszobában aludt, én a „rokokós” nappaliban. Az ágyból épp nagymama portréját láttam. Nem néztem a szemébe (az életben sem), mégis úgy éreztem, hogy a gondolataim is látja, de ez nem lehetett igaz, mert akkor egy idő után nem engedett volna át Aniékhoz soha. Napközben Anival „pillangóztunk” az udvaron: kacagva összevissza szaladgáltunk a virágágyások között, és virágneveket kiabáltunk: rózsa, árvácska, liliom, orbáncfű. Ha valamelyikünk véletlen elesett, „pusziorvossággal” gyógyítottunk, és a rozsdás hordóból langyos esővizet csapkodtunk egymásra. Fehér, puffos ujjú blúzomból nem jöttek ki otthon se a mohazöld foltok. Igen, egyszer belemásztunk a hordóba (pancsoló szitakötők), és levettük a ruhánkat. A lakásban Ani hirtelen nem találta az orvosi táskáját, de hozott helyette fülpálcikát, üvegcséket, vattát, kanalat és ollót a köldökzsinór elvágásához. *Mindent tudok*, mosolygott izzó szemmel a már legkedvesebb barátnőm, és lehúzta a redőnyt. Később cseréltünk. *Az emberi test* két kötete nekünk is megvolt. Boldogan ernyedte el a csönd, és fátyolként takarta be az illatos kis aranyhalakat.

Nem leveleztünk Anival, de vártam a következő nyarat. Át akartam menni hozzájuk már az első nap. *Elköltöztetek!*, nézett a szemembe nagymama. *De hová?*

Nem jelentették be!, csapott le villámló hangsúllyal. Éjszaka arra ébredtem, hogy valaki felhajtja a paplanom. Ani bújt be mellém az ágyba, de amikor kinyitottam a szemem, eltűnt. Később vécére kellett mennem. Hirtelen elsötétült előttem minden. *Talán vírus vagy gyomorrontás. Mit evett? 38.5 a láza, de különben semmi komoly*, nyugtatta meg nagymamát az orvos.

Másnap kanadai nagynéném elé ment ki nagymama a repülőtérré. Bérelt kocsiiban mentünk haza. Először ültem autóban. Félttem, hogy a dombról visszagurulunk, de boldogan rágtam a rágógumit. *Milyen az, ha valaki töji a magyajt?*, kérdezte húgom suttogva terítés közben. „*Fotójt*” mond a karosszék helyett, és az előszobára azt, hogy „*hál*”. Álomban a pesti rokokós nappali falán, a festményen Anit láttam, nyálas ujjammal csíkot húztam arcára.

II.

Vagy öt perce néztünk egy pontra harmincan. A rajzterem vitrines szekrénye tetején álló kétliteres befőttesüvegből már csúszott kifelé a kígyó, és még mindig csend volt. *Margit a legszebb nő a városban!*, hallottuk a fiúktól sokszor. *Nem lesz ballagás!*, sikoltott fel végre tanárnőnk (huszonöt lehetett), és kiszaladt a teremből, Sanyi pedig lötyögő lazasággal a rajzoszlophoz ment. Vonnult a vágó a padosorok között. Ő harapott bele először az almába, aztán körzőjére tűzve körbehordozta, és nyelvvel csettintgetve utánozta a lódobogást: *klakk, klakk*. Amikor hozzám ért, megveregettem a nyakát, ahogy a kocsisok a lovukét a főtéren várakozva szokták. Az egyik kocsisnak kereszt formájú forradásnyom volt az arcán. *Templomba jár, vagy egy angyalt erőszakolt meg, az hagyott kardjával nyomot a pofáján*, mondta Peti mosolyogva tavasszal egyszer, amikor hazafelé vitte a táskám. Igazgatónk lihegve lépett be a terembe, de akkor már a befőttesüvegen rajta volt a teteje, és benne egy leve-libéka ült, a sikló meg valahol az udvaron menekült. *Ki volt az?*, kérdezte, és szeme áthatóan tapogatta végig az osztályt. A csutka rajzára senki nem kapott négyest se.

Gyerünk, van egy ötletem!, mondta bátyám, miután délután elmeséltem neki. Tussal fekete köröket festett a nagyszoba udvar felőli ablakára, majd beszámozta. Közepén kígyófej. *Kész a céltábla!* Két-két almát falt be a spájzból a három testvér (malacszáj), csurgott az almaméz, és a csutkák paff, paff, csapódtak az üvegen. Húgom lábujjhegyre állt, mégse találta el a párkányt se. Kihoztam neki egy konyhaszékét.

Megevett újra egy almát, majd nagy svunggal lendítette kezét, megbilient, puff, árnyéktócsába esett a békakirálylány. *Mindjárt hazaér anya!*, kiáltott Ati órájára pillantva (előző évben kitűnő bizonyítványáért kapta), és bementünk mosogatni. Katinak bekötöttem a térdét, és felvettem vele sortjára a mackónadrágot, pedig engem nem is rajzolt le az óvodában a rajzlapra. *Hát épp nem voltál otthon*, felelte kérdésemre, amikor este fürdéskor a sebbe ragadt gézszálakat segitettem kiáztatni.

Tekeredett lábamra a kígyó, hiába próbáltam lefejtetni, a síkos hideg csúszott combomra felfele, hasamon dobogott a szíve, ugráltam, nem esett le, kezemmel cibáltam, de rám tapadt, kiáltottam, belecsípett mellembe, harapott, rágott, folyt a vére, lábam elé köpte szívét, *eper!*, lehajoltam, bekaptam: *szívet eszek!* Szívet eszek! Ati

rázott fel: *Mi a franc van veled?!* Húgom teliholdképe a derekából nőtt ki. Szerencsére anya nem ébredt fel. Visszaaludtam. Párnám alatt tojások, kis kígyók dugták ki fejüket, tátogtak, mint a vadgalambfiókák diófánk fészkeiben. Kivittem őket a piacra. A hentes bácsi megtörölte kezét fehér kötényében, kihúzta két ujjal a tojásból, majd felakasztotta a kis kígyókat a fél disznók mellé. Adott értük két forintot. A háromért.

Két nap múlva rajztanárnőnk Brezsnyev portréját a táblára mágneseikkel tűzte ki. Nem rajzolta le senki. Szünetben az indulónkat (én írtam) a fiúkkal énekeltem: *A lánnyal, a széppel egy az utunk. / A jelszavunk lusta és kéjenc. / Mi, kommunista ifjak indulunk, / mert bennünk apáink reménye*. A portré köré rajzolt nyelveket osztályfőnöknőnk nagyszünetben nem látta, a szendvicséből kilógó paprikadarabot nézve fordult ki az osztályból. Csak a brióskontya remegett... és az ajtó.

Erényöy (1992, fa, 129 × 36 × 33 cm,
fotó: Zóka Gyula)

Nem lett ballagás. Kamaszokat horgászott a június. Lombok fölött égtenger, felhőhajók benne. Biciklim egy fa törzséhez támasztottam, ahol kettőt már láttam, kormányaikra egy-egy pár tornacipő és ing volt kötve. *Bakk!*, löktem előre kicsit az egymás mellett ülő fiúk hátát. *Minek vetted fel? Nélküle szebb lehetsz!*, fordult meg Sanyi, és elkapta matrózbúzom elejét maga felé húzva. *Nem áll jól! És Mártélyon se lesz ma ballagás!*, tromfolt Peti rögtön. *Még egy perc, és kétségbeesésemben belevetem magam a vízbe!*, nevettem. Sanyinak hirtelen kapása volt, fogott egy pontyot. *Tisztára olyan, mint az egyforintos bélyegen!*, kiáltott. Amikor pár perc múlva közelről is meg akartam nézni a szákban farkával csapkodó halat: *Azt mutasd meg, mi van alatta!*, mondta, és felrántotta blúzom alját. *Te meg pontyodnak a gilisztád! És nyálasan csókolsz!* Nyelvem mérget lövellt. Füstölt a nyár körülöttem, a Holt-Tisza meg unatkozva pihegett, Sanyira gondolva matrózbúzom még az évnnyitón is a gimiben.

III.

Az udvari lámpa gyér fényt szitált, csigákat gyűjtötünk eső után. Nyolckézláb. *Haladj már, fenekedbe ér az orrom!*, lökött meg bátyám. Másnap az üres csigaházak, mint anya túrógombócái, jöttek fel a víz felszínére. Hiába fortyogtam az élő gilisztákat sajnálva, Ati a lábas fölé hajolva ezt mondta: *Belakozom, megragasztom, spárgával összekötöm, tengerjáró lesz! Mit szólsz?* Bepárasodott a szemüvege. Anya nem volt otthon. Este jött haza Ferivel. Öltönyén a csíkok vékonyak voltak, mint pipaszár lábai.

Anya a szalonna szagát kész volt kiszellőztetni, a férfiét az özvegy-gyerekek. Az énekkarból egy második gimis lány is ismerte Feri bát. Náluk is evett már reggelire rántottát. *Kis karácsony, nagy karácsony, kisült-e már a tojásod*, énekeltük a karácsonyi műsor próbája előtt az udvaron. Másnap Feri a temetőbe nem jött ki. (Hét éve ünnepeltük apa névnapját a temetőben.) Otthon mégis kiöntöttem a kristályvázából a vizet. A csokra volt benne, amelyet anya mindennap lemosott, levágta a száraz végét, majd beletett egy Algopyrint, ahogy a számba is. Egyik éjszaka 39 fölé ment fel a lázam. Az udvari diófánknek Feri-arca volt, ha megközelítettem, rám kacsintott, ágain meztelen kaucsukbabák nőttek, a szél ide-oda

himbálta őket, köröttük darazsak, leestek, elfutottam, rohantak utánam, hatalmas léptekkel mögöttük Ferifá. Elértem a tengert. Bátyám elkapta a kezem, felszedte a horgonyt, és a csigahajó már szelte is a vizet. Álltunk a tatján ketten, fejünkön csigaszarvak, egy polip kinyúlt foszforeszkáló csápjával, és az enyémet letépte. *Kicsim, hideg lesz, magas a lázad!* Törékeny anya (csigaház) vitt vagy negyven kilót a kádba karjában.

Pár nap múlva „Amikor beteg voltam” házi feladatombra csillagos ötöst kaptam. *Égtél, mint a reisz-tág!*, mondta Ati délután, miközben vízhányagostalparól tépte le óvatosan a bőrt. Magas szárú cipője lyukas volt, mint a lellem. Anya nem vette észre egyiket se, de néha, mintha a földből kelt volna ki! Tavasszal a szép, özvegy-galamb tipegett, ugrált, tolasozott velünk. És mire a fákon kihímezte a virágokat az április, Feri bácsi eltűnt. Ahogy a hópelyhek is.

Nyáron egy este kártyapartira készültünk. Húgom megkérdezte, fél vagy egész szalvétát tegyek. Anya mosolyogva felelte: *Akinek nagy a szája, annak egész!* Gyerekorvosunk már ott volt a konyhában, együtt nevetett anyával, és hallottam, amikor megkérdezte: *Feri?* Anya kavargatta még egy kicsit a galuskát, aztán kötényében megtörölve kezét ránk nézett.

Egy év se telt el, a fia járt hozzánk. Már az első képen látszott, illik derekamra a keze. Két év múlva fekete ballagó szoknyám övként ölelte. *Csííz!*, mosolygott, és kócos, zöld sörényű udvarunkon a fényképezőgép kioldott. *Adsz törzsszerelmes kedvezményt?*, kérdezte, és megcsókolta blúzon át a mellem. Ekkor jutott eszembe, hogy a villamoson (nyolcéves lehettem, nagymamáéknál nyaraltam Pesten, kenyérért küldött kedvenc pékjéhez) egy bácsi megkért, szálljak le vele, meghív egy fagyfaltra, de közben belenézett puffos ujjú blúzomba. Köszönöm, de nagymama vár, mondtam lefelé húzogatva fehér pöttyös szoknyám.

Este a sírástól tizennyolc éves, pattanásos hátam remegett, és szobádban terhes hasfájásomig húztam a lábam. *Ide ugyan a kurvád biztos nem ül!*, mondta anyád, éreztem a paprikás illatát. A csirke fejét (benn volt a szeme) tányéromba tette, a galuskák meg csak puffadtak. Három torokban.

Másnap a kórháznál már nedves szemedig ért az este, amikor nem mentem haza veled. A várandós kanyarból úsztam kifele.

DÖBRENTEI KORNÉL

Őrangyalom fohászos megkövetése

*S mondá Jézus: Lázár, kelj föl és járj.
Őrangyal, ne csoszogva kísérsz, szállj!
Ne engedd el kezem, velem ne halj,
lövészárok-időkben marasztalj,
kísérsz tovább rejtélylő utamon,
és ne keseregjél, ha felbukom
az evilági végzet-futamon.*

*Ne szomorkodj: óvtál halál-soron,
várjon bár pribék-had, nem változom,
Te beléd kapaszkodom örökkön,
noha akkor is, most is öldöklöm,
míg dudva-zöld tavasztól haldoklom.
Ha voltál, maradj is meg, látnokom,
döntsd el, lélekzem vagy álmodom?*

*Másoknak remény-mag, verj gyökeret,
hittem, Veled voltam egyetlen egy,
ködös verssorokkal öltelek meg.
Te, láthatatlanul is ölmeleg,
tudjad, önmagam ellen védtelek.*

*Vagyok esendőséggel fertőző,
elsősülöttként mindig előző
s mindig első a feláldozásban,
az égedelmet vállalva bátran:
akit az én szívem szeretni mer,
azt különös átok veszejti el.
Életre kelthetem-é, a gyarló,
fényességed, mely öröktől való?*

*Védelmeztél mindenik percemben,
cselekedtél: észre se vehettem,
én, nedves gyurmában fogant salak,
kérelek, engedd, feltámaszthassalak,
aki hálát régen nem rebegtem.
Árnyékkal bilincsbe nem vertél,
átlépni gigászin segítettél,
ám lent tart, makacsul súlyos talány,
mért' állok a Nap azon oldalán,
hol sötét határt szabva süt le rám?*

*Azóta is vigyázod a szívem,
a hiányoddal napfogyás izen.
Hol vagy, kereslek nagy vakságomban,
Rád lelve, bennem fényévnyi fény van,
válts meg engem siket mivoltomban,
uralkodj neszekkel fülkagylómban,
emelj Magadhoz, hogy járni tudjak,
lét-szirtek közt, málhás tibeti jak.*

*Fellegajtón ne babrálj kilinccsel,
nincs dörömb pokol s a menny kapuján,
ha odaérek, akkor csilingelj,
mint régi karácsonyokkor tetted
– csillagszórókból szeretet serceg –,
gyehenna vár, vagy hely az Isten jobbján,
tarts ki, meg bárhová is érkezem,
csak a kapuban engedd el kezem!*

Pomáz, 2016 májusa

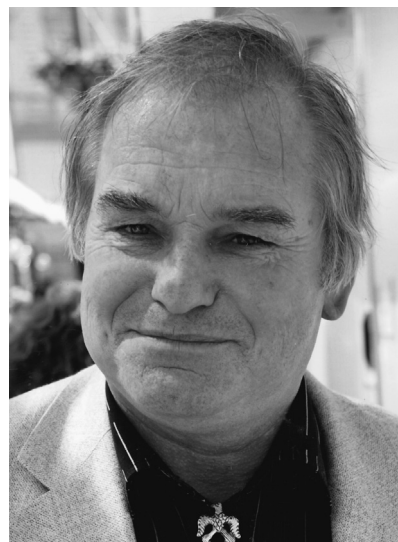

*Reménykedve
(1995, fa, 163 × 127 × 75, fotó: Zóka Gyula)*

A tigris türelme

Beszélgetés Döbrentei Kornél Balassi Bálint-émlékkarddal és Alternatív Kossuth-díjjal kitüntetett költővel

Miközben virágzó orgonabokrok között, kanyargó úton száguldott az autó házigazdáimmal és velem Pomáizról Döbrentei Kornél és felesége, Petrás Mária „hegyi” lakhelye felé, azon járt az eszem, vajon sikerül-e az interjú során feltárnom a költő életútjának és életművének kincseit, megértem-e a szerzőt, eljutok-e odáig, hogy azt mondjam: tudom, ki Döbrentei Kornél. A kertbe vezető út meredekségét hitetlenkedve nyugtáztam, arra gondoltam, hogy itt gyalog csak hegymászók tudnak közlekedni, ám a kilátás miatt megéri „merek életet” élni. Délután kezdhettünk neki a munkának, az elárvult tyúkok mellől levágott, unokákra veszélyes kakasból főzött, napraforgó-sárga leves bekanalazása közben lassan ráhangolódtunk a beszélgetésre. Miközben bontakozni kezdett szemem előtt egy élet regénye, a hangrögzítőt óvatos mozdulattal közelebb helyeztem a költőhöz.

– Gyermekkoromban olyan világot éltünk, amelyben az úgynevezett klerikális reakció, a ludovikások, valamint a kulákság elleni harc jelentette az állam számára a három fő csapásirányt. Kulákok ugyan nem voltunk, de édesapám a Magyar Királyi Honvédség hivatásos tisztje volt, mint annyi rokonom, anyai nagyapám pedig főtiszt, így mi reakciós családnak számítottunk. A likvidálások, kitelepítések, emigrációba kényszerítések időszakát éltük. Gyakran hangzott el családi körben: ezt el ne mondd az iskolában! Abban az iskolában, ahol a falakon persze Marx, Engels, Lenin képei díszeltek, és úttörőnyakkendőt kötöttünk az ünnepségeken.

Édesapám született katona volt, aki több nyelven beszélt, és a második világháború alatt végig harcolt. Előbb a Pripjaty-mocsaraknál, majd a Kárpát-medence területén is, ahol a Margit-vonalban igyekezett föltartóztatni a Vörös Hadsereget. Közben édesanyám Szakonyban megszülte bátyámat, majd Passaubába menekült a csecsemővel, aki meghalt egy ottani kórházban. A magyar védelmi vonalat szétzúzták,

édesapám csapatai kihátráltak az országból, ő is majdnem elesett. Bajorországban talált rá édesanyámra, aki hamarosan várandós lett velem. Édesapám tartott a hazajöveteltől, de anyám hajthatatlan volt: itthon akart megszülni. Így szerencsés hazatérésük után, 1946. november 3-án, 3 óra 3 perckor megláttam a világot Pestszentimrén.

– *A gyermekkor mitikus, idilli világából mi maradt meg benned?*

– Például látom anyai nagyapámat, aki a Székely Hadosztály kötelékében harcolt még 1918-ban, és ezredesi rangban szerelt le, ahogy tarokkzik a kertünkben lévő diófa alatt, miközben a háztömbbizalmi (akinek „hivatali” feladata volt jelenteni reakciós családunkról) alázatos testtartásban mutatja meg az irkalapot, amelyre rossz helyesírással fejröta a hatalom számára, mit kell rólunk tudni. Nagyapám pedig szigorú következetességgel javítja ki a helyesírási hibákat a majdnem írástudatlan jelentő szövegében. Érdekes, az ideológiai jellemzésbe nem szólt bele. Méltóságán alulinak tartotta.

Emlékszem arra, hogy kilencévesen, valami bódító nyári fuval

lat szaladt át a tantermen, miközben fogalmazást kellett írunk, én pedig a papírra a tanítónő iránt érzett szerelmem hatása alatt leírtam az első – még nem verses – művemet. Az ihlet olyan elementáris erővel jelentkezett, hogy azóta is fel tudom idézni. Mire negyedik lettem, a hosszújratú tengerésztszint nagybátyámtól kapott füzetbe már száznegy verset írtam le. Ezek persze gyermeki életem világát adták vissza, mintha Berda József evésről, életörömről írt műveit alkottam volna újjá (persze, akkor még nem ismertem Berdát).

– *Az irodalom ezek szerint nagyon korán megjelent az életedben. Ilyen fiatalon indultál az irodalmi pályán?*

– Nem gondoltam akkor ilyesmire, egészen addig, amíg az említett tanárnőnek (Elvira néni) – akibe szerelmes voltam – meg nem mutattam a verseimet, aki azután átadta Vécsey magyartanárnőnek, aki pedig beküldte őket egy verspályázatra. Minderről én semmit sem tudtam. Ám egy tornaórán, amikor éppen én lehettem a kapitány, és alig vártuk, hogy kiválasszuk a csapatot és rúghassuk

Tornászként, 1963

a bőrt, egyszer csak megjelent az igazgató. Hóna alatt rádiót hozott, és kijelentette, hogy a foci elmarad, mire éktelen lármát csaptunk. Ekkor bejelentette, hogy az iskola számára fontos dolog következik, és bekapcsolta a rádiót, ahol bemondták, hogy I. díjat nyertem a *Zörög a kukoricaszár* és a *Tavaszi füzek* című verseimmel a budapesti általános iskolák irodalmi versenyén. Az étellel eljegyző pillanat volt. Nem gondoltam arra, hogy költő vagyok, de attól kezdve kapcsolatban voltam az irodalommal. Gáti József olvasta föl a verseimet, és egy Budapest fölötti sétarepülést nyertem vele, ami miatt nagyapám jobban aggódott, mint jómagam.

– *A szétvert középosztály, a polgári világ lesüllyesztése, tönkretétele határozta meg a környezetét. A későbbiekben is hátrányodra volt a származásod, a megbélyegzettségetek?*

– Ez végigkísérte az életemet, és nem ért véget a rendszerváltással sem. Akkoriban például a gimnáziumban (a Steinmetz kapitányról elnevezett iskolában) olyan

tanáraim voltak, mint Reck tanár úr, Pászti vagy Hoványi tanár urak, akik szintén a polgári élet „csökevényeinek” számítottak. Az ő tartásuk, tudásuk mutatta számomra az utat. Írtam ekkor is, az iskolai lapba, emlékszem, Garabonciás volt a neve. Egy pályázatot is megnyertem, úgy éreztem, hogy már felnőtt vagyok, így vettem egy DTD-por (zöld poloskairtó szer) színű nadrágot és egy bordó cipőt. Atletizáltam a középiskolában, hat évig tornáztam, a sport is tartást adott, lólengésben, csapatban országos bajnokságot nyertünk. Nekem kellett írnom a balladó dalt is, „parancsra”, de az ilyen a feladatok is segítettek a költővé válásban. Az áradó erő, amely bennem volt, önmagában nem elég, ezt partok közé kellett szorítani, az önfegyelmet ekkoriban tanulgattam.

– *Az önfegyelem mellett azért volt lehetőséged mást is tanulni?*

– Nem engedtek az egyetemre, reakciós elem voltam, nem kaptam esélyt. Kocsikísérő voltam, díszlettologató az Operaházban, virágkötöző cégnél is dolgoztam, és hasonlók: segéd munkás létre

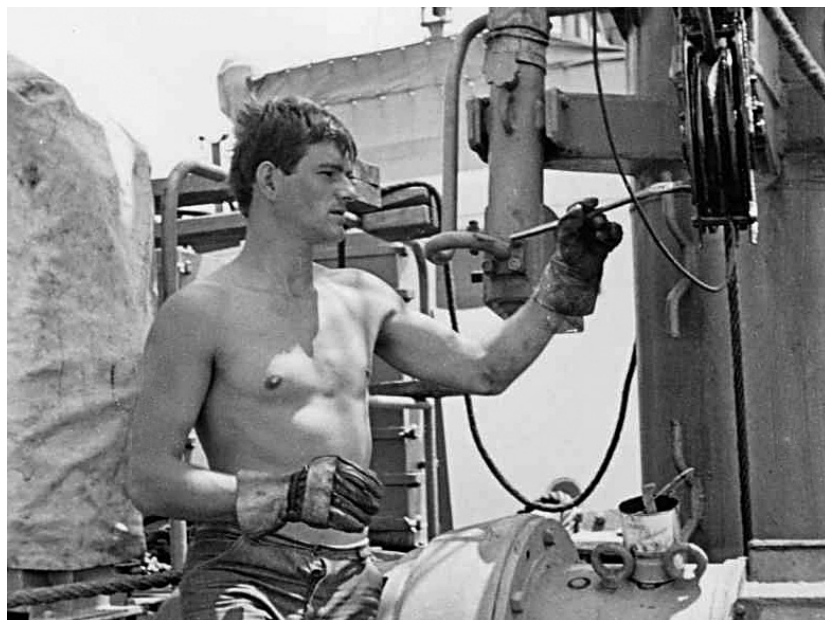
kényszerítettek. Az ember folyton reménykedik, vár, arra gondol, hogy nemsokára jobb lesz, közben azonban eltelik az élete. Raktárakban, teherautók anyósülésén írtam a verseimet. Emlékszem, egy alkalommal szögvasat szállítottunk Kistarcsára, a harmadik ember voltam az autón, ezért nem a fülkében, hanem a platón kaptam helyet. Tél volt, egészen befedett a hó, a kezem persze merevre fagyott. Ezt az életformát nem volt érdekes folytatni. Már említett hosszújaratú tengerész tiszt nagybátyám segített, így tanuló matróz lettem a Csepeli Szabadkikötőben. Egy évig nem mozdulhattam ki onnan, a „tanulás” persze csak névleges volt. Nem kerülhettem hajóra, megbízhatatlanként nem kaphattam útlevelet.

Amikor végre mégis tengerre kerülhettem, akkor úgynevezett „deckboy”-ként kezdtem. A legénység első dolga volt, hogy „próbára tegyen”, ami szkanderezést jelentett. Nem várták egy zöldfülűtől, hogy képes lesz legyőzni a legerősebb matrózt, de ez történt. Tornász múltam és a fickó túlzott önbizalma segített. Ettől kezdve elfogadtak, de az életem nem lett könnyebb. A hajósromantikának nyoma sincs ebben a legalsóbb matrózállásban, a hajnali kelés után a reggelihez való terítés, mosogatás, kávéfőzés, ágyak bevetése és hasonló munkák vártak rám. Napközben tanultam a mesterséget, fedélzeti, kötélzeti munkát, felmentem a hídra kormányzást tanulni, azután felszolgáltam az ebédet, takarítottam.

– *Bejártad a tengereket?*

– Sok helyen voltam, behajóztam a Levantét, a görög–török tengereket, Spanyolországot, Olaszországot, de az óceánra nem juthattam

Tengerészként, 1968

ki, mert a hatnapos arab–izraeli háború következményeként lezárták a Szuezi-csatornát, így én a Földközi-tenger mellékvizeit járhattam be kereskedelmi hajómmal. Első utamon például Törökországba szállítottunk szögvasat (ez a tárgy, úgy látszik, elkísért utamon.) De olyan is megtörtént, hogy a raktárban erjedő kecskebőrt halmoztak fel, az ember egy idő után szinte hányingert kapott a szagtól. Lassan előreléptem a ranglétrán, nappali matróz lettem, majd kormányos matróz, azután kadétként szolgáltam. 1968-ban a cseh matrózok sztrájkja miatt robbanóanyagot szállítottunk, amikor rám került a szolgálat sora. Gondolhatod, mennyire feszült voltam, amiért a rakományunk ennyire veszélyes anyagból állt. De szállítottunk cementet, terepjárót, mindenfélét, amit a Varsói Szerződés szerint Magyarországnak kellett exportálnia a baráti és más országokba.

A tenger varázsa általában megérint mindenkit, és bennem is bujkál mindmáig iránta nosztalgias szerelem. Tény, fölörli az embert

a nagy víz, túl sok volt a munka, hat, kilenc hónap egy sajátos szabályok között élő, csupa férfiból álló közösségben nem olyan, mint a regényekben. A tenger gyönyörű, de a tengerészetbe nem vágytam vissza később. Mást rendelt a sorsom.

– *Mi várt rád a hajózás után?*

– Nehézségek. Már megjelentek az első verseim, kötetem még nem volt. Nem voltam része az irodalmi életnek, nem dolgozhattam valódi, nívós irodalmi vagy művészeti lapoknál. Amíg hajóztam, addig is igyekeztem elhelyezni a verseimet irodalmi lapokban. Így 1967-ben vagy 68-ban, lényegében az utcáról felvittem egy versemet az Élet és Irodalomhoz, ahol Nagy Lászlót kerestem meg. Ő nem nagyon fogadott fiatalokat, de én éppen egy olyan alkalommal érkeztem, amikor volt ideje, vagy nem jött el valaki egy találkozóra, szóval beengedtek hozzá. Szigorú volt, ha megnézed az arcát valamelyik képen, látszik, hogy olyan, mintha márványból vésték volna ki. Élőben is olyan volt. Leültetett, elolvasta, amit hoztam. Megkér-

dezte, mivel foglalkozom, akkor éppen raktáros voltam. „Hozza be minden versét” – mondta nekem, és azután is figyelemmel kísért a pályámat. Nem volt ajánlóm, sem támogatóm, az őt körülvevők között sokan igyekeztek engem egyfajta epigonsorba leszállítani. Nagy László erre azt mondta, föl ne hagyjak a saját stílusommal, másként írok, mint ő, maradjak meg ezen az úton. Szintén ő küldött el azután Kormos Istvánhoz, aki az *Első ének* című nemzedéki antológiába be is tette több versemet. Azután Kormos volt az, aki kiállt az első kötetem mellett is, mert senki sem vállalta a megjelentetését. Kormos azzal fenyegetőzött, hogy kilép a Mórától, ha nem jelentetik meg. „Döbrentei nem várhat”, azt mondta. Megjelent a verskötetem, mire kijelentték a hivatalos körök, hogy Döbrentei soha nem lesz a szocialista társadalom építő tagja. Ez lényegében egyenlő volt egy feljelentéssel, azzal, hogy bezárul előttem a pálya.

Épp ezért a legtöbb, amit a bolsevik államtól kaphattam, az az üzemi lapok világa volt. 1972-től dolgoztam ilyen kiadványok számára: ez az egyik legléleköltőbb munka az alkotó szellem számára. Reggel a többi dolgozóval együtt kellett érkezni, nem volt különbség a fizikai, műszaki és az általunk végzett munka között. A portásnál beírta magát az ember, és kezdhette a szocialista propaganda-szövegek gyártását. Hetente harminc flekket kellett megszülni, gondolhatod, mennyire elerőtlenítő volt. A szellem és a produktivitás kiirtását jelentették ezek a helyek, nem véletlenül, hiszen szinte minden deklasszált elem ide került, ennél fejebb nem írhattunk. Ekkor

Tengerészcadétként, 1969

is élt az az illúzió, amelyről korábban már beszéltem, hogy azt gondoltuk, a lehetőséget előbb-utóbb megkapja az ember, csak egy kis türelem, ki kell várni a dolgot. Valójában a rezsim bebetonozott, és nem engedett.

– Amikor erre rádöbentél, megpróbáltál kilépni a rendszer keretei közül?

– Igen, felláztam. Több üzemi lapnál dolgoztam, ki akartak rúgni, de Viczián Erzsébet, az újpesti Chinoin vegyipar üzemi lapjának szerkesztője felkért, hogy dolgozzam nekik. Ez fontos esemény volt, mert ettől kezdve szabadabban munkálkodhattam. Persze, írnom kellett mindenféléről: gyógyszergyártásról, vegyi anyagokról, még a kísérleti Beagle-kutyákról is. De mégis, sokkal kötetlenebb légkörbe kerültem. Később dolgoztam az Ötlet című újságnak, de a rendszerváltás tájkán munkanélküli lettem. A rendszerváltásig mindig úgy éreztem, mintha befagyott jégtáblák között evickélnék. „Döbrentei képtelen beilleszkedni a szocializmusba” –

mondták. Azután valahogy mindig kibukkantam a jég alól. Mivel alul voltam, ezért sosem kellett megalkudnom. Pedig hányszor próbáltak negligálni! Megszokott technika volt, hogy azt mondták: „a vers nem éri el a szakmai színvonalat.” Közben ugyanaz a vers a BBC-nél és a Szabad Európa Rádiónál is elhangzott, és semmi baja nem volt az ottani szerkesztőknek a szakmai színvonallal.

– A lék alól is mindig kibukkantál, ha befagyott a tenger körülötted? Mi segített abban, hogy talpon maradj?

– Alapelve tettem, hogy nem szabad feladni. De tudni kell, hogy nem lehet mindig életre-halálra élni, bár lehet, hogy arra van szükség. Sokan támogattak, segítettek, nekik hálás vagyok. És hálás vagyok azoknak is, akik igyekeztek elpusztítani, mert így mindig készenlétben kellett tartanom magam, nem pihenhettem meg. Az egyetemi felvételimkor azt mondták, hogy csak nem gondolom, hogy rám bízna az ifjú értelmiség nevelését? Az első kötetem kapcsán elhangzott véleményeket

már említettem. A rendszerváltás után, már a nemzeti színre játszó, régi, átpingált „elvtársak” ismét megtámadtak, durva médiakampányt folytattak ellenem.

Amikor engem antiszemitanak próbáltak bélyegezni, az ürügy volt arra, hogy a Magyar Írószövetséget szétszakítsák. Valójában a Szövetség vagyona, ingatlanjait szerették volna megszerezni, erre a célra pedig provokációt alkalmaztak. Teljesen ellehetetlenítettek, lényegében kiirtottak a magyar közéletből. Komoly egzisztenciális nehézségek értek, ismét úgy érezhettem magam, mint a Kádár-rendszerben. Tudd, hogy létezik feketelista. A rendkívüli médiaharcban, amely rám zúdult, Kalász Márton, az Írószövetség akkori elnöke igyekezett megvédeni, de a szennyes árral szemben ő sem tudott segíteni. Az engem elítélők legnagyobb része nem volt jelen az ominózus gyűlésen, amely az ellenem felhozott kampány alapját adta. Az információkat másoktól vették át, ezekre hivatkoztak, szinte mindig pontatlanul, de tendenciózusan. Voltak olyanok, akik el

Nagy László társaságában

is ismerték, hogy nem tudnak részleteket az esetről, ennek ellenére ítéleztek. Megviselt, de túléltem ezt is. A jég alá akartak nyomni ismét, de a lék alól újra felbukkantam, és itt vagyok.

– *A rendszerváltás után azért könnyebb volt dolgozni, írni. Hol találtad meg a helyed?*

– 1991-ben üresedés történt a Hitelnél, és Nagy Gáspár felhívott, hogy jöjjen szerkesztőnek a laphoz, a versrovatot gondozni. Tizenöt évig dolgoztam a folyóiratnál. Sokszor voltunk a padlón, csoda, hogy fölálltunk. Sokan voltak, akik más utat választottak, a szabad liberálisok számos tehetséges fiataalt elszípkáztak. Végül is nem kötelező vállalni a keresztfát. A harminc ezüst jól cseng ma is. Hogy Adyt idézzem: „ez a magyar idő, sajátságos, veszélyesen helyben jár.”

– *És közben sorra jelentek meg a köteteid.*

– Egy időben csak szabadverseket írtam. Úgy születtek meg, ahogy az ihlet erejéből kitörtek. Nem szívesen kényszerítettem ezt az erőt a hagyományos versformák jármába. Sértetlenül, erőszak nélkül akartam létrehozni őket. Amíg a lélegzet bírta, olyan hosszú mondatot írtam, majd egy kétszótagos követte. Ezzel megemelkedett az egész. Ahogy idősződöm (én ezt lehullásnak érzékelem), úgy fordulok egyre többször a hagyományos versformákhoz. Biztos támpontot adnak. Épp innen nézve nehéz a szabadvers: a támpont nem kívül van, te magad vagy a támpont. Úgy gondolom, tétre menően éreztem, amit a költők éreznek. A nehézséget, hogy az áradó erőt partok közé szorítsa az ember. Ma már sok kötött formát alkalmazok, de már nem vagyok meggyőződve arról,

Székelly Kornél, Ágh István, Lázár Ervin, Ács Margit és Papp Endre társaságában

hogy minden folyó partot mos. Mindig szerettem újítani, most is mindig bennem van, hogy frissítem, megújítsam a formát. Ha csorbulna egy gondolatsor a szótagszám miatt, akkor nem habozok áthágni a szabályokat, hogy az ív megszülessen.

– *A látomásos költészet alkotója vagy. Változott a látomásos szerepe verseidben a pályafutásod során?*

– Nem változott, a költőnek nincs más lehetősége, ha más dimenzióba akar áttörni, mint a képzelet segítségével. Ez a táltosok kora óta így van, akik serkentőszerekkel éltek, hogy előhívják a látomásokat. Én így születtem, ilyen a fejem. A képzelet ürügyén juthatok feljebb. Tudom, hogy a bennem magként létező lényeg egysége mélyén mindig ott a gondolat. És ez lenyűgöz. Olyan sokrétű dimenzióval áltat, hogy elhiszem: át lehet törni. Rimbaud jut eszembe, aki ifjúkorom óta példaképem: „Majd jönnek utánam rettentő munkások.”

Szóval ilyen vagyok. Szegény ember vízzel főz, mondják, bár azt

hiszem, talán nem híg a leve képzeletemnek. Habár a vershez kell a lé is. Azt veszem észre, mintha töménységem lanyhulna, mostanában mintha nem felfelé törnék, úgy érzem, lefelé mélyülök, a bugyrok felé. Ezért is veszélyes a költészet, rád leselkedik, mint a tigris türelme. Ha megsejted az Isten által eléled terelt gondolat-zsákmányt, akkor lecsapsz. És ha elvéted, akkor azt már soha nem szerzed meg.

– *Most min dolgozol?*

– Az őrangyalom feltámasztásán. Nagy László azt mondta: „Műveld a csodát, ne magyarázd!” Aki részese a csodának, gyakran nincs tisztában azzal, hogy megtörténik vele. Aki ír, részese lehet a csodának. Én sem vettem észre, hogy az őrangyalom vigyáz rám. Gyermekkorom óta ott volt, de természetesen nem tekintettem különleges eseménynek. Nemrég jelent meg egy versem a Magyar Naplóban, *Őrangyalom halála* volt a címe. Megöltem ezt az őrangyalt, persze, csak képzeletben, virtuálisan. Akkor olyan állapotban voltam, hogy nem tudtam felmér-

A Balassi-karddal 1998-ban

ni, mit teszek. Ahogy visszatekin- tettem, rájöttem, hogy mindig a tulajdonom volt az angyal, vagy én vagyok az ő tulajdona. És ma már nem értem, hogyan mertem elpusztítani, hogyan mertem meg- énekelni az elveszejtését. Amikor megértettem, hogy mit tettem, hetekig nem tudtam megemész- teni a dolgot.

Most azon dolgozom, hogy föl- támasszam az angyalt. A vers mun- kacíme is ezt sugallja: *Őrangya- lom feltámasztása*. Makacsul fel akarom támasztani, néha képtelen vagyok másan dolgozni, pedig pró- zai válogatott kötetem is útban van, amelynek *Júdás, mint erkölcsi eta- lon?* lesz a címe.* Még ma délelőtt is azon dolgoztam, hogy felélesz- szem az angyalomat. Ettől pedig olyan lelki béke költözött belém, amelyet már régen nem éreztem. Bár nem éppen a lelki békéről vagyok híres. Ezt sokan megértik,

* Az ideai Könyvhétre jelent meg a Felső- Magyarországi Kiadó gondozásában.

mások nem. De mindenki így jár, aki megpróbál független maradni, igyekszik a saját útján járni.

– *A függetlenségedet sikerült megőrizned?*

– A rendszerváltás főszereplői a költészetet – úgy érzem – cser- behagyták, vagy főként a nem- zeti elkötelezettségű művészetre nem helyeztek hangsúlyt. Kiderült, hogy aki nem pártosan, hanem népben, nemzetben gondolkodik, magára marad. Így jártam én is. Tudomásul veszem, hogy a negy- ven év diktatúra után kell olyan erő, amely fellép a magyarságot megalázók ellen. Kell igazságszol- gáltatás, hogy a büntetteket elkö- vetők ne úszhassák meg. Az ősi igazságérzettel nem szabad játszani. Ez a nép döbbenetes mélységű, pokolbugyorból fölsajgó szenvedéseket élt át 1945 után. Itt lenne az ideje, hogy mindarról, ami tör- tént, emberformáló felvilágosítás- sal tárgyaljunk.

Bánatom, hogy azt hittem, az utánunk jövő nemzedéknek köny-

nyebb lesz. A küzdelemhez, a harc igazságát felismerve, romlatlan ösz- tönből csatlakoztunk, azzal a naiv felvetéssel, hogy öcséink, unoka- öcséink nemzedékének már ezt a harcot nem kell vívnia. Tragikus, hogy mégis kell. A módszerek vál- toznak, a technikák mások, József Attilával szólva „finomul a kín”, de a lényeg brutálisan változatlan. Lehetnék pesszimista, a korosz- tályom életét, törekvéseit értel- metlenné is tarthatnám, de nem csupán öröklött konokságom mon- datja velem, hogy nem hiábavaló, amit véghezvittünk. Hitünkben megvan a szilárd, önmagához hű meggyőződés, ezek a hitek pedig összeadódnak. Ettől behorpad a mindenkori hatalmak pajzsa is. A szilárdaknak üzenem, ne adják fel, ne árusítsák ki ezt a hitet. A lobogóra legyen felírva: Csak azért is. Ez a meggyőződésem, ars poétikám.

Megrendítő, hogy volt '56-osok – kivétel néhány szerencsésebb helyzetű közülük – szármal- mas életkörülmények között élnek. Mi- közben a rendszerváltás szellemi alapját éppen az 1956-os forrada- lom minősítése, újraértelmezése képezte. A költőnek az az érzése, mintha erre a dicső tetre valakik rátelepedtek volna. Úgy érzem, nem lenne szabad a mai magyar baloldal számára földadni a labdát, helyezettség juttatni őket. Egy léleg- zetvételük sem igaz. Ne kényszerítse senki a magyar népet a ki- sebbik rossz választására. Mert a nemzet szempontjából a kiseb- bik rossz is rossz.

Jó volna megérni azt a törté- nelmi időt, hogy amit választunk, az megalapozottan, egyértelműen, végre: jó.

Urbán Péter

„Lejutni vágyom innen”

Dobozi Eszter: *Ahogy ő néz, ahogy ő lát* (válogatott és új versek), Magyar Napló Kiadó, 2015.

Ha Dobozi Esztert pár évvel korábban kérdeztük volna meg, még biztos, hogy nem tervezett volna válogatott verseit is tartalmazó kötetet. Bozók Ferencnek például így vallott: „Bevallom, nem szívesen foglalkozom a saját régi dolgaimmal, régi írásaim idővel elidegenednek tőlem. Sokkal jobban foglalkoztat az, amit még nem írtam meg, aminek még előtte vagyok.” Most viszont válogatott és új verseit egy impozáns, szép kötetben találjuk. A több mint 300 verset elolvasva – ahogyan az addigi kötetekből ciklusok lettek – új szerzői önértelmezését kapjuk az eddigi életműnek.

Az első kötetből (*Az Egy*, 1979–1984) válogatott művek „objektív” hangvételű, központosítás és rím nélküli avantgárd versek. De jelen van itt a weöresi játékoság is (*Embrió*). Jól megfér ez a szemlélet a tájlírában is tetten érhető, befelé forduló filozofikummal, például a Lao-cét idéző egyik bölcséleti versben (*Circulus*). Dobozi Eszter korai költészetének markáns vonása a maszk mögé rejtett lírai alanyiség. Az a sajátos (női) hang, amelyet gyakran hajdani női sorsokat megelevenítve szólaltat meg. A *Sorok Margit álarca mögül* című költeményben e szerepjátszás lényegét a következőképpen fogalmazza meg: „Margitságot veszek / más ahogy farsangi maszkot...”

Az Egy verseire jellemző kötetlenebb sorok inkább képek, lírai impressziók. Egy-egy később is jellemző motívum (erek, levélerezet) már itt felbukkan. Neves külföldi alkotókra, gondolkodókra is többször hivatkozik a fiatal költő. Nemcsak Adornónak a költészet haláláról szóló második világháború utáni jóslatával száll szembe (*Szimultán üzenetek*), hanem finn művészeket is megidéző: a Nobel-díjas író, Sillanpää-t és a festő Pekka Halont.

A Látó című kötetből válogatott anyag az 1984–1990 közötti évekből való. A címadó versciklus, *A Látó* verseiben (I–VI.) a természet új látásmódja mutatkozik meg. Különleges figyelmet érdemel az I. vers tájleíró metaforáinak újszerű inverziója. Ahogyan az égi tájképet a költő a földi mezők képeivel látta: „az egek nagy malmái / felhőboglyák, tintakék rétekben lebegők...” Ez az eljárás jelenik

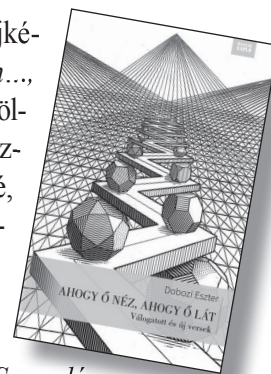
meg Pekka Halonen finn festő tájképeit imitáló verseiben is (*Karjalan..., Pekka Halonen háza ablakából*). Költészetének rejtett női alakja e részben is feltűnik: ezúttal Szemelé, Démétér, Artemisz istennők képében, bár a mitológia „átírása” már terhes számára: „lehámlanak a csontjaimról az istenek maszkjai” (*Se Démétér se Artemisz, Szemelé tudta*).

A formát illetően fontos kiemelni, hogy Dobozi a kötött ritmikájú versek felé megtett útját a petrarcai szonettel kezdte meg (*Földigiliszta*).

A *Fehér* című kötet 1990–1997 közötti versanyaga a zeneiség konkrét megjelenését hozta a költő számára. Itt nem csupán egy életrajzi tényre utalnék (a költő a kecskeméti ének-zenei középiskola igazgatója több mint két évtizede), hanem arra, hogy a középkori egyházi himnuszok formakultúrája ekkor válik mintaadóvá Dobozi Eszter számára. A *Mária legendáriuma* című ciklusában az *Áldozat* című vers a *Stabat Mater* formáját követi. Ugyanakkor Caravaggio *Hitetlen Tamás* című festményéről 5/6 ütemű, párrimes sorokban írt költeményt (*Michelangelo da Caravaggio képe alá*). A festőhöz hasonlóan Dobozi kétegye is élő, ahogyan ezt Újfalusi Éva megfogalmazta: e képen „a szent profánná sötétül”.

A politikum világa is ekkor jelenik meg Dobozi Eszter költészetében, nem függetlenül a rendszerváltás sorsfordító időszakától. Az ilyen témájú verseket főleg időmértékes disztichonokban írta meg. Az 1990-es év eseményei, illetve a taxisblokádtörténeisei kapcsán Babits Mihály *Május huszonhárom Rákospalotán* című versének problémaköréhez kapcsolja a saját mondanivalóját (*Október végi sorok*, 1990). Az 1991 című disztichon pedig a szovjet csapatok kivonulását rögzíti.

Az egzisztenciális tematika a kilencvenes években írott versekben is meghatározó. A *Fehér* című címadó ciklus azt igyekszik megragadni, hogy a téli táj, a havazás impressziója hogyan válik „belső havazássá”, fehérséggé: „kinn is benn is minden fehér”. A rejtőzködő női én ezúttal a XIX. századi német költőnő, Anette von Droste-Hülshoff alakjában jelenik meg. Kidolgozott formaművészetet mutat az *Egy parány énekel* című szonettkoszorú. Ahogy Vasy Géza írta a költőnőről szóló kritikájában: „a versek szerkezete, nyelve, ritmusa a szálkásságtól eljut a csi-szaltságig”.

Valóban, a *Kettőztető* című kötet 1996–2001 közötti verstermésében megjelennek a klasszicizáló, kidolgozott, időmértékes strófák. Márai Sándor személyiségét az úgynevezett első aszklépiadészi versben (*San Diegóban Márai*), Marcus Aurelius alakját pedig a horatiusi leleményű harmadik aszklépiadészi párvers mellett (*Töredékek Marcus Aurelius feljegyzéseiből*) a ritkább, hippónaxi sorokkal – jambikus, csonka trimeterrel együtt – idézi fel (*Marcus Aurelius elveszejtett jegyzeteiből*). A *Kiskunságban* című versben a Petőfi-téma alkaioszi strófában zengő, horatiusi költeménnyé alakult. A könyvben, sajnos, az időmértékes versek helyes írásképi megjelenítése hiányzik (a sorbekezdések jelöletlenek).

A kettősség lételeméleti témáját Dobozi több versében is körüljárta. A *Variációk a kettőre* az Egy-ség törekenységét Balassi Bálint egyik Celia-versének vendégsorával érzékelteti (most feje: „félbe metszve áll”). E költeményben a dolgok megkettőződése, tükröződése és szimmetriája központi témává válik (*Kettő, Tükröződések*). Az *Ezer világ* – József Attilától kölcsönzött refrénsorával – a keleti lélekvándorlás „mintha láttam volna már” érzéséről vall: „ezer világ van / ezer más élet... innen tudom, hogy / nem egyszer éltem...” A *Rekonstrukcióban* ugyanez a Lélek-émléknyom tér vissza. A „hány elhullott ezer évem” kitétel Janus Pannonius neoplatonikus fogantatású Lélek-felfogását idézi fel. A *Lételem* című szonettben már a fák is „suhognak a bűnről”, beszélnek, mint Dante *Eleven ligetében* (*Pokol*, 13. ének), ahol a fába visszatért lelkek – akár egymás ellen is – a fényért küzdenek.

A női princípium ismét rejtve bukkan elő (*Eurüdiké léptei*). Dobozi költészete sem a női mivoltával tűnik fel, egyetemesebb hangon szól, éppúgy, mint Nemes Nagy Ágnes, Szécsi Margit vagy Rakovszky Zsuzsa lírája. A könyvben egyetlen „szerelmes” vers szerepel, a *Beatrice Dantéhoz*, amely gyönyörű tercincikben írja le a paradicsomi Égi Rózsán unottan szemlélődő hölgy „tétlen tünődésének” unalmát, a „lejutni-vágyást” Dante korának földi világába.

A *Kettőztető* szerzője a politikum témáját sem mellőzi, ám – ahogy korábban a *Fehér* közéleti témájú verseinél láthattuk – továbbra sem aktív szereplőként, hanem szemtanúként viszonyul ehhez a sajátos léterülethez (*Feljegyzések 1989-ből*).

A *Másolhatatlan* (2002–2005), az ezredforduló utáni versek mottóiból, utalásaiból egyértelműen kiolvasható a Dobozi személyesen nem ismerő olvasó számára is, hogy a költő nemcsak műveli, hanem tanítja is az irodalmat. (Kivételek talán a Kamakura-kori Sikisi japán hercegnő tanka-parafrazisai, amelyek eredetije még a kiegészítő tananyagban sem szerepel.) Formakultúrája továbbgazdagodik: e ciklus több darabja disztichonban íródott, emellett alkalmazza a Balassi-strófát (*Száz év a tanyaházban*) is. A *Lappangani* című költemény például Csanádi Imre egyéni leleményű – 6//7, 6//7, 6//6//7 – pseudo-Balassi-strófáját követi, de nyelvezetében is jól megjeleníti a „rég elhullott szavakba” való megbújást. Az örök liftező ciklusban megjelenik a gyerekkor tája, a tanyavilág mára pusztuló képe is, „szétomló vályogok, s a szekér roncsai”, a hatalom által elkövetett kínzások, kilakoltatások emlékképei.

A *Házi áldás* remek optikai kísérlet a költészetben. Nemcsak az imát imitáló vers közepén van egy horizontális, tükröző sor, megfordítva a vers „irányát”; a versvariánsok közt emellett megtalálható egy újabb, vertikális tengely is, amely a versoszlopokat tükrözi. Ez a módszer Dobozi költészetében szinkronban van Utisz-Orosz István grafikusművész többszörösen tükrözött, szimmetriát kereső kompozícióival is. Egyet a kötet borítóján is megtalálunk. E grafikát nézve, ha a szemnek hiszünk, lefelé; ha az értelmünknek, akkor felfelé vezet az Út. A verseskönyv címadó verse Michelangelónak a Sixtus kápolnában lévő híres freskóját (*Ádám teremtése*) idézi, az Úr „teremtő ujjának mutatását”, távlatait, ahová e technikákkal már Utisz-Orosz sem láthat el (*Ahogy ő néz, ahogy ő lát*). A *Kötés* (2006–2013) verseiben főleg az olasz stanzát formálja sajátjává, sőt, kisebb ciklusokba is rendezi (*Paradox, Fél*).

Az *Új versekben* (2014–2015) kifejezetten klasszicizáló hangon szólal meg. A kései Janus Pannoniushoz hasonlóan a sisak és a kard éppolyan nélkülözhetetlen számára, akárcsak a toll (*Mátyás kútja*). Akrosztichonban tisztelg Márai és József Attila előtt; férjével, Alföldy Jenő irodalomtörténésszel közösen megélt emlékeit fájlokként őrzi (*Rendszereidben*).

Dobozi Eszter költői kibontakozása kiváló példa arra a poétikai és eszmei törekvésre, amely az avantgárdból egyfajta „új klasszicizmus” felé vezet.

Diószegi Szabó Pál

„Kik bírják az egeket”

Takács György:
Angyalok csenditének,
Magyar Napló Kiadó,
2015.

Az emberi élet kioltására is alkalmas méretű könyv egy archaikus imádságyűjtemény, amelyet a szerző és lejegyző, Takács György mutatott be február 11-én a Magyar Napló könyvesboltban.

– Alcsíkon tapasztaltam azt, hogy ha valakinek a tehenét megmarta a kígyó – akkoriban még nem volt állatorvos –, ráolvasással segítettek rajta, s az állat valóban meggyógyult – mesélte a bemutatón Takács György. A gyűjteményben több mint ötszáz imádság olvasható, melyeket 1995 és 2009 közt rögzített a csíki, gyergyói, kászoni székelyek, továbbá a gyimesi, hárompataki csángók körében, a hajdani Csíkszék, később Csík vármegye területén. A kötet címe a szerző által élőszóban elsőként hallott apokrif imádság kezdősora, amelyet egy kosteleki gazdaszony mondott magnószalagra 1992-ben. A nemzeti és vallási keveredést, a különbözőségeket lassú, de biztos elmosódását jól mutatja, hogy ez az imádság egy apai ágon román, eredetileg ortodox, majd görög katolikus, végül római katolikus hitre tért családból származó férj hatására újból ortodoxszá lett asszony szájából hangzott el. Ugyanakkor az is érdekes, hogy ez a maga módján nagyvilági, életszerető nő „a magyar archaikus imákon és ráolvasókon kívül nagy idő, szemverés, napszúrás, kígyómarás ellen használatos román olvasásokat, ’gyeszkentálásokat’ ugyan tudott, román nyelvű népi, apokrif imát azonban [...] egyet sem”. E kötet forgatása során magam is szembesülök az idő és a távolság támasztotta nyelvi és kulturális korlátaimmal, például (már) nem értem, a „nagy idő” ellen hogyan szokás ráolvasással védekezni, illetve, hogy egyáltalán miként kell értenem a nagy időt, amely spirituális énekekkel lenne orvosolható, és ez nem is tölt el jó érzéssel; a bőrömon érzem a folyamatos távolodást a forrástól, a gyökereimtől, a magyar nyelv ősi rétegeitől való elszakadást.

A gyűjtés mára sajnos inkább leletmentés, mivel azok, akik autentikus forrásként szolgálhatnának a hangrögzítésnél, jobbára a múlt századelő környékén születtek, s mára csak elvétve találkozni egy-egy

még élő képviselőjünkkel. A jogász-teológus Takács György egészen egyedülálló tettet vitt véghez a gyűjtés során – ekkora mennyiségű anyagot felölelő gyűjtemény össze-szedése és egybeszerkesztése jó-zan emberi számítás szerint egy egész stáb feladata lenne, nem egyetlen emberé.

„A régi Csíkszék területén mindmáig élőszóban hallható archaikus népi imádságok írott előképei [...] között feltétlenül meg kell említeni a hajdani ferences iskoladrámákat. Csíksomlyón a 18. században harminckilenc passiójátékot mutattak be, nagypéntekenként.” Ezeket a klerikális műveket ferences tanárok írták, műveik sajátosságai pedig a középkori misztériumdrámáikéit idézik. E passiók jellemzően népi, folklorisztikus sajátosságokat mutatnak, szerzőik a – jellemzően önként vállalt – szegénységben élők közül kerültek ki; nem véletlen, hogy a távoli utódaiknak számító imaszövegek szintén a katolikus tanok és a székelység archaikus néphitében gyökereznek, hagyva, hogy hiteles folytonosságot feltételezzek közöttük.

Takács György kötetében egy egységesnek mondható, komplex hagyományélményből kiindulva bőséges jegyzetanyaggal látja el az imaszövegeket, felvilágítva a hajdani székelység és csángóság hitvilágát, közösségi szellemét.

A klasszikus, főként barokk megfeszítésábrázolásokat idézik az énekelt-leírt versek. Egy idős asszony hangja hasonló erővel szólít meg, mint például Bach Máté-passiója, vagy a festészetben El Greco *Kereszt-re feszítés donátorokkal* című alkotása. 2005-ben jegyezte le Takács György a vers forrásául szolgáló hangfelvételt, egy csíkszentdomokosi nőtől származó imádságot, amelyet különösen megindítóan érkezik:

„[...] Nálad nélkül, Istenünk, / Nincsen semmi jó velünk, / Ahol mocskos, tisztítsad, / Ahol sebes, gyógyítsad, / Fáradságunk nyugiccsad! / Kedves Jézus irgalom, / Mennyországi nyugalom, / Kik bírják az egeket, / Hidegbe’ hajlékunk, / Melegbe’ árnyékunk. / Mária, nyújts kezét, / Hogy mehessünk mennyeknek országába, amen.”

A könyvbemutatót – a szintén gyűjtő – Dsupin Pál furulyajátékának és Navratil Andrea népdalénekesnek a kötetet kihangosító zenei produkciója színesítette és tette élővé, jelen idejűvé.

Simon Adri

Apáink és az alternatív paradigma Cs. Nagy Ibolya: *Farkas Árpád*, Magyar Művészeti Akadémia, 2015.

Cs. Nagy Ibolya Farkas Árpádról szóló kismonográfija figyelemre méltó alapossgal megírt mű, amely „az erdélyi poézist megújító látásmódot” (Lászlóffy Aladár) képviselő költő teljes eddigi életművét feldolgozza. A kötetben az alkotó mind ez ideig kiadatlan visszaemlékezései mellett az eddig publikálatlan fotók is elvezetnek a nagyszülők Erdélyének több száz éves hagyományokat őrző arculatától a XXI. század elején készült felvételekig. A nagyszülők gazdálkodó parasztemberek voltak mindkét ágon. Minden mondatában, minden rezdülésében őrzi Farkas az erdélyi tájat („Itt Erdélyben a suvadásos dombok / a férfiakban éjjel mélyre szállnak, / reccsenve nőnek meg a pofacsontok / s a vízmosásos szemekben az árnyak” – *Apáink arcán*).

Ez a jelenlét ebben a korszakban – de tán napjainkban is – több volt, mint művészi eszköz, mint meghatározottság. Kiállást jelentett. Ceaușescu rettegett titkosrendőrsége, a Securitate pribékjei 1965. december 8-án hajnalban szálltak ki mind a költő, mind Székelyudvarhelyen élő szülei lakására – derül ki a kötetből. Cs. Nagytól még azt is megtudjuk, ki foglakozott 1980-ban a költővel a különleges szolgálatok részéről.

Nem csak ezzel a fenyegetéssel kellett együtt élnie. A kommunista rendszerek népi ellenzéke, a „búvópatak-nemzedék” (Lezsák Sándor) Kárpátok-szerte kétfrontos küzdelemre kényszerült. Újdonságként üdvözléném, hogy Cs. Nagy a kötet teljes, közel háromszáz oldalas terjedelmében, rendszeresen fölveti a Farkast ért, elképesztő vádak, meghökkentő támadásokat is. A kötet szerzője idézi például a kolozsvári költő, szerkesztő Demény Péter véleményét, miszerint Farkas „gyötri a szavakat”, ahelyett, hogy „a KAF, illetve a Parti Nagy költészete”, esetleg Varró Dániel lenne a mintája. Cs. Nagy ugyanakkor rámutat: éppen a Demény által idézett KAF, avagy Kovács András Ferenc írt Farkas Árpádhoz egy szép, a költőtárs előtt tisztelgő verset, amelyben ilyen sorok szerepelnek: „Vers, Farkas Árpád, vers, a szolga fagyban / Csontok ropogtak fogcsikorgató dalt, / De hóhullással ringott, szállt az ének”.

Cs. Nagy komoly érdeme, hogy nemcsak e jelenlét bemutatásában, de a terminusok helyre tételében is jeleskedik. Így például idézi a szerzőt 1991-es köte-

tében tollára tűző Cs. Gyimesi Éva által *közösségközpontú ideológiának* minősített életérzést, amely „magában hordozza a veszélyt, hogy – ha türelmetlenül érvényesítik, kirekeszti a másságot, totalizál, homogenizál”. Cs. Nagy kimondja: ez az érvelés „éppen annak a tökéletes reprezentációja, hogy miképpen rekeszti ki, miképpen nem tudja elfogadni, nem képes eltűnni az általa képviselt szellemiség a Farkas Árpád képviselte másik, *alternatív paradigmát*.” A kötet szerzője itt finom iróniával idézi e szekértábor sajátos, doktriner nyelvhasználatát.

Ugyanez az igényesség jellemzi az ismert életrajzi adatok izgalmas kibővítését is. A székelyudvarhelyi „dombon ülő alma materről” Cs. Nagy jóvoltából megtudjuk, hogy Farkas olyan iskola padjait koptathatta, amely névsorában jegyezte tanárként vagy diákként Tamási Áron, Szabó Dezső, Nyíró József, Orbán Balázs nevét, sőt, még Zöld Péter tisztelendőjét is, aki a mádfalvi veszedelem ismert túlélője, krónikása. Megtudjuk, hogy a költő Molnos Lajossal és Magyarai Lajossal iratkozott be Kolozsváron a Babeș–Bolyai Egyetemre. Az 1956 utáni erdélyi megtorlásokat nyögő, fizikailag is megrikított új magyar értelmiségi nemzedék hihetetlen elszántsággal és szellemi erővel indult útjára.

Hiánypótló a költő változatos, mély szerelmi lírájának e kötetben fel-felbukkanó elemzése. Ha figyelmesen olvassuk verseit, gyermekkori kislány-szerelmétől az érett, asszonyi ölelésig a szerelem felszínes vagy éppen erőteljes megélésének lehetünk tanúi. Farkas azt nyilatkozta, hogy ő nem ír „udvarló” verset – valóban, ezek a költemények a megélt kapcsolatokról tanúskodnak.

Cs. Nagy izgalmasan, a korabeli kritikák, viták felidézésével mutatja be, miként jelentek meg Farkas első, antológiában közölt versei a *Vitorla-ének* című antológiában, és hogy mik a főbb tájékozódási pontjai, mi a zenitje és „nadírja” ennek a székelyesen szűk verstermése ellenére is erőteljes és megkerülhetetlen életpályának. Megismerjük, mi okozta a hallgatások, elhallgatások hosszú éveinek csendjét.

Talán az is, hogy – mint azt a kötetben Cs. Nagy az *Asszonyidőben* a Mesterről írt karcolatból idézi – „nincs már valódi mellet mellhez, kart karhoz, vállat vállhoz feszítő, nyílt verekedés”, mert „ebben a kocsmában már nagyon régóta sunyin és hátból érkeznek a döngők”.

Udvardy Zoltán

Ezeréves utazás Szigethy Gábor: *Időtörés*, Kortárs Könyvkiadó, 2015.

Szigethy Gábor egy 2012-es interjújában így fogalmazott mai munkásságáról: „...12 éve öncenzúra nélkül írhatom ki a dühömet”. Igaz ez a 2015-ben megjelent *Időtörés* című esszékötetére is. Hogy a könyv születésekor ennek az őszinte írásmódnak az igénye motiválhatta a szerzőt, az egészen bizonyos – a személyesség, az érzelmi érintettség talán a legerősebb közvetítő ereje az *Időtörés*nek. Ez persze nem azt jelenti, hogy a racionalitás, illetve a higgadt önreflexió mozzanatai hiányoznának a kötet írásából.

Az *Időtörés* cím már önmagában nagyfokú tudatosságot jelez; utal a szerkesztés folyamatára: egyértelműen megjelöli a szakaszolásra irányuló szándékot. Az emlékezet darabolása, szerkesztése kísérlet az idő mint örök egyetemes létező megragadására. A törés szó ugyanakkor jelzi azt is, hogy mindez csak kísérlet maradhat, hiszen a törés által megszűnik önmaga eredeti, tökéletes állapotában létezni – a megismerés tökéletlen, emberi szándéknál aligha lehet több.

A cím alapján ugyanakkor – áthallással – a hétköznapi értelemben vett időtöltésre is asszociálhatunk. Az aktív „időtörés” akár a passzív „időtöltés” alternatívájaként is értelmezhető. Hogy ezzel az allúzióval a szerző tudatosan számolt-e, nem tudni. Az viszont aligha vonható kétségbe, hogy képzettársításunk összecseng Szigethy Gábor ismert meggyőződéssel, miszerint „...a munka az egyetlen értelmes tette az embernek.”

A kezdőesszé segít az imént felvázolt gondolatmenetet továbbvinni: *Ezeréves utazásom* címmel szerepel az első szövegegység a kötetben. Egyértelmű, hogy ez a címadás az államalapítástól számított magyar történelemre utal, azaz a mű hosszú évszázadokat átfogó retrospekcióként, a magyar történelmi események feldolgozására tett nagyívű kísérletként is értelmezhető. Az egyes szám első személyű beszédmódnak megfelelően ez a magyar történelem „önvallomása” éppúgy lehet, mint a szerző személyes konfessziója történelemről és saját életútjáról is.

Az első szó az első esszében: *még*. A címben kijelölt téma feldolgozatlanságára, a befejezetlenségre utal. Az első szóval a szerző megadja művének tárgyát: az eddig megismerthez van még mit hozzáten-

ni; a múlt eseményeiből van még mit feldolgozni. Ugyanakkor a személyes motiváltság is érezhető: az tárl fel a következő oldalakon, amit a szerző mindeddig még nem mondott, illetve nem mondhatott el.

Ennek megfelelően a szókimondás jellemzi Szigethy minden egyes történetét. A könyv maga ezért is állhat olyan biztos alapokon: az a tényanyag, amellyel Szigethy dolgozik, jól dokumentált; a szubjektum valóságábrázolása pedig támadhatatlannak látszik. Az olvasó ettől folyamatosan megtisztelve érzi magát: az *Időtörés* őszinte és lényegre törő, pontos szöveg. A szókimondás, az őszinteség sajátos kontextusba helyeződik a kötetben: nem véletlen, hogy az *Időtörés* egyik sokszor visszatérő témája éppen a cenzúra, a hallgatásra kényszerítés, amelyből a szerzőnek most minden bizonnyal sikerült kitörnie. Így kerülhetett papírra Tormay Cécile „irodalomból való kivitiltásának” története; így szerezhet az olvasó tudomást Szép Ernő verseskötetének kimaradt sorairól; így olvashatunk Mezey Mária és Márai Sándor eltitkolt kapcsolatának részleteiről, és így írhatta le a szerző saját nyolcvanas és kilencvenes évekbeli politikai tevékenységét – egyszersmind a rendszerváltás kori közélet számos kulisszatitkát is megosztva az olvasóval. A kötet írásai igen sokféle tárgykörhöz kapcsolódnak – szó van itt színházról, képzőművészetről, politikáról és emberi kapcsolatokról egyaránt. E különböző témákat – magától értetődően – Szigethy Gábor saját tapasztalatai és mindig egyedi gondolatai fűzik össze narratív egységé.

Az esszégyűjtemény utolsó szövegegysége a *Szenteste* címet viseli. Krisztus születését ünnepli a szerző. „...nem félünk az élettől, nem félünk a haláltól.” – ez a szerző utolsó mondata a zárófohász előtt. Majd egy imával fejezi be a kötet szerkesztést: „Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy...” Az első esszé elején szereplő *még* szó felütésére a zárószó – Krisztus létezésére utalva – a *vagy*. Az esszégyűjtemény tehát olyan összegzés, amely egyszersmind az ima mozzanatát is magában foglalja.

Vagyis Szigethy Gábor – amikor létrehozta az *Időtörés* kötetkompozícióját – nemcsak emlékeit, élményeit és életének dokumentumait szerkesztette egy gyűjteménnyé, hanem transzcendens tartalmakat hordozó személyes hitvallását is megfogalmazta.

Fodor Andrea

Több mint kifizetés

Botos János:
*A magyarországi zsidóság
 vagyonának sorsa 1938–1949,*
 Magyar Napló Kiadó –
 Veritas Intézet, 2015.

A Veritas Füzetek első kiadványaként Botos János *A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949* című munkája látott napvilágot 2015-ben. A sorozatot a Veritas Intézet Horthy-kori Kutatócsoportjának vezetője, Ujváry Gábor szerkeszti. Az ismeretterjesztő, valóban füzet jellegű kiadvány összesen 126 oldalban (amelyből 20 oldal *facsimile* forrásokat bemutató képmelléklet) foglalja össze a magyar zsidóság XX. századi megpróbáltatásainak egy viszonylag kevésbé részletezett megközelítését.

Botos János tanulmánya szigorúan veszi az önma-ga számára kijelölt időkorlátokat, az első magyarországi zsidótörvénynek tartott 1938. évi XV. törvény-cikktől indítja vizsgálatát, azonban az elkobzott vagyonok sorsának alakulását a második világháború vége után is nyomon követi, egészen a kommunista diktatúra nagy államosítási hullámának időszakáig, 1949-ig. A munka nagy erőssége, hogy ragaszkodik a főbb jogszabályváltozások bemutatásához, számos törvényre, rendeletre, jogi szövegre való hivatkozással, azok lényegének rövid összefoglalásával. Botos ezzel párhuzamosan vonultatja fel a levéltári forrásanyagokat és a témára vonatkozó szakirodalmat – a törvények és rendeletek következményeit, megszámlálható eredményeit. Alapos kutatómunkáról tanúskodnak a lábjegyzetek, a szöveg rendkívül tárgyilagos, kissé „tényszerű”, de nem kritika és elemzés nélküli. A szerző hivatkozik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető anyagokra, a vidéki források tekintetében azonban leginkább dokumentumkötetben megjelent iratokból merít. Összesen hat fejezetben foglalja össze a zsidóság vagyonának (és ezáltal maguknak a jogfosztottaknak, üldözötteknek) sorsát. Hiányosságként említhető, hogy nincs bevezető mindarról, hogyan jött létre az érintett vagyon a XIX. század második felétől kezdve. Illetve az, hogy mikor merült fel először, hogy tulajdonosaikat korlátozzák gazdasági lehetőségeikben, vagy megfoszadják azoktól, és hogy kik, mióta és miért kívánták napirendre tűzni ezt a kérdést akár Európában, akár Magyarországon. Bár érthető

módon ez nem tartozik az 1938–1949 közötti időszak konkrét elemzéséhez, de a kiadvány ismeretterjesztő jellegét csak erősíthette volna, ha nagyobb ívű összefüggésrendszerbe kerül a téma, hiszen a szerző egyébként széles kutatási horizonttal és munkássággal rendelkezik a XIX–XX. századi politikatörténet, banktörténet és gazdaságtörténet szakértőjeként.

A zsidó lakosság lélekszáma, gazdasági súlya, aktivitása című fejezetben egyfajta összeírást, leltárt kap az olvasó arról, hogy a '30-as évek végén, '40-es évek elején milyen arányban képviseltette magát a zsidóság a magyar társadalmi és gazdasági életben belül. Természetesen ezek becslült adatokból, korabeli statisztikai évkönyvekből, kortárs és későbbi kutatók eredményeiből állnak, gyakran jelentős módszertani és számbeli eltéréseket mutatva. Botos János – ahogy fogalmaz – a magyarországi zsidóság lélekszámát az 1938-as, „trianoni” Magyarország területén élők tekintetében 425–426 ezerre, a különböző országrészek visszatérését követően, az 1941-es népszámlálás időszakában 786–787 ezer főre teszi. A vagyoni leltár ehhez képest már nehezebben összefoglalható képet mutat, a szerző is számos becslés eredményét ismerteti. Mindenesetre, az érintettekkel szembeni jogfosztó intézkedések, a magántulajdonuk megszerzésére irányuló lépések 1944. március 18-ig tartó szakaszairól a második fejezet számol be.

A szűkülő jogok, tulajdoni és munkavállalási lehetőségek, a „Strohmannok”, „Aladárok” világa, az „örségváltás” folyamata jelenik meg az olvasó számára, számokkal, adatokkal, intézkedésekkel. Annak a ki-, illetve visszaszorításnak a lépcsőfokai, melynek háttérben az a gondolat állt, hogy tenni kell valamit az ellen, hogy a zsidóság a gazdaság, a kultúra és bizonyos szakmák területein saját arányszámához képest jóval nagyobb mértékben van képviselve, mint a többségi magyarság. (Óvatosan jegyzem meg, hogy hasonlót a német nemzetiségiekről is állítottak, gondolok itt a népi írók félelmére, mely szerint a németiség kiszorítja az őslakos, egykézű magyarságot a Dunántúlról.) Az 1939. évi IV. törvénycikk vitájában felszólaló Gürtler Dénes túlzó, felfelé kerekített adatai szerint a vállalatok 51%-a, az ipari és kereskedelmi alkalmazottak 40%-a, az ügyvédek 52%-a, az orvosok 38,8%-a, a gyógyszerészek 27%-a, a hírlapírók

35%-a, a mérnökök 31,2%-a volt zsidó. Mások úgy számoltak, hogy 60–70 ezer állást érintenek majd a korlátozások, amelyek a családtagok révén 200 ezer ember életét befolyásolják majd – jól mutatva, hogy milyen léptékű változásokat vártak az intézkedésektől. Botos legfontosabb megállapításai közül azonban kettőt is érdemes kiemelni, mert jól láthatóan maga is igyekszik hangsúlyozni, hogy: „A zsidósággal szemben az első zsidótörvény elfogadását követően több lépcsőben végrehajtott gazdasági »numerus clausus« 1944. március 19-ét követően felváltotta a gazdasági numerus nullus, a vagyon teljes elvétele”. Illetve szerinte: „Az 1938. május 29. és 1944 tavasza közötti időben a zsidóság gazdasági kiszorítása, vagy elvesztése nem párosult fizikai erőszakkal”. Így az 1938 májusa és 1944 márciusa közötti korszak az ő értékelésében bár egy folyamatos gazdasági jogfosztásról, a magyar zsidóság lehetőségeinek szűküléséről szól, az nem volt azonos a (totális) likvidálásukra való törekvéssel.

A zsidóság vagyonvesztésének kiteljesedése című fejezetben látható a módszeres kifosztás, a gettosítás folyamata, amely a német megszállás után indult meg. Az 1944-es esztendő hátralevő részében az 1600/1944. M. E. számú rendelettel *de facto*, majd pedig a Szálasi Ferenc kormánya által kiadott 3840/1944. M. E. számú rendelettel *de jure* államosították „a zsidók minden vagyonát”. Eddigre azonban az érintettek többségét deportálták, vagy már meg is gyilkolták a náci koncentrációs táborokban. Botos János megállapítása szerint a magyarországi zsidóság második világháborús vagyonvesztése 5430–5576 millió – 1938. évi értékben számított – pengőre volt tehető, amely több volt, mint az 1938. évi 5200 millió pengőt kitevő nemzeti jövedelem. A felfoghatatlan „végösszeg”, a rengeteg szám mögött levő vagyontárgyakat, akár generációk során felhalmozott javakat, kincseket és hétköznapi értékeket mintha tulajdonosaikkal együtt pusztították és tüntették volna el. Hova tűnt mindez? Hiszen erre *A Német Birodalom és a Szovjetunió területére kiszállított zsidó vagyontárgyak sorsa* című fejezet is csak részben válaszol. S bár a jogfosztó intézkedések megsemmisítését az Ideiglenes Nemzeti Kormány 200/1945. M. E. rende-

letével megkezdte, a helyzet jogi orvoslása is hosszantartó folyamat volt. Az 1940-es évek végéig több mint száz különböző szintű jogszabály kibocsátásával, rendelkezések pontosításával rendelkeztek a jogsértések és következményeik megszüntetéséről.

Jellemző az 1944–1945-től „kibontakozó” körülményekre, hogy a Magyarországot gyámság alatt tartó, szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság is javarészt zsidó ingatlanokban, zsidó vagyontárgyakkal rendezte be irodáit. Ráadásul a potsdami megállapodás értelmében a Szovjetunió birtokába került az a több száz vállalat és ingatlan, amely a háború befejezésekor német tulajdonban állt, vagy addig abba került. Utóbbiak közé tartoztak korábban zsidó tulajdonok is. 1947–1955 között a Szovjetunió visszavásároltatta a „német tulajdonnak” minősített vagyontokat, ingatlanokat és vállalatokat, így végül azok magyar állami kezelésbe kerültek, az eredeti tulajdonosok azokat nem kapták vissza többé.

Botos János munkája részletes leírást ad a mindenkit érintő „XX. századi leckéről”, amelynek lényege talán abban ragadható meg a legegyszerűbben, ha végiggondoljuk, hogy hányszor indítottak megsemmisítő erejű támadást a magántulajdon, vagy a tulajdonosok egy megbélyegzett rétege (zsidók, „burzsoák”, „reakciók”, „kulákok” stb.) ellen az évszázadban. Megtették mindezt már 1919-ben is. Megtették a magyar zsidósággal szemben 1938–1944 között, amely kiteljesedett az 1944. március 19. utáni időszakban. De megtette a korábbi föld- és gyártulajdonosokkal, az egyházakkal, a német nemzetiségiekkel szemben az 1945 utáni „harcos demokrácia” is. Megtette a kommunista diktatúra a „reakciók” elleni harccal, a kolhozosítással, a gazdasági koncepciók perekkkel.

Még sorolhatnánk az eszközöket, amelyekkel, úgy tűnik, ideológiától és politikai berendezkedéstől függetlenül – eltérő mértékben, de – egyaránt éltek különböző rendszerek a XX. század során. G. K. Chestertont idézve pedig: „a tulajdon nem más, mint a demokrácia művészete”. A tulajdon tagadói pedig sosem a sajátjukat akarják, hanem mindig másokét, legyenek ők kapitalisták vagy szocialisták.

Szokolay Domokos

Balázs Géza (1959, Budapest) nyelvész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár. Kutatási területe: a mai magyar nyelv és folklór, szöveg-antropológiai nyelvészet, nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvművelés, médianyelv. Budapesten él. Több mint ötven önálló kötete jelent meg. Legutóbbi kötete: *Új szavak, új kifejezések. A rendszerváltás kisszótára (1990–2015)* (2016).

Bobok Ákos (1987, Szikszó) Debrecenben újságírást tanult, majd Miskolcon igazgatásszervezőként végzett. Jelenleg nemzetközi vendégglátást tanul. Göncön él. Diákkora óta ír.

Bognár Katalin (1977, Zalaegerszeg) az ELTE Történelem és Új- és Legújabbkori Történelmi Muzéológia szakán végzett, PhD fokozatot 2011-ben szerzett. 2001 óta a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtárában dolgozik fotótörténészként. *A Varázscseruza* az első szépirodalmi írása.

Böszörményi Zoltán (Arad, 1951) költő, író, szerkesztő. József Attila-díjas, a Magyar Érdemrend középkeresztjének birtokosa. A '80-as évektől Kanadában élt. Az Irodalmi Jelen folyóirat és könyvkiadó alapító főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az irgalom ellipszise* (versek, 2016).

Constantinovits Milán András (1984, Budapest) az ELTE-n szerzett magyartanári diplomát. Hét évig tanított gimnáziumban, emellett újságírással (Hírextra, Igen, Mandiner) foglalkozott. Jelenleg a Mathias Corvinus Collegium Fialat Tehetség Programjának szakmai vezetőjeként tevékenykedik. Novelláit tavaly beválogatták a *100 szóban Budapest* kötetbe.

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar-filmelmélet szakán és nyelv- és irodalomtudományi doktori iskolájában végzett. Munkatársa a *Hazanézó* című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötete: *Keresztút* (2013).

Diószegi Szabó Pál (1974, Hódmezővásárhely) jogász, történelem szakos bölcsész és tanár, költő, műfordító. PhD-fokozatát történelemtudományból szerezte 2014-ben. Jelenleg az NMI kulturális közfoglalkoztatottja. A Magyar Írószövetség Csongrád megyei Írócsoportjának titkára. Legutóbbi kötete: *Pár-atlan Én-ek (versek 2011–2014)* (2014).

Döbrentei Kornél (1946, Pestszentimre) József Attila-, Kölcsey-, Eötvös József- és Alternatív Kossuth-díjas, Quasimodo-különdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Éveken keresztül a Hitel szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Júdás mint erkölcsi etalon?* (2016).

Fodor Andrea (1986, Budapest) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem angol–magyar szakán végzett. 2011-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, 2016-ban abszolvált. Kutatási témája: *William Shakespeare Othello című drámája a magyar színpadokon*. Szerkesztette az Irodalmi Magazint, valamint a Közoktatási Vezető magazin főszerkesztője volt.

Gyárfás Judit (1982, Budapest) gyerekkora óta ír meséket, novellákat. Nagypapja Gyárfás Miklós író, forgatókönyvíró, dramaturg. Angol–francia szakos tanulmányai után magyar szakon végzett. Tanított angolt itthon és Oroszországban, jelenleg reklámszövegeket ír.

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidégkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Repkény a falon* (2016).

Hóvári János (1955, Kiskorpad) PhD, történész, külpolitikai szakértő, orientalista, főigazgató. 2015 óta a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Non-profit Kft. (MANK) főigazgatója. 2015 végétől a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékbizottság elnöke. Legutóbbi kötete: *Rodostói emlékek és tanulmányok. Beszédes Kálmán – Rodostó magyar képvisője* (2012).

Janáky Marianna (1955, Hódmezővásárhely) író Makón él, magyar–oros–német, könyvtár szakos tanár. Versei, kisprózái, interjúi többek között neves országos és határon túli folyóiratokban jelentek meg az utóbbi években.

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észti irodalmat fordít. magyar klasszikusok műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjas (2013). Legutóbbi műfordítása: *Tua Forsström: Miután egy éjszakát lovak közt töltöttem* (versek, 2016).

Kerék Imre (1942, Háromfa) József Attila-, Kormos István- és Berzsenyi-díjas költő, műfordító. 1961-ig a Somogyi Néplap munkatársa, 1974-től Sopronban tanár, könyvtáros. Legutóbbi kötete: *Aranylen* (versek, 2015).

Kötter Tamás (1970, Csorna) ügyvéd, üzletember és prózaíró novelláit az *Eső*, *Forrás*, *Hévíz*, *Kalligram*, *Magyar Napló*, *Opus*, *Palócföld* folyóiratokban jelentek meg. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A harcból nincs elbocsátás* (novellák és kisregény, 2015).

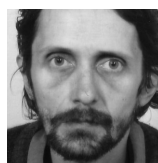
Király Ferenc (1936, Alsólakos) Szlovéniában élő szobrászművész 1965–67 között a muraszombati Novak Galéria vezetője, 1968–73 között a lendvai általános iskola képzőművészet szakos tanára, 1973-ban a Lendvai Kultúrintézet főmunkatársa, 1993-ig a Lendvai Galéria és Múzeum vezetője. Munkácsy-díjas (2005). Részt vett a lendvai, a tolyai és a lenti művésztelep munkájában.

Lukács Sándor (1947, Miskolc) színművész, költő. Jászai Mari-díjas (1978), Erdemes Művész (1990). Legutóbbi kötete: *Az elűzött álom* (válogatott és új versek, 2006).

Makkai Ádám (1935 Budapest) Kossuth-díjas és Füst Milán-nagydíjas költő, műfordító, nyelvész. 1956-ban az Egyesült Államokba emigrált. A Harvard Egyetemen szerzett diplomát orosz és francia irodalomból. Az Illinoisi Egyetem chicagói karán tanított angol nyelvészetet. 2006-tól Hawaiiin él. Legutóbbi kötete: *Itthon* (versek, 2016).

Marczinka Csaba (1967, Budapest) költő. Magyar-történelem szakon végzett, 1994-től publikál. Legutóbbi verseskötete: *Ki lopta el az orthodoxámat?* (2001).

Marno János (1949, Budapest) József Attila-, Madách-, Artisjus-, Déry Tibor-, Alföld- és Babérkoszorú-díjas költő, író, műfordító. 1980-tól szabadfoglalkozású író, 1986–1989 között a Múzsák Kiadó, 1989–1991 között az Igen szerkesztője. Paul Celan költészetének fordítója. Legutóbbi kötete: *Hideghullám* (versek, 2015).

Mihály Csilla (1977, Partium) tanulmányait Szatmárnémetiben (szobrászat-grafika szak, majd óvó-, tanítóképző), Kolozsváron (vallás-néprajz szak) és Budapesten (korrektor, számítógépes grafikus) végezte. 2016-tól az Élő Magyar Lira Csarnokának szerkesztője.

Nemes Attila (1972, Zalaegerszeg) szerkesztő 2005–2007 között a MAKTár összművészeti folyóirat szerkesztője, majd főszerkesztője volt. A Magyar Napló Nyitott Műhely rovatának vezetője 2016 januárjától. Első versei a *Menedékhajó* 1996 antológiában jelentek meg.

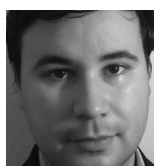
Ellen Niit (Tallinn, 1928 – Tallinn, 2016. 05. 30.) észt költőnő, műfordító, gyermekversek szerzője. A magyar költészet, elsősorban Petőfi Sándor legjelentősebb észt fordítója. Petőfi kiskörösi szülőháza kertjében 2009-ben mellszobrot avattak a tiszteletére. Férje, Jaan Kross világhírű prózaíró volt. Magyar nyelvű felnőtt verseskötete: *Ellen Niit versei* (1986).

Simon Adri (1974, Szeged) 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar-irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képesítést szerzett. Verseket, recenziókat publikál. 2010 óta Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Földrengés* (versek, 2015).

Szabó Palócz Attila (1971, Zenta) író, költő, újságíró, szerkesztő. Az Új Symposionban kezdett publikálni, a Napló című hetilap, az Újvidéki Rádió és a Magyar Szó munkatársa volt, majd a Képes Ifjúság főszerkesztője lett. Családjával 2004-ben települt át Magyarországra, újságíróként, szerkesztőként dolgozik. Legutóbbi kötete: *Teakarnevál – Békégyakorlatok 3.* (2016).

Szokolay Domokos (1989, Békéscsaba) történész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának munkatársa, tudományos kutató.

Szöcs Géza (1953, Marosvásárhely) József Attila-, Graves-, Füst Milán-, Déry Tibor- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-különdíjas költő, drámaíró, műfordító, újságíró. 2010-től a Nemzeti Erőforrás Minisztérium kulturális államtitkára, majd miniszterelnöki főtanácsadó. 2011-től a Magyar PEN Club elnöke. Legutóbbi kötete: *Carbonaro: 6-106* (versek, 2016).

Udvardy Zoltán (1964, Budapest) újságíró. Évtizedekig dolgozott újságíróként különböző sajtóorgánumoknál (Köztársaság, Esti Hírlap, Pesti Hírlap, Új Magyarország, Napi Magyarország, Magyar Nemzet). Emellett az SBS ausztrál közszolgálati rádió magyar nyelvű adásának egyik budapesti tudósítója is volt. 2011 óta pártfogó felügyelőként dolgozik. Legutóbbi kötete: *12 elgépelt oldal* (novellák, 2015).

Urbán Péter (1979, Budapest) író, újságíró a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar-kommunikáció szakán végzett, és régi magyar irodalomból PhD fokozatot szerzett. Volt a Magyar Nemzet munkatársa, a Magyar Napló szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Paradicsommadár* (novellák, 2014).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, filozófus. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Nagymaroson él. József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *A víz könyve* (esszék, novellák, 2015).

Veres Tamás (1976, Abony) középiskolai tanulmányait Cegléden végezte, ahol jelenleg is él. 2015-ben első helyezést ért el az aquincumi költőversenyen *Romulus király gondolatai egy gyilkosság másnapján* című versével. 2016-ban ugyanitt a *Pálfordulás előtt* című verséért az Írószövetség különdíjában részesült. Legutóbbi kötete: *Nincs tovább* (2013).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).